

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Tábor Hodonín u Kunštátu v proměnách doby: od kárného pracovního tábora po
místo kolektivní paměti

Camp Hodonín u Kunštátu in the time changes: from a disciplinary labor camp
to a place of collective memory

Ing. Lukáš Brychta

Vedoucí práce: PhDr. Petr Koura, Ph.D
Studijní program: Učitelství pro střední školy
Studijní obor: Český jazyk - dějepis

Odevzdáním této diplomové práce na téma Tábor Hodonín u Kunštátu v proměnách doby: od kárného pracovního tábora po místo kolektivní paměti potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 16. července 2020

Na tomto místě bych rád poděkoval panu doktoru Petru Kourovi za odborné vedení práce a věcné připomínky.

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá dějinami tábora v Hodoníně u Kunštátu během jeho existence od konce 30. let 20. století do současnosti. Práce průřezově mapuje proměny využití tábora v souvislosti se změnami politických režimů ve sledovaném období. Zkoumání tedy bude podrobena nejen represivní úloha zařízení, ale také jeho poválečná funkce rekreační a v neposlední řadě bude analyzováno také současné edukační poslání objektu. Práce bude zpracována v chronologickém sledu s využitím metody komparace jednotlivých etap využití tábora. V určitých aspektech bude problematika využití tábora nahlížena vedle různých časových rovin také pohledem rozličných aktérů. Práce bude obsahově rozdělena na tři části, a to na využití tábora jako nástroje trestní politiky státu, na rekreační funkci a na tzv. druhý život tábora, tedy na období směřující od rekreační po edukační funkci tábora. V této části práce budou také analyzována mediální a politická sdělení jako nezbytný doklad ilustrující složitou cestu proměny hodonínského objektu od trestního tábora po centrum kolektivní paměti.

KLÍČOVÁ SLOVA

Kárný pracovní tábor, sběrný tábor, cikánský tábor, internační tábor, tábor nucené práce, rekreační zařízení, Romové, Němci, druhá světová válka, komunismus, političtí vězni.

ABSTRACT

This diploma thesis follows history of camp in Hodonín Nera Kunštát during its existence since late 1930's until nowadays. The work describes changes in use of the camp in context of political regime's changes during the reviewed period. Examination will be subjected not only to the repressive role of the facility, but also to its post-war recreational function and, last but not least, to the current educational mission. The work will be compiled in chronological order using the method of comparison of individual stages of camp use. In certain aspects the issue of camp use will be analysed through perspective of its diverse subjects, in addition to its various stages. The work will be divided into three parts, namely the use of the camp as a tool of the state policy punishing, the recreational function and the so-called second life of the camp, that is to say, the period following the recreational educational function of the camp. In this part of the thesis, medial and political messages will be analyzed as a necessary evidence illustrating the complex path of transformation of the Hodonín grounds from the camp to the center of collective memory.

KEYWORDS

Disciplinary labor camp, transit camp, gypsy camp, detention camp, forced labor camp, recreational facility, Roma, Germans, World War II, communism, political prisoners.

Obsah

ÚVOD.....	8
REPRESIVNÍ FUNKCE TÁBORA HODONÍN 1940-1950	
1. Trestní politika státu a systém nucené práce ve sledovaném období.....	13
1.1. Československé vězeňství do roku 1939.....	14
1.1.1. Donucovací pracovny a nucené pracovní kolonie.....	15
1.1.2. Pracovní útvary a kárné pracovní tábory.....	17
1.2. Protektorátní vězeňství.....	20
1.2.1. Sběrné tábory.....	22
1.2.2. Cikánské tábory.....	23
1.3. Československé vězeňství v letech 1945-1948.....	23
1.3.1. Tábory a zařízení pro odsunované Němce.....	24
1.4. Československé vězeňství po roce 1948.....	28
1.4.1. Tábory nucené práce.....	32
2. Tábor Hodonín 1940-1943.....	35
2.1. Romská otázka a postavení Romů v Československu a protektorátu.....	35
2.2. Kárný pracovní tábor a sběrný tábor Hodonín 1940-1942.....	43
2.2.1. Správa a organizace tábora.....	43
2.2.2. Internované osoby a jejich život v táboře.....	48
2.2.3. Pracovní úkoly.....	52
2.3. Cikánský tábor Hodonín 1942-1943.....	55
2.3.1. Správa a organizace tábora.....	56
2.3.2. Internované osoby a jejich život v táboře.....	59
2.3.3. Pracovní úkoly.....	65
3. Tábor Hodonín 1945-1946.....	68
3.1. Postavení německého etnika určeného k odsunu z poválečného Československa.....	68
3.2. Tábor v Hodoníně pro Němce neschopné odsunu.....	73
3.2.1. Správa a organizace tábora.....	73
3.2.2. Internované osoby a jejich život v táboře.....	75
3.2.3. Pracovní úkoly.....	79
4. Tábor Hodonín 1949-1950.....	82
4.1. Postavení politických vězňů v Československu po roce 1948.....	82
4.2. Tábor nucené práce Hodonín.....	85
4.2.1. Správa a organizace tábora.....	85
4.2.2. Internované osoby a jejich život v táboře.....	87
4.2.3. Pracovní úkoly.....	93
REKREAČNÍ A EDUKAČNÍ FUNKCE TÁBORA HODONÍN 1950-2020	
5. Tábor Hodonín jako rekreační zařízení 1950-2009.....	97
5.1. Letní dětské tábory v systému cestovního ruchu.....	97
5.2. Rekreační středisko a dětský tábor Hodonín 1952-2009.....	100
6. Druhý život tábora Hodonín.....	107
6.1. Památníky jako místa kolektivní paměti.....	107
6.2. Tábor Hodonín jako Památník holocaustu Romů a Sintů na Moravě.....	110
Závěr.....	120
Seznam použitých zkratk.....	122
Seznam použitých informačních zdrojů.....	123
Primární zdroje.....	123
Legislativní předpisy.....	124
Sekundární zdroje.....	129

Elektronické zdroje	138
----------------------------------	------------

ÚVOD

Tato diplomová práce se zabývá historií táborového objektu v Hodoníně u Kunštátu v průběhu dějin 20. století. Místo veřejností nejvíce spojované s internací Romů za druhé světové války prošlo do současnosti složitým vývojem, na jehož konci je vybudování památníku důstojně připomínajícího jak lidské oběti, tak pohnuté okamžiky minulého století. Obdobnou cestu vývoje tábora bude sledovat také tato práce, která v chronologickém sledu zachytí proměny daného místa. Práce si klade za cíl zmapovat na základě studia pramenů a dostupné literatury využití hodonínského tábora od konce 30. let minulého století do současnosti, a přispět tak k vytvoření uceleného obrazu lokality.

Objekt hodonínského tábora se nachází v místě zvaném Žalov přibližně kilometr od centra obce Hodonín v okrese Blansko v severozápadní části Jihomoravského kraje při hranici s krajem Vysočina. K 1. 1. 2019 v obci žilo 119 obyvatel¹. Obec Hodonín se poprvé připomíná v roce 1360 jako zboží nedalekého louckého hradu pánů z Lomnice, od 16. století do zániku patrimoniální správy náležel Hodonín k panství pernštejnskému, poté pod politický okres Boskovice a soudní okres Kunštát, po kterém nese dodnes katastrální území obce název Hodonín u Kunštátu².

Hranice regionálního významu překročil Hodonín na konci 30. let 20. století v souvislosti se zamýšlenou a nakonec i realizovanou výstavbou táborového objektu pro internaci širokých skupin lidí. Od 50. let minulého století, kdy objekt sloužil jako rekreační zařízení, byl Hodonín znám pouze úzké skupině lidí a odborníků. Teprve v posledním desetiletí se Hodonín dostává do širšího povědomí veřejnosti pro plánované převedení zdejšího tábora ze soukromého vlastnictví do majetku státu a jeho přestavbu na edukační centrum. V tomto ohledu stál nicméně v pozadí mediálně známějšímu táboru v Letech u Písku, který do nedávna sloužil jako výkrmna vepřů a vázal na sebe reakce širokého spektra lidí od historiků, politiků i laické veřejnosti.

Mohlo by se zdát, že transformace hodonínského objektu ve vzdělávací centrum a památník na sebe upoutá větší pozornost a zvýšený zájem badatelů z řad historiků o dějiny

¹ Počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2019. Český statistický úřad. [cit. 2020-01-20]. Dostupné online z: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-za0wri436p>

² TENORA, Jan. Vlastivěda moravská II., Místopis Moravy. Díl I. místopisu, Brněnský kraj, č. 35, Kunštátský okres. Brno: Muzejní spolek, 1903, s. 80-82.

vězeňství nebo dějiny totalitních režimů, ovšem k této situaci nedošlo. Pokud se téma hodonínského tábora v pracích současných badatelů objeví, tak pouze v úzkém profilu zaměřeném pouze na jednu z funkcí, kterými areál během válečného nebo poválečného období prošel. Komplexní a syntetizující práce nebo publikace na téma hodonínského tábora ve všech jeho rovinách a s širším vymezením jeho funkcí prozatím nevznikla.

Průkopníkem a dosud nepřekonaným badatelem v zájmu o hodonínský tábor byl Ctibor Nečas, brněnský profesor historie, který svou vědeckou činností zahájil výzkum místa už před rokem 1989. S ohledem na jeho profesní zaměření šlo především o studium využití tábora jako místa internace moravských Romů. C. Nečas shromáždil a utřídil materiál k táboru v době, kdy vědecký ani laický zájem o romskou problematiku, natož její historii nebyl příliš silný³. *“Oběti romského holokaustu byly po válce přehlíženy, “společnost si nevšímalá genocidního postupu nacistického režimu vůči Romům a rasová podstata jejich perzekuce zůstávala po desítky let neuznána jak ze strany politiků a historiků, tak i široké veřejnosti. [...] V podstatě byla nadále akceptována nacistická teorie o tom, že Romové jsou asociálním prvkem ve společnosti, a přežívaly tak předsudky, kterými se zdůvodňovala samotná nacistická genocida.”*⁴

Obdobný nezájem českých badatelů, ovlivněný tentokrát spíše ideologickým imperativem, poznamenal i výzkum poválečného odsunu Němců, z nichž někteří strávili v hodonínském táboře několik měsíců. Také výzkumu využití objektu jako tábora nucených prací se mohli badatelé naplno věnovat až od 90. let. V současné době jsou nejviditelnější aktivity okolo hodonínského tábora spojené s Muzeem romské kultury, které se stalo správcem i provozovatelem areálu, vytvořilo z areálu Památník holokaustu Romů a Sintů na Moravě, připravuje hlavní expozici a doprovodné výstavy a také vyvíjí účelnou propagační kampaň areálu. Celostní vědecký zájem o hodonínský tábor v současnosti nicméně chybí.

Pro každou etapu a funkci tábora v Hodoníně existují rozdílné primární zdroje, a to nejen místem uložení a obsahem, ale také úrovní rozsahu. Absence nebo nedohledatelnost

³ Jak uvádí C. Nečas v závěru svého článku na témata romského tábora v Hodoníně z roku 1974: *“Otázka pronásledování moravských Cikánů v období nacistické okupace nebyla dosud uspokojivě řešena. Čas od času se objevují na toto téma jen dílčí publicistické příspěvky. O nic lepší není stav v dosavadních znalostech o táborové internaci, již se zabývaly pouze okrajově tři publikaci, které jsou faktograficky neúplné a nepřesné.”* NEČAS, Ctibor. Cikáni v Hodoníně u Kunštátu v letech 1940-1943 II., *Vlastivědný věstník moravský*, 1974, roč. 26, č. 1, s. 31.

⁴ SCHUSTER, Michal. Proces s Blažejem Dydyem na základě materiálů Mimořádného lidového soudu v Brně roku 1947. *Romano džaniben: časopis romistických studií*, 2013, roč. 20, č. 1, s. 75.

některých zdrojů neumožňují důslednou analýzu využití tábora zejména z konce války, kdy hodonínský objekt v rychlém sledu měnil jak své funkce, tak i majitele nebo správce. Konkrétní využití zdroje budou uvedeny u každé kapitoly.

Text práce je rozdělen do dvou velkých celků a následně menších kapitol a podkapitol. Osu práce tvoří dvě části. První je věnovaná historii tábora v letech 1940 až 1950, kdy sloužil převážně represivním účelům jako tábor pro internaci asociálů, Romů, československých Němců před jejich poválečným odsunem z republiky a také jako tábor nucených prací. Druhá část sleduje proměnu tábora od 50. let minulého století do současnosti, kdy areál sloužil jako rekreační zařízení a následně se začalo hovořit o jeho druhém životě jako místě připomínajícím lidské utrpení a smrt některých vězněných osob.

REPRESIVNÍ FUNKCE TÁBORA HODONÍN 1940-1950

Každý politický režim má k dispozici soustavu prostředků, kterými realizuje a udržuje svou vnitřní suverenitu, zajišťuje bezpečnost a prosazuje vlastní veřejnou moc. Dominantním prostředkem se stává pro zajištění suverenity státu především trestní právo. Výkon tohoto práva se liší ve způsobu jeho prosazování v režimu demokratickém, kde je trestní politika výsledkem zápasu politických sil, a autoritářském, kde slouží trestní právo pouze k upevnění moci režimu a odstranění jeho nepřátel. Právě druhý typ režimu se začal prosazovat v Československu během druhé republiky, pokračoval po celou dobu existence protektorátu, částečně i během třetí republiky a vyvrcholil po roce 1948. Součástí autoritativního režimu je také zdůraznění represivní úlohy státu vůči konkrétním skupinám obyvatelstva. V areálu hodonínského tábora uplatňoval v letech 1940-1950 stát restrikce ve formě internace a nucené práce vůči skupinám asociálů, Romů, Němců a politických vězňů.

Jako tábor s represivní funkcí začal objekt v Hodoníně u Kunštátu sloužit od poloviny srpna 1940 pro internaci nejprve široké skupiny nezaměstnaných osob a později moravských Romů. Jako tzv. cikánský tábor plnil areál svou funkci do konce srpna 1943, kdy byl vypraven z Hodonína poslední transport Romů do tábora Auschwitz-Birkenau, a v omezené míře ještě do prosince téhož roku⁵. Znovu se brány tábora otevřely pro internované v prosinci 1945, tentokrát pro Němce neschopné odsunu. Poslední dějství tábora jako místa nedobrovolně vězněných se odehrálo mezi únorem 1949 a listopadem 1950. V tomto období byl v hodonínském areálu umístěn tábor nucených prací.

⁵ V této práci budeme slovo Rom používat jako endonymum, které přijala Mezinárodní unie Romů na mezinárodním romském kongresu v Londýně v roce 1971 jako zastřešující označení pro všechny příslušníky romského etnika. Etymologie slova odkazuje k sanskrtu, kde výraz „dom“, ze kterého bylo slovo Rom odvozeno, označuje pána domu, nebo manžela. Slovo Cikán/cikán a jeho odvozeniny budeme v práci používat v dobovém úzu většinou při citacích oficiálních dokumentů a nebudeme ho považovat za apelativum a spojovat s ním jeho negativní konotace, stereotypní představy a vulgarizace. Vlastní jméno Cikán bylo většinou používáno pro označení příslušníka romského etnika, zatímco obecné pojmenování cikán se vztahovalo na lidi žijící na okraji společnosti, kočovným způsobem života nebo tuláky. Současný hanlivý konotační význam slova Cikán/cikán má původ v řeckém označení Athinganoi či Atsinganoi, kterým vzdělanci v 11. století označovali kočovníky v oblasti Konstantinopole. Naopak téměř vůbec není v našem kulturním prostoru rozšířeno používání slova gipsy, se kterým se lze v anglické podobě Gypsies setkat především v anglicky mluvících zemích. HORVÁTOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů, Praha, 2002, s. 7-14. NEČAS, Ctibor. Romové v české republice včera a dnes, Olomouc, 1999, s. 13.

Následující kapitola bude zahájena pojednáním o systému vězeňství a jeho stručném vývoji ve sledovaném období let 1940-1950 a také o vývoji nucené práce. Další kapitoly se budou soustředit na samotné využití hodonínského tábora a jednotlivé internované skupiny.

1. Trestní politika státu a systém nucené práce ve sledovaném období

Trestní soudnictví na našem území od dob slovanského osídlení podléhalo zvykovému právu kontaminovanému byzantskou právní úpravou, kterou přijala velkomoravská knížata v Zákonu sudnyj ludem⁶. Převaha západoevropského latinského práva byla postupná, jeho principy k nám pronikají po roce 1212, kdy se český kníže stává dědičným králem ovládaného území a jeho potomci potom zakládají nová města podle magdeburského nebo norimberského práva⁷. Vývoj trestního práva dále směřoval k jeho kodifikaci a vzniku speciálních institucí, jako jsou soudy a věznice. Prosazením myšlenek humanity do systému soudní a vězeňské praxe v období osvícenství se proměnily základní principy šetření trestních činů omezující nebo úplně zakazující útrpné právo. Vedle procesních náležitostí podléhala změnám také hmotná podstata trestního práva, která upravovala podmínky, co je trestný čin a jaký trest má být za spáchaný zločin uložen. Ačkoli moderní společnost již nevyužívá institut inkvizice, při vyšetřování se obejde bez tortury a netrestá středověké zločiny jako například kacířství, přesto byl i v této epoše dějin vývoj k humanitě několikrát vychýlen. Autoritativní režimy 20. století cílevědomě namířily prostředky a funkce trestního práva proti oprávněným, ale i domnělým nepřátelům vlastní politiky.

Zajistit a udržet vlastní existenci pomáhaly státu také prostředky nucené práce. Tou dnes chápeme jakýkoliv výkon služby nebo práce, která je pod pohrůžkou trestu vymáhána a ke které se daná osoba nenabídne dobrovolně. Povinná osoba ji tedy vykonává navzdory své vlastní vůli z příkazu jiných osob nebo orgánů veřejné moci⁸. Do této definice nespadá práce vyžadovaná od osoby odpykávající si trest vynesení řádným soudem, zde hovoříme o práci jako formě trestu⁹, povinná vojenská služba nebo činnost vyžadovaná od osob v mimořádných situacích jako je například vyhlášení nouzového stavu při živelných katastrofách nebo pandemiích. V této práci nás bude nejvíce zajímat nucená práce vykonávaná z příkazu orgánů

⁶ Do této doby byl trest vykonáván jako akt odplaty vycházející z práva na pomstu. Později byla úloha mstitelů z řad rodinných příslušníků nahrazována rolí panovníka a jím pověřených úředních osob.

⁷ Obsah městských práv upravoval vedle trestních záležitostí také správní agendu měst. UHLÍK, Jan. *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, Stráž pod Ralskem, 2006, s. 236-245.

⁸ Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 29 o nucené nebo povinné práci. [cit. 2019-08-20]. Dostupné online z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/1171/029.pdf>

⁹ Zákonná povinnost pracovat pro vězně ve výkonu trestu odnětí svobody existuje v současném trestním právu pouze za předpokladu stanovené odměny za vykonanou práci. Zákon č. 169/1999 Sb., ze dne 3. srpna 1999. §29 odst. 1a odst. 2. [cit. 2019-02-13]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=169&r=1999>

veřejné moci. Tímto veřejným subjektem může být stát, některá složka státu, nebo samosprávný celek. V této práci nebudeme rozlišovat mezi nucenou a povinnou prací. Pokud daná aktivita, která by jinými autory byla označována za povinnou práci, bude splňovat definici nucené práce, bude za ni považována.

V současném právním řádu České republiky platí zákaz nucené práce¹⁰. Nucená práce byla zakázána už také v Československu za první i druhé republiky, nicméně Beranův režim po Mnichovu 1938 přijal několik norem, v jejichž realizaci lze prvky nucené práce spatřit. Ve sledovaném období 1940-1950 byla nucená práce využívána státním systémem za protektorátu, kdy sloužila jako prostředek pro zajištění hospodářství státu anebo likvidace určitých osob, krátce také po květnu 1945 a později především po roce 1948, kdy plnila obdobné funkce. Využití nucené práce bylo tedy záležitostí totalitních režimů, nacistického a komunistického, nebo vyhrocených situací režimů demokratických. Z trestního práva komunistického Československa mizí nucená práce až v 60. letech¹¹.

1.1. Československé vězeňství do roku 1939

Systém československé vězeňské praxe sestával z různých typů zařízení, a to od základních věznic, přes přechodné ústavy, polepšovny, donucovací pracovny a nucené pracovní kolonie, až po specializované trestnice pro věznění nenapravitelných delikventů.

Základní strukturu celého systému tvořily věznice okresní soudů, kterých bylo v roce 1929 v Čechách a na Moravě více než 300 (379 v celém Československu). Odsouzení si zde odpykávali trest maximálně do jednoho roku. Stejná délka maximální výše trestu byla hranicí i pro držení drobných delikventů v zařízeních věznic krajských soudů, kterých bylo v celém Československu 37¹².

Nejstřeženějšími objekty pro výkon trestu bylo šest trestnic, kde pobývali odsouzení s trestem odnětí svobody od jednoho roku po doživotí¹³. Čtyři z těchto trestnic se nacházely

¹⁰ Zákon č. 2/1993 Sb., ze dne 16. prosince 1992, článek 9. [cit. 2019-08-20]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

¹¹ Více o problematice nucené práce na našem území např. MOJŽÍŠOVÁ, Veronika. *Vývoj nucené práce na území České republiky ve 20. století*, Ostrava, 2014.

¹² Nejvýznamnější postavení mezi věznicemi krajských soudů měla pražská věznice na Pankráci, která nahradila bývalou zemskou trestnicí na Zderaze (tzv. svatováclavskou) po jejím zrušení v 80. letech 19. století. UHLÍK, J. *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, Stráž pod Ralskem, s. 236-245.

¹³ Trest smrti československé trestní právo znalo, nicméně byl využíván velmi střídavě. V období 28. 10. 1918-5. 10. 1938 byl vykonán ve 20 případech. LIŠKA, Otakar a kol. *Vykonané tresty smrti. Československo 1918-1989*. [cit. 2019-02-07]. Dostupné online z: www.policie.cz/soubor/sesit-02-druhe-vydani-pdf.aspx

v Čechách a na Moravě: Plzeň – Bory, Praha – Řepy, Mírov pro věznění nepolepšitelných trestanců z Moravy a Kartouzy – dnešní Valdice¹⁴.

Pro mladistvé delikventy do 21 let byla zřizována speciální trestní zařízení. Při trestu nižším šesti měsíců se jednalo o zvláštní vězeňská oddělení při věznicích krajských soudů, zemské polepšovny a vychovatelny. Pro tresty vyšší šesti měsíců byl ustanoven Polepšovací a trestní ústav v Mikulově a Justiční oddělení Komenského ústavu v Košicích¹⁵.

Specifickou funkci plnila zařízení vojenských věznic, ve kterých byl odpykáván trest odnětí svobody nepřekračující jeden rok nebo vykonávána vyšetřovací vazba, a vojenských trestnic, ve kterých byl realizován trest odnětí svobody v sazbě vyšší než jeden rok¹⁶. Vojenské věznice a trestnice sloužily pro výkon trestu příslušníků československé armády spadajících pod jurisdikci několika z typů vojenských soudů (brigádní, divizní, nejvyšší vojenský soud).

S ohledem na funkci hodonínské tábora jako místa realizace především nucené práce nás v této kapitole budou především zajímat dvě československá zařízení, která definici nucené práce podle Mezinárodní organizace práce sice nesplňují, ale jisté znaky a paralely se systémem nucené práce vykazují. Šlo o institut donucovacích pracoven a nucených pracovních kolonií, tedy doplňkovou formou meziválečného československého systému vězeňství. Prvními československými zařízeními, pravda až druhorepublikovými, které měly nucenou práci skutečně využívat, byly po září 1938 institut pracovních útvarů a později také kárné pracovní tábory. Obě zařízení sice nespadała do struktury vězeňství, ale plnila obdobné internační funkce.

1.1.1. Donucovací pracovny a nucené pracovní kolonie

Existenci donucovacích pracoven převzalo Československo v roce 1918 ze systému rakouského trestního práva, kde byl tento typ zařízení vymezen zákonem z roku 1885, a v roce 1929 ji doplnilo zákonem o zřízení nucených pracovních kolonií, které představovaly

¹⁴ V Řepích se nacházelo oddělení pro mladistvé muže a ženská trestnice. Objekt byl majetkem milosrdných sester řádu sv. Karla Boromejského a vedle dozorů vykonávajících strážní službu se o ženské trestankyně staraly i řádové sestry. Doživotní trest si odpykávalo v řepské trestnici nejvýše 15 žen. V kartouzském zařízení si odpykával trest mimo jiné vrah ministra financí Aloise Rašína. UHLÍK, J. *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, Stráž pod Ralskem, 2006, s. 236-245.

¹⁵ Tamtéž, s. 236-245.

¹⁶ Do roku 1920 se nacházela vojenská trestnice v Plzni a po celé prvorepublikové období i v Terezíně.

zvláštní druh donucovacích pracoven¹⁷. Donucovací pracovny a nucené pracovní kolonie sloužily jako zajišťovací ústavy k izolaci a nápravě osob ohrožujících společnost¹⁸. Byly do nich umísťovány osoby odsouzené za potulku, žebráctví¹⁹, prostituci, za trestné činy proti majetku ze zahálčivosti, z ničemné lehkomyšlnosti, nebo hrubé zjištnosti. Odsouzení byli obvykle zařazováni k výkonu práce minimálně na půl až 3 roky, odsouzení pro majetkové delikty až na 5 let²⁰. Odlišujícím znakem obou typů pracovních zařízení byl způsob a místo výkonu práce. Jestliže donucovací pracovny byly zamýšleny pro výkon práce uvnitř areálu, kde vznikaly dílny různého druhu (např. obuvnické nebo pekárny), chovanci nucených pracovních kolonií vykonávali práce primárně mimo areál objektu a pod dohledem dozorců pomáhali např. na polích²¹. Vedle povinné práce se stal nedílnou součástí donucovacích pracoven také výchovný program, jehož cílem bylo vytvořit u káránců kladný vztah k práci. Tím tedy byla posílena preventivně-výchovná funkce zařízení.

Zemské donucovací pracovny se nacházely v Praze-Ruzyni, kde byl pro tento účel zřízen zcela nový objekt z bývalého cukrovaru, v Pardubicích, Kostomlatech nad Labem, Brně, Šumperku a Znojmě. Při těchto zemských donucovacích pracovních pak byly od roku 1929 zřizovány výše zmíněné nucené pracovní kolonie, nazývané též kolonie trestníků, přibližně o třiceti méně nebezpečných věznicích, kteří pracovali především v zemědělství.

Umístění do donucovací pracovní nebo nucené pracovní kolonie mohl provinilcům přikázat soud, přidělení na konkrétní pracovní činnosti činila komise zemského úřadu²². Praktikování soudního příkazu, ale také odlišnou příslušností k ministerstvu (v případě

¹⁷ Zákon č. 102/1929 Sb. ze dne 25. června 1929. [cit. 2019-02-13]. Dostupné online z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1929/037-1929.pdf>.

¹⁸ Typ zadržovacích a nápravných zařízení se zrodil ve Švýcarsku v poslední třetině 19. století. A postupně začal být s menšími či většími rozdíly aplikován i v jiných státech Evropy. Ottův slovník naučný, sedmý díl, Praha: J. Otto, 1893. JANÁK, Dušan. *Kapitoly o československém vězeňství 1945-1955*, Opava, 2002, str. 54.

¹⁹ Postihování bezdomovectví a žebráctví a posuzování způsobu života za formy přečinů a lehčích trestných činů se stalo znakem postindustriální společnosti. Tradičně o sociálně ohrožené osoby pečovaly církve nebo domovské obce, které na základě domovského práva zřizovaly speciální fondy pro potřebné. Důsledkem průmyslové revoluce začal systém zaopatřování chudých selhávat, neboť se chudina stěhovala do měst, tedy daleko od obcí s tzv. domovským právem.

²⁰ VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel; KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*, Plzeň, 2008, s. 496.

²¹ V odborné literatuře zatím chybí důkladnější informace, zda pracovní využití chovanců nějak korelovalo s nedostatkem pracovních sil v zemědělství, tedy zda a do jaké míry nahrazovali chovanci pracoven práci chybějících nádeníků v primárním sektoru hospodářství. Jisté ovšem je, že vypuknutím hospodářské krize ve 30. letech 20. století se stávalo zaměstnávání káránců mimo objekty zařízení komplikovanějším.

²² Donucovací pracovny byly spravovány do roku 1929 zemskými výbory, jejichž nadřízeným orgánem bylo ministerstvo vnitra, a po roce 1929 samosprávnými zemskými zastupitelstvy.

donucovacích pracoven a nucených pracovních kolonií ministerstvu spravedlnosti) se donucovací pracovny a nucené pracovní kolonie odlišovaly od později vzniklých kárných pracovních táborů, ale také táborů nucené práce po roce 1948. K dalším disparitám náleželo také stanovení projevů chování a určení osob, které se stanou předmětem, resp. objektem trestu²³. Donucovací pracovny a nucené pracovní kolonie sloužily k izolaci osob ohrožujících společnost, a tvořily tedy jakýsi appendix ke stávajícímu systému vězeňství.

1.1.2. Pracovní útvary a kárné pracovní tábory

Pracovní útvary a kárné pracovní tábory představovaly typ internačních zařízení, ve kterých byla pod hlavičkou veřejně prospěšných prací využívána nucená práce. Existence těchto zařízení vycházela z myšlenky pracovní povinnosti a příkazat určité skupiny osob k výkonu práce. Oba typy zařízení jsou spojeny až s druhou československou republikou, jejíž exekutiva vydala v říjnu 1938 na základě zákona o obraně státu vládní nařízení č. 223/1938 Sb. o pracovních útvarech²⁴ a 2. března 1939 vládní nařízení č. 72/1939 Sb. o kárných pracovních táborech²⁵.

V případě vzniku pracovních útvarů byla vláda zřejmě motivována obavami z nekontrolovatelného přísunu českých uprchlíků z Němci obsazovaných pohraničních oblastí a očekávaného navýšení nezaměstnanosti. Jak se uvádí v prvním odstavci zmiňovaného nařízení, útvary měly být využívány právě k dočasnému hospodářskému zajištění nezaměstnaných osob a využití jejich pracovních schopností pro všeobecné pracovní úkony. Již z následně vydaného předpisu ministerstva vnitra z listopadu 1938 si můžeme vytvořit představu o budoucích internovaných osobách. V taxativním výčtu jsou uvedeni „*práceschopní potulní cikáni a jiní tuláci, řemeslní žebráci, řemeslní hazardní hráči, notoričtí zaháleči, povaleči a osoby žijící z nečestných výdělků*“.²⁶ Uvést plně do praxe se podobné útvary povedlo sice až za změněných podmínek protektorátu, ale myšlenka vybudovat

²³Odlišnosti fungování donucovacích pracoven bychom našli i vně Československa. Na konci 19. století mohl být v Rakousku-Uhersku umístěn do donucovací pracovny pouze občan odsouzený za tuláctví, žebrání apod. rozsudkem soudu, ale v jiných státech (Bavorsko, některé švýcarské kantony) stačilo pouhé rozhodnutí správního orgánu. Srov. Ottův slovník naučný, sedmý díl, Praha, 1893. JANÁK, D., *Kapitoly o československém vězeňství 1945-1955*, Opava, 2002, str. 54.

²⁴ Vládní nařízení č. 223/1938 Sb. ze dne 11. října 1938. [cit. 2019-03-14]. Dostupné online z: <https://www.noveaspi.cz/products/lawText/1/7281/1/2/vladni-narizeni-c-223-1938-sb-o-pracovnich-utvarech>

²⁵ Vládní nařízení č. 72/1939 Sb. ze dne 2. března 1939. [cit. 2019-03-14]. Dostupné online z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7708&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

²⁶ NEČAS, Ctibor. Romští věžňové kárného pracovního, případně sběrného tábora v Hodoníně na Blanensku. *Vlastivědný věstník moravský*, 2005, roč. 57, č. 2, s. 143.

podobný typ zařízení rezonovala v politických řadách, zejména agrární strany, již před Mnichovem.

Systém pracovních útvarů spadal pod ministerstvo národní obrany a řídil se zásadami branné moci, což mimo jiné znamenalo, že objekty byly střeženy vojenskými důstojníky a podřízeny velitelství sboru. Ani po zániku ministerstva národní obrany v dubnu 1939 nebyla struktura táborů začleněna do vězeňského systému pod ministerstvem spravedlnosti, ale záležitosti s pracovními útvary převzaly orgány ministerstva vnitra, tj. zemské úřady v Praze a Brně, a správa a ostraha tak přešla z vojenské pravomoci, na pravomoc četnictva.

I když prakticky můžeme tato zařízení chápat jako doplnění sítě československých věznic, formálně se o vězení nejednalo. Rozhodnutí o umístění do pracovního – vojensky organizovaného- útvaru nemělo příslušet soudům, nýbrž okresním úřadům, které na základě evidence přihlášek nezaměstnaných vydávaly povolávací list, proti němuž nebylo opravného prostředku. Neuposlechnutí výzvy k nastoupení mohlo být potrestáno odnětím svobody až na šest měsíců. Povolávací list určoval pracovní útvar, do něhož byl nezaměstnaný zařazen. Po dobu zařazení do pracovních útvarů neměli příslušníci nárok na podporu v nezaměstnanosti. I přes oficiální proklamace, že jde o využití veřejně prospěšné práce, určením osob a způsobem jejich zařazení do táborů mělo jít o využití práce nucené. Budoucí internované osoby nevystupovaly v soukromoprávním pracovním poměru, to znamená, že neměly uzavřenou pracovní smlouvu podle pracovního zákoníku, ale měly plnit pracovní povinnosti. Pokud své povinnosti neplnily řádně a svědomitě, mohly být kázeňsky potrestány. Internovaní neměli být nazýváni vězni, nýbrž chovanci. Z pracovního útvaru mohli být chovanci propuštěni, pokud se stali tělesně či duševně nezpůsobilí k úkonům obstarávaným pracovními útvary, anebo byli povoláni k vojenské službě, anebo si opatřili stálé zaměstnání, anebo pokud byly pracovní útvary zrušeny, popřípadě i z jiných důležitých důvodů. O propuštění rozhodovalo velitelství útvaru, které o propuštění vydávalo osvědčení²⁷.

Nejčastěji se setkáváme se zřizováním pracovních útvarů v místech, kde bylo zapotřebí velkého počtu dělníků, zejména při výstavbě strategicky významných objektů jako byly např. železnice nebo silnice²⁸. Nicméně pracovní útvary byly zakládány na celém území

²⁷ Vládní nařízení č. 223/1938 Sb. ze dne 11. října 1938. [cit. 2019-03-01]. Dostupné online z: <https://www.noveaspi.cz/products/lawText/1/7281/1/2/vladni-narizeni-c-223-1938-sb-o-pracovnich-utvarech>

²⁸ Jeden z prvních pracovních útvarů vznikl při Baťově zaměstnaneckém táboře v Lutoníně na Zlínsku již v říjnu 1938. Tábor poskytoval pracovníky na stavbu otrokovicko-vizovické dráhy. Původním vlastníkem a provozovatelem tábora, stejně jako investorem železnice Otrokovice - Valašská Polanka, byla firma Baťa. Lutonínský tábor byl určen pro nezaměstnané mladé muže, kteří se hlásili do Baťovy továrny, ale prozatím pro

Československa, resp. na celém území protektorátu. V určitých oblastech se v nich šily slavníky do ubytoven, zpočátku také hračky pro děti uprchlíků, nebo byli tamější chovanci využíváni na práce v zemědělství. Pracovní útvary mohly mít podobu klasického barákového tábora, častěji šlo ale o případy, kdy chovanci obývali jednu vyčleněnou budovou v obci a přes den byli rozptýleni podle pracovních potřeb v okolí útvaru²⁹.

K systému pracovních útvarů přibýly od března 1939 také kárné pracovní tábory. Mělo se jednat o speciální druh pracovních táborů, které byly zřizovány k výchově internovaných osob a také k využití jejich pracovních schopností pro všeobecně prospěšné úkony. Do kárných pracovních táborů měly být zařazeny dva okruhy lidí. Zaprvé „*osoby práce se štítící, které dovršily 18. roku věku a nemohou prokázat, že mají řádným způsobem zajištěnou obživu*“, a zadruhé „*příslušníci pracovních útvarů, zřízených vládním nařízením ze dne 11. října 1938, č. 223 Sb, z. a. n. o., o pracovních útvarech, kteří jsou hrubě neukáznění nebo úkoly jim uložené vykonávají úmyslně nedbale*“³⁰. O zařazení do kárných pracovních táborů měl rozhodovat okresní úřad. Povinná doba pobytu v kárném pracovním táboře činila tři měsíce. Kárné pracovní tábory mělo zřizovat ministerstvo vnitra. Na správu a organizaci kárných pracovních táborů měla dozírat odvětví veřejné správy. Tyto orgány měly stejná oprávnění jako příslušníci četnictva, včetně použití zbraně. Jako kárné pracovní tábory sloužily objekty v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu, které byly oba nakonec přejmenovány na sběrné a cikánské tábory.

ně nebylo místo. V pracovním útvaru panovaly nehostinné podmínky, dělníci dostávali pouze minimální plat, trpěli nedostatkem jídla a byli dokonce trestáni, i proto někteří autoři, např. levicově orientovaný Svatopluk Turek (TUREK, Svatopluk, *Pravá tvář batismu*, Praha, 1959) přirovnávali baťovský pracovní útvar k táboru koncentračnímu. KOLUMBER, David. *Druhá československá republika*. Diplomová práce. Brno, 2012, s. 64.

²⁸ Vládní nařízení č. 223/1938 Sb. ze dne 11. října 1938. [cit. 2019-03-01]. Dostupné online z: <https://www.noveaspi.cz/products/lawText/1/7281/1/2/vladni-narizeni-c-223-1938-sb-o-pracovnich-utvarech>

²⁹ Takto fungoval i pracovní útvar v Bystřici nad Pernštejnem, který vznikl v trase stavby jednoho z úseků dálkové silnice Plzeň – Moravská Třebová. Útvar byl složen z téměř 150 nezaměstnaných mužů sousedního boskovického okresu. Chovanci byli ubytováni ve staré bystrické škole. VYMĚTALÍK, Jirí. *Dálková silnice Plzeň – Moravská Ostrava v průběhu západní Moravy. Západní Morava, vlastivědný sborník*, 2016 roč. 20, s. 45-75.

³⁰ Vládní nařízení č. 72/1939 Sb. z 2. března 1939. [cit. 2019-03-14]. Dostupné online z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7708&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

1.2. Protektorátní vězeňství

Po 15. březnu 1939 se vytvořil v politickém systému okupovaného a teritoriálně zúženého Československa právní dualismus. I přes příslib autonomie byla v protektorátu Čechy a Morava dosazena německá okupační správa. V zemi současně platilo jak autonomní protektorátní právo, tak říšské oktrojované právo.

V trestním právu zůstal zachován justiční i vězeňský systém předchozího režimu, ale postupně byly implementovány prvky říšského práva. Za účelem koordinace činnosti protektorátního ministerstva spravedlnosti s německými normami byl zřízen při tomto ministerstvu speciální pověřenecký Úřad říšského protektora³¹. K dosavadní soustavě českých soudů přibýly soudy německé, které získaly nadřazené postavení a omezovaly autonomii soudů českých. Duální bylo také dozorované vyšetřování. Pravidlo, že říšští občané protektorátu budou podléhat německé soudní pravomoci a protektorátní občané pravomoci protektorátní, neplatilo jednoznačně. Říšské právní normy se vztahovaly i na české občany protektorátu, např. česká (protektorátní) justice a prokuratura nerozhodovaly o hospodářských a politických proviněních, stejně tak o osobách zatčených německou tajnou státní policií (gestapem) nebo německou kriminální policií³².

Stávající vězeňská zařízení byla zachována a využívána jak justicí protektorátní, tak i říšskou – zejména gestapem³³. Do protektorátního práva byly integrovány také donucovací pracovny, pracovní útvary a kárné pracovní tábory. Vznikala ale také nová vězeňská a internační zařízení, která měla sloužit k prosazování opatření vycházejících z přijaté nacistické ideologie. V bývalé vojenské pevnosti Terezín byl zřízen menší koncentrační tábor a na jiných místech pak pobočky některých zahraničních koncentračních táborů, byly zbudovány také dva sběrné cikánské tábory, internační tábory pro příslušníky států, s nimiž

³¹ KÝR, Aleš. *Historie vězeňství*. Generální ředitelství Vězeňské služby ČR. [cit. 2019-03-21]. Dostupné online z: <https://www.vscr.cz/informacni-servis/historie/>

³² SCHELLE, Karel; SALÁK, Pavel; TAUCHEN, Jaromír. *Protektorát Čechy a Morava – jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin*. Ostrava, 2010, s. 63.

³³ Například v pankrácké věznici bylo původní české oddělení velmi znatelně zmenšeno ve prospěch nově zřízené policejní věznice gestapa. Policejní vyšetřování osob zadržených gestapem ovšem probíhalo v hlavním sídle pražského gestapa v bývalém Petschkově paláci. Obdobně bylo české vězeňství omezeno též v dalších věznicích. V Pardubicích si místní úřadovna gestapa vynutila pro své účely jednu budovu v zemské donucovací pracovně. V Brně sloužil k věznění osob zatčených gestapem hrad Špilberk a po uzavření českých vysokých škol 17. listopadu 1939 také Kounicovy a Sušilovy koleje. UHLÍK, J. *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, Stráž pod Ralskem, 2006, s. 245-254.

bylo Německo ve válečném konfliktu³⁴, a pracovně výchovné tábory³⁵. V řadě těchto zařízení byla využívána nucená práce³⁶.

Využití práce dostalo po 15. březnu 1939 novou dimenzi. Zejména pro hospodářské účely státu začala být využívána pracovní povinnost jako součást nucené práce. Nároku mít právo na práci odpovídal příkaz, že každý je povinen „*přispívat svoji prací k blahu celku ze všech svých sil a schopností*“³⁷. Z myšlenky pracovní povinnosti a systému řízené práce, ve kterém stát omezoval autonomii vůle subjektu pracovněprávních vztahů, vycházelo i vládní nařízení č. 177/1939 Sb. o přikazování osob k zemědělským pracím, dle něhož mohli být nezaměstnaní přikázáni k zabezpečení včasného provedení nutných zemědělských prací, zejména žní³⁸. Oficiálně byla pracovní povinnost v protektorátu zavedena v létě 1939 vládním nařízením č. 190/1939 Sb.³⁹ a prováděcím vládním nařízením č. 195/1939 Sb.⁴⁰. „*Od 22. srpna*

³⁴Tyto tábory byly obsazovány především příbuznými osob české národnosti, které emigrovaly před nacismem. V rámci tzv. Akce-E byli od září 1942 zatýkáni rodinní příslušníci těchto emigrantů a internováni v táborech ve Svatobořicích na Kyjovsku a táborech v Dolním Adršpachu. BUBENÍČKOVÁ, Růžena; KUBÁTOVÁ, Ludmila a MALÁ, Irena. *Tábory utrpení a smrti*, Praha, 1969. s. 168-189. UHLÍK, J. *Historie věznění a vězeňství v Čechách*, Stráž pod Ralskem 2006, s. 245-254.

³⁵ Umístění do tohoto typu zařízení se týkalo civilních dělníků nasazených na nucené práce, pokud se opětovně dopustili přestupku, dále pokud bez omluvy a důležitého důvodu nenastoupili na nucenou práci nebo tuto práci odmítali vykonávat a také pokud z pracovního nasazení utekli. Tyto tábory zřizoval generální velitel neuniformované protektorátní policie. Tzv. totálním nasazením Čechů na práci v německých podnicích byly řešeny nedostatky pracovníků ve strategických odvětvích říšského průmyslu po odchodu německých mužů do armády. Většina Čechů z povolávacích ročníků vykonávala nucenou práci v blízkosti svého bydliště, mnozí byli ovšem nuceni odejít do Říše. Vládní nařízení č. 404/1942 Sb. ze dne 7. prosince 1942. [cit. 2019-03-21]. Dostupné online z: <https://www.noveaspi.cz/products/lawText/1/10515/1/2>. Na území protektorátu se nacházelo několik pracovně výchovných táborů. Hradištko u Benešova (v roce 1943 tábor přemístěn do Břežan u Benešova), Mirošov u Plzně, Planá nad Lužnicí, Ostrava – Kunčice, Ostrava – Vítkovice, Plzeň – Karlov (pro ženy), Mladkov u Boskovic (pro mladistvé), Pardubice (v budově Zemské donucovací pracovny, která nadále sloužila svému prvotnímu účelu, a v jejímž objektu byla také zřízena od roku 1939 věznice gestapa), Dolní Litvínov. BUBENÍČKOVÁ, R., KUBÁTOVÁ, L. a MALÁ, Irena. *Tábory utrpení a smrti*, Praha, 1969, s. 195-215.

³⁶ Po rozhodnutí o tzv. konečném řešení židovské otázky v roce 1941 byla nucená práce využívána také jako prostředek fyzické likvidace rasově nevyhovujících osob a vedle toho také osob politicky a ideologicky nepohodlných. K tomuto naplňování nacistické věrouky docházelo především v koncentračních táborech.

³⁷ TAUCHEN, Jaromír. Zavedení pracovní povinnosti a systému nucené práce v protektorátu Čechy a Morava. In. VOJÁČEK, Ladislav, ed., TAUCHEN, Jaromír, ed. a SCHELLE, Karel, ed. *Proměny soukromého práva: sborník příspěvků z konference ke 200. výročí vydání ABGB*. Brno, 2011, s. 415.

³⁸ Vládní nařízení 177/1939 Sb. ze dne 23. června 1939. [cit. 2019-08-20]. Dostupné online z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7990&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

³⁹ Vládní nařízení 190/1939 Sb. ze dne 25. července 1939. [cit. 2019-08-20]. Dostupné online z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=8023&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

1939 byla k provedení zvláště důležitých úkolů uložena pracovní povinnost všem mužským praceschopným státním příslušníkům Protektorátu mezi 16. a 25. rokem věku po dobu jednoho roku⁴¹. Od roku 1941 se zvyšoval jednak věk přikázaných osob, až byla od května 1942 horní a dolní věková hranice zcela odstraněna, ale zvětšoval se také okruh osob, který již nebyl omezen pouze na příslušníky mužského pohlaví. Místem výkonu takto chápané nucené práce se mohlo stát území protektorátu, ale také říše⁴². Postupně začalo být nucenou práci obhajováno nejen hospodářské zajištění státu, ale také rasová čistota země.

S ohledem na zaměření práce nás budou nejvíce zajímat tábory sběrné a cikánské. O pracovních útvarech a kárných pracovních táborech, které právní řád protektorátu inkorporoval do svého systému, již pojednávala předchozí kapitola.

1.2.1. Sběrné tábory

Vládním nařízením č. 89/1942 ze dne 9. března 1942 o preventivním potírání zločinnosti došlo zpětně k 1. lednu 1942 k přejmenování kárných pracovních táborů na tábory sběrné. O sběrných táborech platily předpisy platné pro kárné pracovní tábory, měnil se pouze okruh internovaných osob, popř. další detaily, na které bude upozorněno v následujících kapitolách. Ve sběrných táborech byla vykonávána preventivní policejní vazba, která se vztahovala na široký okruh osob. Do první skupiny patřili skuteční zločinci, kteří se dopustili trestných činů, byli za ně minimálně třikrát pravomocně odsouzeni, a u kterých hrozilo opakování takového jednání. Uvedené vládní nařízení rozlišovalo mezi zločinci z povolání, kteří si udělali ze zločinu živnost a žili z výtěžku z trestné činnosti, a zločinci ze zvyku, kteří se dopouštěli opětovných trestných činů ze zločinných pudů nebo sklonů. Do první skupiny můžeme zařadit také osoby, které v opilosti ohrožovaly silniční provoz a svým jednáním způsobily dopravní nehodu. Druhou skupinu potencionálních příslušníků sběrných táborů tvořili domnělí nebo potencionální zločinci, kteří ještě trestný čin nespáchali, ale v budoucnu mohli projevit vůli zločin spáchat, a dále osoby ohrožující veřejnost svým asociálním chováním. Asociální chování projevuje ten, kdo dává najevo, že se nechce včlenit do pospolitosti. Podle vládního nařízení jsou to osoby, které se drobnými, ale stále se

⁴⁰ Vládní nařízení č. 195/1939 Sb. ze dne 24. srpna 1939. [cit. 2019-08-20]. Dostupné online z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=8059&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

⁴¹ TAUCHEN, J. Zavedení pracovní povinnosti a systému nucené práce v Protektorátu Čechy a Morava. In. VOJÁČEK, L., ed., TAUCHEN, J., ed. a SCHELLE, K., ed. *Proměny soukromého práva*, Brno, 2011, s. 420.

⁴² Pro práci vykonávanou Čechy na území Říše se vžil výraz nucené později také totální nasazení. Tamtéž, s. 422.

opakujícími přestupky vymykají veřejnému pořádku, a osoby, které se vyhýbají práci a starost o svoji výživu přenechávají veřejnosti, tzv. osoby práce se štítící. Ve vládním nařízení je přímo stanoven výčet osob, které se vymykají veřejnému pořádku. Jde o „žebračky, tuláky, cikány a osoby po způsobu cikánském kočující, nevěstky, osoby stížené nakažlivými chorobami, zvláště chorobami pohlavními, které se nechtějí podrobiti zdravotně-policejním opatřením příslušného úřadu, a pijaní⁴³“.

1.2.2. Cikánské tábory

Cikánské tábory představovaly speciální internační zařízení pro etnikum nevyhovující árijské rasové teorii. Tyto tábory byly inspirovány německou praxí a říšskou politikou. Přejít na rasové pojetí národa se odehrával v Československu již od zimy 1938 zásluhou Beranovy vlády ve snaze podsunout se do přízně nacistů. Židé a Romové byli na základě árijského mýtu o biologickém společenství krve považováni za méněcennou rasu a postupně vystavováni státem podporovaným antisemitským a rasistickým náladám. Do budoucna se počítalo s plným soustředěním obou etnik ve speciálních táborech, odnímáním občanských práv a svobod a následným transportem do koncentračních táborů.

Systém speciálních táborů pouze pro Romy byl na území protektorátu uváděn v život od letních měsíců 1942. Na základě výnosu generálního velitele neuniformované protektorátní policie o potírání cikánského zlořádu z 10. července 1942 byly sběrné tábory v Hodoníně a Letech přejmenovány a přetransformovány na cikánské tábory, ve kterých se mělo nacházet výhradně romské etnikum⁴⁴. Tábor v Letech u Písku sloužil pro internaci českých Romů a tábor v Hodoníně u Kunštátu pro internaci Romů moravských.

1.3. Československé vězeňství v letech 1945-1948

Kapitulací Německa 8. 5. 1945 zanikla také protektorátní správa Čech a Moravy. Právní systém osvobozené republiky se měl navrátit do stavu před 30. září 1938. Odmítnutí druhorepublikových a protektorátních norem se týkalo veškerého právního pořádku a

⁴³Vládní nařízení č. 89/1942 ze dne 9. března 1942. [cit. 2019-04-03]. Dostupné online z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1942/034-1942.pdf>

⁴⁴ Generální velitelství neuniformované protektorátní policie vzniklo při ministerstvu vnitra na začátku července 1942 reorganizací protektorátní policie výnosem říšského protektora. Heydrichova reforma měla posílit vliv okupačních úřadů na protektorátní policii a dostat ji pod přímý vliv Úřadu říšského protektora. NA, fond Generální velitel neuniformované protektorátní policie v Praze 1942-1945 (F 919), inventární pomůcka 740. [cit. 2019-04-05]. Dostupné online z: <http://www.badatelna.eu/fond/1994/reprodukce/?zaznamId=386669&reproId=488871>

právních poměrů.⁴⁵ Na prvorepublikovou právní kontinuitu mělo navázat také trestní soudnictví, včetně organizace soudů, úřadů prokurátorů a systému věznic, německé soudnictví mělo být zlikvidováno.⁴⁶

Československý systém věznic, který cílil zejména na odsouzené zločince, spadl po květnu 1945 pod ministerstvo spravedlnosti. Do tohoto systému řadíme také institut donucovacích pracoven, který tvořil součást už prvorepublikového právního řádu. Teprve změnou režimu v roce 1948 byly donucovací pracovny ve většině případů přeměňovány na tábory nucené práce a přecházely z pravomoci ministerstva spravedlnosti na ministerstvo národní bezpečnosti, vzniklé z ministerstva vnitra. Vedle základního vězeňského systému ministerstva spravedlnosti musíme uvažovat po roce 1945 také systém táborové soustavy spadající pod ministerstvo vnitra a jeho zemské národní výbory. Z protektorátních typů táborů nebyly v poválečném Československu obnoveny žádné objekty nucené intervence založené na rasovém hledisku, tedy židovské ani romské tábory, nicméně vznikly nové typy táborů založené na hledisku národnostním. Šlo o tábory pro odsunované Němce, ve kterých byla navíc uplatňována také nucená práce.

1.3.1. Tábory a zařízení pro odsunované Němce

Východisko pro vznik táborů pro Němce lze nalézt již v Košickém vládním programu z 5. dubna 1945⁴⁷. První tábory shromažďující Němce začaly vznikat spontánně na československém území ihned po jejím osvobození v květnu 1945. Často nenesly oficiální a jednotné označení. Setkat se můžeme s názvy jako tábor zajišťovací, záchytný, kárný, trestný, pracovní, nejčastěji však internační tábor a sběrný tábor. Zřizování táborů mělo plnit dvojí funkci, jednak se měly stát provizorními káznicemi pro ty provinilé Němce, kteří měli být později vydáni soudní pravomoci, a také shromaždištěm pro Němce před jejich odsunem. Specifickou skupinu táborů představovaly objekty pro německé vojenské zajatce⁴⁸. Ovšem

⁴⁵Vyhláška ministerstva vnitra č. 30/1945 Sb. ze dne 27. července 1945. [cit. 2019-04-14]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=30&r=1945>

⁴⁶SCHELLEOVÁ, Ilona; SCHELLE, Karel. Soudnictví: historie, současnost a perspektivy. Praha, 2004, s. 165.

⁴⁷ „Budou zřízeny tábory pro konfinování německých a maďarských příslušníků, již měli jakoukoli spojitost s nacistickými a fašistickými organizacemi, s jejich aparátem a jejich ozbrojenými a teroristickými formacemi“. Košický vládní program, Odstavec IX. [cit. 2019-04-18]. Dostupné online z: http://www.totalita.cz/txt/txt_kv.pdf

⁴⁸ Zajatecké tábory byly spravovány ministerstvem národní obrany. V polovině června 1945 se mělo na území osvobozeného Československa nacházet 125 000 válečných zajatců, z nichž 112 000 bylo pod přímým sovětským dozorem na 27 internačních místech. Likvidace zajateckých táborů byla zahájena až po vydání

v poválečných chaotických květnových a červnových dnech byly mnohdy všechny skupiny Němců soustředěny na jednom místě, nebylo činěno rozdílů mezi skutečně provinilými a provinilými pouze domněle, mezi osobami určenými k odsunu a obviněnými podle Benešových dekretů, mezi muži a ženami, starými a mladými, civilisty a příslušníky wehrmachtu. Odhaduje se, že takovýchto smíšených táborů existovalo ještě v září 1945 na území Československa přes 300⁴⁹.

První zřizování a fungování táborů odpovídalo poválečné euforii a touze po odplatě. Zajetí Němci byli vystaveni vypjatým náladám, emocím a spontánní zlovůli některých Čechů hledajících viníky za válečné útrapy. Tábory obvykle vznikaly provizorně na různých vybraných místech, zvláště ve městech s velkou koncentrací německého obyvatelstva se táborovými objekty stávaly sály kin, školy a jiné veřejné budovy, opuštěná kasárna nebo osvobozené pracovní a zajatecké tábory⁵⁰. Činnost a správa těchto ad hoc táborů nebyla zpočátku koordinována centrálními orgány, vycházela pouze z iniciativy místních národních výborů. Vnitřní režim tábora pak závisel pouze na libovůli jeho velitelů. Zcela nedostatečně byla vedena administrativní evidence a zejména evidence hospodaření táborů, která zadržovala příležitosti k drobným krádežím i širokým typům defraudací⁵¹.

Teprve po postupimské konferenci z přelomu července a srpna 1945 zasahuje do organizace táborů pro Němce ministerstvo vnitra, které vykonávalo nad tábory ústřední správu a vnitřní dohled⁵² a vydávalo pro jednotlivé typy táborů jednotné vnitřní řády⁵³. Ministerstvu podřízené zemské národní výbory pak zakládaly zemská velitelství, která se stala zřizovateli táborů. Na samotnou činnost a každodenní agendu táborů měly dohlížet i nadále místní národní výbory. Směrnicí z 29. října 1945 pak završilo ministerstvo vnitra snahu

pokynu ministerstva národní obrany 30. listopadu 1948. JANÁK, D. Kapitoly o československém vězeňství 1945-1955, Opava, Slezské muzeum, 2002, s. 50-53.

⁴⁹ STANĚK, Tomáš. Tábory v českých zemích 1945-1948, Oprava, 1996, s. 52. Podle jiných zdrojů mohlo být těchto táborů až 500, viz MOJŽIŠOVÁ, Veronika. Vývoj nucené práce na území České republiky ve 20. století. Ostrava, 2014, s. 81.

⁵⁰ Obzvláště špatnou pověstí proslul internační tábor na pražském strahovském stadionu, kde bylo na hole zemi umístěno v polovině května 1945 přes 10 tisíc válečných zajatců a Němců vysídlených ze svých domovů.

⁵¹ V každém táboře platily jiné předpisy, panovaly různé mzdové poměry, byly vydávány nestejně dávky potravin, existoval různý způsob střežení a ostrahy. STANĚK, T. Tábory v českých zemích 1945-1948. Opava, 1996, s. 41 a 99.

⁵² Za účelem ústřední správy, kontroly a dozoru bylo na ministerstvu vnitra zřízeno speciální oddělení V/4 a později Vb/3.

⁵³ Archiv ministerstva vnitra, fond Bezpečnostní spisy po roce 1945 (1919-1951), Výnos ministerstva vnitra ze dne 17. září 1945, č. 1620-3/9-45-1-V/4 a Výnos ministerstva vnitra ze dne 17. listopadu 1945, č. 1620-16/11-45-30-V/4

sjednotit a zpřehlednit systém táborů pro Němce. Nadále měly fungovat pouze tři typy táborových zařízení⁵⁴. První z nich, internační tábory, plnily funkci vazebních zařízení pro osoby, které podléhaly jurisdikci mimořádných lidových soudů za spáchané činy podle tzv. velkého retribučního dekretu⁵⁵. Další typy táborů pak byly určeny zejména pro odsunované Němce. Šlo o pracovní tábory, ve kterých byli soustředěni Němci podle dekretu o pracovní povinnosti osob, které pozbyly československé státní občanství⁵⁶, a sběrné tábory, ve kterých mohla být pracovní povinnost vykonávána také. Do všech těchto zařízení využívajících nucenou práci měly být soustředěny pouze osoby starší 14 let⁵⁷. O výkonu nucené práce hovoříme především proto, že šlo o práci nedobrovolnou a internovaní k ní byli pod pohrůžkou nuceni, a to i přesto, že za práci v táborech měli obdržet mzdu. Její výše byla ovšem po všech nutných odvodech považována spíše za symbolickou.

Pracovní povinnost Němců zahrnující i nucenou práci vycházela z racionálních důvodů, kdy národní hospodářství vykazovalo ekonomické ztráty a nedostatek pracovních sil, ale také z úvah, že by německé obyvatelstvo ještě před svým odsunem mělo odčinit válkou způsobené škody. Němci se tedy podíleli na obnově průmyslu a zemědělství a také na odstraňování válečných škod. Pracovní nasazení Němců se jevilo jako ekonomicky velmi výhodné. Právě ekonomické důvody zřejmě sehrály i zásadní roli v obtížném zřizování

⁵⁴ Výnos ministerstva vnitra z 29. října 1945, č. II-1622-17/10-45-33-V/4

⁵⁵ Podle tohoto dekretu měli být souzeni ti, kteří v době zvýšeného ohrožení republiky (od 21. 5. 1938 do 31. 12. 1946) propagovali a podporovali fašistické a nacistické hnutí, dopouštěli se úkladů proti republice, vykonávali vedoucí funkce ve fašistických a nacistických organizacích, nebo byli udavači. Obvinění z trestných činů podle velkého retribučního dekretu byli souzeni mimořádnými lidovými soudy v sídlech krajských soudů (§22). Pokud byl obviněný odsouzen k trestu smrti, měl být trest vykonán do dvou hodin po vyhlášení rozsudku (§31). Dekret č. 16/1945 Sb. ze dne 19. června 1945. [cit. 2019-04-19]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=16&r=1945>. Naproti tomu tzv. malý retribuční dekret spadal do oblasti správního práva a o vině, popř. trestu nerozhodovaly soudy, ale okresní národní výbory, které mohly uložit trest odnětí svobody do jednoho roku. Dekret č. 138/1945 Sb. ze dne 27. října 1945. [cit. 2019-05-02]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=138&r=1945>

⁵⁶ Podle tohoto dekretu platila pracovní povinnost pro Němce, kteří pozbyli československé občanství, od 14 do 60 let u mužů., resp. od 15 do 50 let u žen. Dekret č. 71/1945 Sb. ze dne 19. září 1945 o pracovní povinnosti osob, které pozbyly československého státního občanství. [cit. 2019-04-14]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=71&r=1945>. Podle dekretu č. 33/1945 Sb. o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské pozbyly československé státní občanství ty osoby, které se po Mnichovu 1938 nebo 15. březnu 1939 staly občany Německé říše nebo Maďarska. Dekret č. 33/1945. Sb. ze dne 2. srpna 1945. [cit. 2019-05-15]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=33&r=1945>

⁵⁷ Slovo tábor používáme v této kapitole jako zažitý termín navzdory výnosu ministerstva vnitra ze 17. listopadu 1945, podle kterého se mělo namísto označení „tábor“ používat politicky neutrální slovo „středisko“. Archiv ministerstva vnitra, fond Bezpečnostní spisy po roce 1945 (1919-1951), Výnos ministerstva vnitra ze dne 17. listopadu 1945, č. 1620-16/11-45-30-V/4.

krajských internačních táborů, které měly do konce roku 1945 vzniknout ve městech se sídlem krajských soudů k celkově rychlejšímu a efektivnějšímu soudnímu procesu, a to soustředěním Němců z dosavadních roztroušených internačních táborů. Proti vybudování krajských středisek ovšem vystupovaly zejména místní národní výbory, které by přesunem Němců přišly o levnou pracovní sílu⁵⁸.

V souvislosti s ukončením transferu Němců z Československa, se kterým se počítalo do podzimu 1946, byl vydán 19. září 1946 ministerstvem vnitra výnos o postupné likvidaci nebo přeměně táborů, ve kterých byla realizována nucená práce, na specializovaná zařízení jako např. střediska pro nemocné a přestárlé Němce, opuštěné německé děti apod. Ovšem ještě na konci roku 1947 se nacházelo na československém území několik táborů využívajících nucenou práci Němců. Existence těchto táborů se stala dokonce předmětem kritiky Americké federace práce. Poslední takovéto táborové systémy pro internované Němce zanikly na našem území až na přelomu let 1948/1949⁵⁹.

Českoslovenští občané německé národnosti mohli být umístěni i mimo tuto táborovou soustavu spadající pod ministerstvo vnitra a jeho zemské národní výbory, a to do klasických soudních vazeb a vězeňských zařízení spadajících pod ministerstvo spravedlnosti. Do těchto zařízení se mohli dostat za běžnou kriminální činnost, nebo častěji na základě obvinění, resp. odsouzení podle některých dekretů prezidenta republiky, především na základě tzv. velkého retribučního dekretu. V nucených pracovních oddílech při vězeňských zařízeních krajských soudů vykonávali trest kolaboranti a váleční zločinci s uloženým trestem nižším pěti let, pro odsouzence s trestem vyšším pět let sloužily trestní ústavy a tábory. Pracovní oddíly byly využívány k „*provádění prací nutných k obnově hospodářského života nebo jiným pracím, konaným ve veřejném zájmu, např. k odstraňování válečného materiálu a trosk, k opravě a stavbě veřejných budov a jiných veřejných zařízení, zvláště dopravních, k pracím v zemědělství a lesnictví, k regulaci řek apod.*“⁶⁰ V tomto případě nešlo o výkon nucené práce podle Úmluvy o nucené nebo povinné práci, neboť pracovní činnost byla vykonávána odsouzenci. Poválečné pracovní nasazení Němců tedy nebylo vždy výkonem nucené práce

⁵⁸ STANĚK, T. *Tábory v českých zemích 1945-1948*, Opava, 1996, s. 131.

⁵⁹ Jako jedno z posledních středisek pro Němce existovaly do roku 1949 menší tábory v jáchymovském uranovém dole Bratrství a Rovnost. Soustředily Němce, které se nepodařilo vysídlit v rámci organizovaného odsunu. Po svém propuštění byli nahrazeni německými válečnými zajatci ze sovětských táborů a také vězni nově vznikajícího tábora nucených prací. MOJŽIŠOVÁ, V. *Vývoj nucené práce na území České republiky ve 20. století*, Ostrava, 2014, s. 78.

⁶⁰ Dekret č. 126/1945 Sb. ze dne 15. listopadu 1945. [cit. 2019-05-03]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=126&r=1945>

v právním slova smyslu, tak jak bylo realizováno v internačních, sběrných a pracovních táborech, ale šlo také o formu trestu.

1.4. Československé vězeňství po roce 1948

Únorovým převratem se Československo plně zařadilo do skupiny států, později označovaných jako východní blok, podléhajících vlivu Sovětského svazu. V justici a vězenství tato změna znamenala upuštění od rakouské právní kultury a naopak implementování prvků sovětského modelu práva a jeho trestního systému. Postupně byly podle sovětského vzoru zaváděny praktiky založené na represii a teroru proti odpůrcům nově tvořeného socialistického režimu, byla suspendována některá občanská práva a svobody a etablována zařízení využívajících nucenou práci. Trestní právo se po Únoru 1948 stalo nástrojem nastolení tzv. diktatury proletariátu⁶¹.

Soustava věznic po roce 1948 spadala pod tři ministerstva – spravedlnosti, národní obrany a vnitra⁶². Ministerstvo spravedlnosti spravovalo čtyři základní typy věznic, a to okresní, krajské, trestní ústavy a nucené pracovní oddíly. Ve věznicích při okresních soudech byla vykonávána vyšetřovací vazba nebo výkon trestu do jednoho měsíce, ve věznicích při krajských soudech mohl být vykonáván vedle vyšetřovací vazby především výkon trestu do jednoho roku, v trestních ústavech byly vykonávány tresty vyšší jednoho roku⁶³ a v nucených pracovních oddílech, které se nacházely v objektech krajských věznic, si odpykávali tresty retribuční vězni⁶⁴. Ministerstvo spravedlnosti se stalo ústředním orgánem státní správy také

⁶¹ JANÁK, D. *Kapitoly o československém vězeňství 1945-1955: Historické souvislosti, právní základy a politické aspekty*, Oprava, 2002, s. 25-26. Srov. BOBEK, Michal, MOLEK, Pavel a ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*, Brno, 2009. JANÁK, Dušan a KÝR, Aleš. *Nástin vývoje československého vězeňství v letech 1948-1989, Historická penologie*, 2004, č. 5s. 1-4.

⁶² Nejaktuálněji o tématu populárně naučnou formou píše, viz PADEVĚT, Jiří. *Komunistické lágry*. Praha: Academia, 2019. Z literatury věnující se československému vězeňství v letech 1948-1968 jmenujme i následující: BAJCURA, Lubomír. *Nástin periodizace dějin vězeňství v českých zemích v letech 1945-1969. České vězeňství*, 1999, roč. 6, č. 2-3, s. 1-127. BARTOŠEK, Karel. *Český vězeň*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2001. KÝR, Aleš. *Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945-1955: přehled základních předpisů*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2002. PETRÁŠOVÁ, Ludmila. *Vězeňské tábory v jáchymovských uranových dolech 1949–1961. Sborník archivních prací*, 1994, č. 2, s. 335–347. *Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945–1955: sborník z mezinárodního semináře konaného dne 25. 10. 2000 v Praze*. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2001.

⁶³ Trestní ústavy se nacházely v Plzni – Borech, Pardubicích, Valdicích, Mírově, Želiezovcích, Ilavě a Leopoldově.

⁶⁴ Více o tématu viz SOUKUP, Ladislav, ed. *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Praha, 2002.

pro vězeňská zařízení při uranových dolech v oblasti Jáchymova, Horního Slavkova a Příbrami, pro která se vžilo označení trestanecké pracovní tábory⁶⁵. Pro účely uranového průmyslu byly zřizovány v blízkosti uranových dolů také v menší míře tábory nucených prací, které ovšem spadaly pod ministerstvo vnitra.

Ministerstvo národní obrany spravovalo drobná vězeňská zařízení při krajských vojenských soudech, tj. prvoinstančních vojenských institucích⁶⁶, dále při vrchních vojenských soudech, které plnily funkci nadřazených institucí soudů krajských⁶⁷, ale především dvě vojenské trestnice, jednu v Opavě a druhou v Leopoldově, která byla součástí areálu trestního areálu Leopoldov. Vojenské soudnictví bylo kompetentní k prošetřování protistátních činů členů armády a sehrálo významnou roli ve vykonstruovaných procesech s příslušníky prvorepublikového československého armádního sboru a bojovníky za 2. světové války v západní Evropě, hrdiny druhého odboje. Řada bývalých příslušníků armády vykonávala část svého trestu ve vojenském táboře nucených prací, který byl součástí trestního ústavu Mírov spravovaného ministerstvem spravedlnosti⁶⁸. V květnu 1952 byly výnosem ministra národní obrany a ministra národní bezpečnosti zrušeny všechny vojenské věznice. Po této reformě převzalo výkon vazby a trestu odnětí svobody příslušníků armády ministerstvo národní bezpečnosti a jím spravovaná vězeňská zařízení⁶⁹. Ministerstvu národní obrany zůstaly podřízeny pouze útvary pomocných technických praporů, které současnou optikou můžeme vnímat jako typ věznic, v dobovém právním pojetí šlo ovšem o speciální vojenské pracovní jednotky.

Pod ministerstvo vnitra spadaly správní věznice referátů okresních a krajských národních výborů a dále vyšetřovací a vazební věznice státní bezpečnosti (StB). Právě věznice StB měly postupně nahradit nedostatečně zabezpečené a kapacitně nevyhovující věznice

⁶⁵Více o tématu viz BURSÍK, Tomáš. *Přišli jsme na svět proto, aby nás pronásledovali. Trestanecké pracovní tábory při uranových dolech v letech 1949-1961*, Praha, 2009.

⁶⁶Po roce 1949 se krajské vojenské soudy nacházely v Praze, Litoměřicích, Plzni, Táboře, Hradci Králové, Brně, Olomouci, Bratislavě a Košicích.

⁶⁷Vrchní vojenské soudy se nacházely v Praze, Brně a Bratislavě.

⁶⁸Vojenský TNP v objektu mírovské věznice existoval od 12. září 1949 do 31. prosince 1950. TOMEK, Prokop. Věznice Mírov. *Totalita.cz*. [cit. 2019-07-02]. Dostupné online z: http://www.totalita.cz/vez/vez_vez_mirov.php.

⁶⁹TOMEK, Prokop. Vývoj československého vězeňství v letech 1948 – 1989. In: VEBER, Václav a BABKA, Lukáš. *Za svobodu a demokracii III. Třetí (protikomunistický) odboj*. Praha, 2002, s. 47. Více o tématu viz KLUČINA. Petr et al. *Vojenské dějiny Československa*, Praha, 1985-1989.

národní bezpečnosti při národních výborech⁷⁰. Ministerstvo vnitra také spravovalo tábory nucené práce.

Stav správní roztržitosti v systému jednotlivých typů věznic měla vyřešit reforma vnitřní bezpečnosti státu. Vládním nařízením č. 48/1950 Sb. bylo zřízeno ministerstvo národní bezpečnosti⁷¹, které vzniklo odštěpením od ministerstva vnitra, od něž také přebralo část agendy⁷², a do jehož kompetence postupně přešly také všechny typy věznic na československém území. Pro rodící se totalitní moc v Československu bylo důležité vytvořit centralizovaný způsob řízení vězeňských zařízení zabezpečených jedním ústředním orgánem. Tím se stal na ministerstvu národní bezpečnosti vězeňský odbor a od roku 1952 Správa nápravných zařízení⁷³. Ministerstvo národní bezpečnosti dále v září 1951 představilo nový vězeňský řád, který nahradil individuální řády jednotlivých vězeňských zařízení, a uplatněním třídního hlediska namísto nebezpečnosti zločince odstranil definitivně poslední pozůstatky prvorepublikového systému. Nový vězeňský řád navíc zajišťoval tvrdší postihy a zacházení s odsouzenými⁷⁴. Ministerstvo národní bezpečnosti zaniklo sice 11. září 1953 sloučením s ministerstvem vnitra, ale centralizace vězeňství zůstala zachována. Všechna vězeňská zařízení spravoval nadále jediný ústřední orgán, ministerstvo vnitra⁷⁵.

Centralizační a unifikační snahy stupňovaly nejen požadavky na vytvoření jednotného politického ústředí pro správu všech vězeňských zařízení, ale také na přijetí jednotného názvu pro tato zařízení. Postupně tak byl zaváděn termín nápravná zařízení pro všechny vězeňské instituce přecházející pod ministerstvo národní bezpečnosti. Nápravná zařízení v roce 1952 můžeme rozdělit do tří skupin. První představují útvary nápravných zařízení, kam patřilo 222 dřívějších okresních a krajských soudních věznic a vyšetřovacích věznic StB. Druhou skupinu

⁷⁰ TOMEK, Prokop. *Dvě studie o československém vězeňství 1948-1989*. Praha, 2000, s. 59-65.

⁷¹ Vládní nařízení č. 48/1950 Sb. ze dne 23. května 1950, kterým se zřizuje ministerstvo národní bezpečnosti. [cit. 2019-05-29]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=48&r=1950>

⁷² Novému ministerstvu byly podřízeny všechny nevojenské ozbrojené složky, tedy veřejná bezpečnost, vykonávající činnosti příslušející policii, státní bezpečnost, jejíž činnost odpovídala tajné policii, a pohraniční stráž. DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnosti v letech 1945-1953: Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek*, Praha, 2007, s. 161.

⁷³ Pracovníci vězeňského odboru, resp. Správy nápravných zařízení organizovali, řídili, instruovali a kontrolovali výkon všech vězeňských zařízení. Zpočátku byla jejich činnost zaměřena výhradně na tábory nucených prací, později se zaměřil na vybudování vyšetřovacího vězeňství StB. Odbor prováděl také výběr vězňů schopných pro práci v dolech. Tamtéž, s. 228-231.

⁷⁴ PINEROVÁ, K. *Do konce života. Političtí vězni padesátých let*, Praha, 2017, s. 30.

⁷⁵ Vládní nařízení č. 77/1953 Sb. ze dne 11. září 1953 o nové organizaci ministerstev a ústředních orgánů státní správy. [cit. 2019-07-01]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=77&r=1953>

tvořily zvláštní útvary nápravných zařízení, kam náleželo sedm trestních ústavů, a třetí skupinu útvary přechodných nápravných zařízení (nápravně pracovní tábory) s trestaneckými pracovními tábory a tábory nucené práce⁷⁶. Pojem nápravná zařízení zůstal zachován i po převedení vězeňských zařízení pod ministerstvo vnitra, od 60. let se pak používal termín nápravně výchovné ústavy ministerstva vnitra⁷⁷.

V trestaneckých pracovních táborech a táborech nucené práce, včetně tzv. vojenského tábora nucené práce při věznicích v Mírově využíval nový lidově demokratický režim pro vypořádání se svými odpůrci, politickými vězni, nástroj nucené práce. Zvláště v nápravných zařízeních při uranových dolech byli vězni využíváni k téměř otrocké práci v nelidských podmínkách. Definice nucené práce by mohla být vztažena také na pomocné technické prapory, ve kterých byli k pracovní činnosti nuceni státně nespolehliví muži ve výkonu vojenské služby. Nucená práce byla v Československu využívána v nápravných zařízeních až do 60. let, i poté ovšem platila ustanovení o všeobecné pracovní povinnosti, která se vztahovala na většinu dospělé mužské i ženské populace do 55, res. 45 let. Velice důmyslným systémem byli potřební zaměstnanci rozmístováni do požadovaných oborů, činností a oblastí s jediným cílem, splnit hospodářský plán⁷⁸. Instrumentem cíleného přidělování pracovníků a trestně právní vynutitelnosti přidělené práce byla realita Československa stále blízká nucené práci, i když nebyla vykonávána v táborech za ostatním drátem⁷⁹.

⁷⁶ VYSKOČIL, Zdeněk. *Vězeňství v ČSR v letech 1945-1956*. Studentská vědecká odborná činnost. Praha, 2011, s. 10.

⁷⁷ Zákon č. 59/1965 Sb. ze dne 30. června 1965 o výkonu trestu odnětí svobody. [cit. 2019-06-05]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=59&r=1965>

⁷⁸ Organizovaný nábor provádělo ministerstvo pracovních sil prostřednictvím krajských a okresních národních výborů. V určitých případech mohli nábor provádět i samotné podniky. Rozmístování pracovníků se týkalo také absolventů středních a vysokých škol. Vládní nařízení č. 128/1951 Sb. ze dne 27. prosince 1951 o organizaci nábory pracovních sil. [cit. 2019-07-03]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=128&r=1951>. Zákon č. 70/1958 Sb. ze dne 17. října 1958 o úkolech podniků a národních výborů na úseku péče o pracovní síly. [cit. 2019-07-03]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=70&r=1958>

⁷⁹ Přijetím zákona č. 1, o zaměstnanosti v roce 1991 (dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=1&r=1991>) a novelizací zákoníku práce z téhož roku (zákon č. 3/1991 Sb., dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=3&r=1991>) se stalo svobodně zvolené zaměstnání opět jedním ze základních principů nově směřujícího státu. I když tržně orientovaná ekonomika České republiky nucenou práci penalizuje, neznamená to, že se nevyskytuje. Zejména lidé z ekonomicky a sociálně nevyhovujícího prostředí mohou být ve své bezvýchodnosti přinuceni vykonávat např. prostituci nebo pracovat v nevyhovujících podmínkách a za nedostatečné ohodnocení. Srov. ŠPONDROVÁ, Pavla, ed. *Obchodování s lidmi, problematika nucené práce: sborník z konference pořádané Ligou lidských práv a Radou Evropy 15. 12. 2006 v Brně*, Brno, 2007.

1.4.1. Tábory nucené práce

První tábory nucené práce začaly vznikat v prosinci 1948, ačkoli myšlenka na jejich vybudování se objevila už téměř o dva roky dříve⁸⁰. Tábory nucené práce byly legalizovány zákonem č. 247/1948 Sb.⁸¹ a po jeho zrušení v srpnu 1950 upravoval jejich existenci zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon⁸² a zákon č. 88/1950, trestní zákon správní⁸³. TNP byly zpočátku spravovány ministerstvem vnitra⁸⁴, po zřízení nového ministerstva národní bezpečnosti v květnu 1950 přešly tábory pod jeho správu⁸⁵, ale již k 16. květnu 1951 byly převedeny pod ministerstvo spravedlnosti a na podzim 1952 opět pod národní bezpečnost⁸⁶. Se změnami správních subjektů docházelo také ke změnám názvů. Označení tábory nucené práce bylo užíváno do roku 1952, poté se pro tábory užívalo označení přechodná nápravná zařízení. Internované osoby byly nazývané jako zařazené osoby nebo chovanci, po účinnosti trestního zákona z roku 1950, kdy se tábory staly místem výkonu trestu, také jako vězni.

Tábory měly po sovětském vzoru sloužit režimu především k perzekuci tzv. reakčních živlů, osob představujících riziko pro vytvoření totalitní komunistické diktatury, a k jejich izolaci a převýchově. Zároveň byl při zřízení TNP respektován imperativ vypořádat se s tzv. asociálními živly z postupně rušeného tradičního systému donucovacích pracoven⁸⁷. Vedle internačních cílů byly tábory zřizovány také jako zdroj levné pracovní síly pro výkon nepřilíš

⁸⁰ Jako první tábor nucených prací byl uveden do provozu tábor v Kladně – Dříní 11. prosince 1948. BORÁK, Mečislav a JANÁK, Dušan. *Tábory nucené práce v ČSR 1948-1954*, Šenov u Ostravy, 1996, s. 24-26.

⁸¹ Zákon č. 247/1948 Sb. ze dne 17. listopadu 1948, o táborech nucené práce. [cit. 2019-05-19]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=247&r=1948>

⁸² Zákon č. 86/1950 Sb., ze dne 1. srpna 1950, trestní zákon. [cit. 2019-05-19]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=86&r=1950>

⁸³ Zákon č. 88/1950 Sb., ze dne 1. srpna 1950, trestní zákon správní. [cit. 2019-06-19]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=88&r=1950>

⁸⁴ Tábory nucené práce spravovalo a řídilo Oddělení III/6a ministerstva vnitra v čele s pplk. SNB Heřmanem Kuchtou. Zřizování a rušení jednotlivých táborů nucených prací jakožto i ostrahu a vnitřní službu táborů včetně denního režimu vykonávalo oddělení BP/10, od října 1949 nahrazené oddělením s názvem Správa táborů nucených prací, skupina 1. BORÁK, M. a JANÁK, D. *Tábory nucené práce v ČSR 1948 – 1954*, Šenov u Ostravy, 1996, s. 180-187.

⁸⁵ Tábory nucené práce spravoval vězeňský odbor ministerstva národní bezpečnosti, organizační oddělení 6/1, 5. referát – správa TNP a agenturní oddělení 6/2, 2. referát – agentura v TNP. Ostrahu a bezpečnost zajišťovalo oddělení 6/3, 3. referát téhož odboru a ministerstva. Později přešla správa, ostraha a bezpečnost táborů nucené práce pod Správu nápravných zařízení ministerstva národní bezpečnosti. DVOŘÁKOVÁ, J. *Státní bezpečnost v letech 1945-1953: Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek*, Praha, 2007, s. 228-231.

⁸⁶ ŽDÁRSKÝ, Josef. *Tábory nucené práce*. Diplomová práce, Právnická fakulta UK, Praha, 2010, s. 28.

⁸⁷ Archiv bezpečnostních složek ČR, f. E-1/2 Ministerstva vnitra, Správa TNP Praha, sign. Návrhy na zřízení TNP (1948 –1949).

atraktivních druhů práce a pro splnění hospodářského plánu státu. Vězni pracovali při různých národních podnicích v průmyslu i zemědělství⁸⁸, dále pro potřeby tábora, ale postupně především v uranových dolech. Hlediskem pro lokalizaci táborů bylo nepochybně také správní členění státu, v téměř každém kraji se měl nacházet jeden hlavní tábor, pod který spadaly ostatní menší pobočné tábory.

Vrchol v počtu táborů nucené práce i počtu vězňů představují roky 1949 a 1950. Podle odhadů prošlo TNP za dobu jejich existence kolem 20 000 osob, tedy přibližně o dvě třetiny méně než předpokládali vedoucí činitelé KSČ. Právě neschopnost naplnit TNP požadovanými skupinami obyvatel nakonec stála za jejich postupnou likvidací⁸⁹. Již počátkem listopadu 1950 avizoval vězeňský sektor ministerstva národní bezpečnosti snahu snížit počet zejména malých a nerentabilních TNP. Z celkového počtu 45 TNP⁹⁰ jich k polovině roku 1951, kdy došlo k převedení pravomoci táborů z ministerstva národní bezpečnosti pod ministerstvo spravedlnosti, existovalo pouze šest⁹¹. Tábory nucené práce oficiálně zanikly na konci roku 1953 vydáním zákona č. 102/1953 Sb⁹², v té době ale již existovaly pouze dva tábory

⁸⁸ Tábory se nacházely také v místech s nedostatkem pracovních sil způsobeným zejména odsunem německého obyvatelstva a také v místech s potřebou dočasně zvýšené poptávky po pracovnících, např. při výstavbě strategicky významných objektů jako byly přehrady. Iniciativa za vznik táborů často vycházela ze samotných podniků, jejichž představitelé si tíživost nedostatečného počtu pracovních sil uvědomovali nejvíce. Na přelomu září a října 1948 bylo vyčísleno, že v československém průmyslu v Čechách a na Moravě chybí téměř 15 tisíc pracovníků. BORÁK, M. a JANÁK, D. *Tábory nucené práce v ČSR 1948-1954*. Šenov u Ostravy, 1996, s. 140-143.

⁸⁹ TNP tvořila nevhodná sociální skladba, většinu přikázaných osob tvořili dělníci. Na situaci nic nezměnila ani úprava zákonodárství v roce 1950. Krajská komise č. 13 v Brně sděluje 11. listopadu 1949 bezpečnostním referentům v kraji, aby vykládali zákon o TNP politicky a třídně a vyhledávali a potírali skutečné třídní nepřátele. Dosavadní praxe ukazovala, že bezpečnostní referenti a ostatní instituce nechápali význam zákona a navrhovali k zařazení do táborů pouze příslušníky dělnické třídy, ale osoby, které ohrožovaly výstavbu lidově-demokratického zřízení a plánovaného hospodářství, byly navrhovány v nepatrném množství. V dokumentu se dále konstatuje: „*Jsou zjištěny případy, že je navržen dělník pouze z osobní nevraživosti, neb jiných osobních zájmů.*“ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, sdělení bezpečnostním referentům ze dne 11. 3. 1949, č. j. 464/49.

⁹⁰ VLČEK, Tomáš. Přehled táborů nucených prací existujících na území Československa v letech 1948-1954. *Totalita.cz*. [cit. 2019-07-01]. Dostupné online z: http://www.totalita.cz/seznamy/seznamy_08.php

⁹¹ JOHN, Roman. Vězeňská stráž v poválečném Československu. *Paměť a dějiny*, 2013, roč. 7, č. 1, s. 73.

⁹² Zákon č. 102/1953 Sb. ze dne 22. prosince 1953, kterým se mění a doplňují některá ustanovení trestního práva správního, ze dne 22. prosince 1953. [cit. 2019-07-01]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=102&r=1953>

(přechodná nápravná zařízení), jejichž fyzická likvidace se pak protáhla do počátku roku následujícího⁹³.

⁹³ Jmenovitě šlo o přechodná nápravná zařízení v Brně a Gottwaldově. VLČEK, T. Přehled táborů nucených prací existujících na území Československa v letech 1948-1954. *Totalita.cz*. [cit. 2019-07-01]. Dostupné online z: http://www.totalita.cz/seznamy/seznamy_08.php

2. Tábor Hodonín 1940-1943

Tábor v Hodoníně u Kunštátu začal fyzicky existovat v srpnu 1940, kdy byl půl kilometru za stejnojmennou vesnicí vybudován oplocený areál s jedním dřevěným podlouhlým domem, barákem. Areál se stal součástí nacisty budovaného systému pro internaci nepohodlných a společnost ohrožujících osob, později i rasově pojmávaného konceptu vyvraždění romského etnika. Nejprve plnil v letech 1940 - 1942 hodonínský objekt funkci kárného pracovního tábora a tábora sběrného, ve kterém byly soustředěny široké skupiny lidí, především skupiny z okraje společnosti, z nichž asi třetina byla tvořena Romy. Tyto osoby byly využívány pro hospodářské účely státu, podílely se především na stavbě úseků dálnkové silnice Plzeň – Moravská Ostrava. Druhé válečné využití hodonínského tábora v letech 1942-1943 bylo již čistě rasové a spojeno s internací konkrétní skupiny lidí, moravských Romů. Hodonínský objekt pak plnil funkci tábora cikánského. Práce vykonávaná v kárném pracovním táboře, táboře sběrném i cikánském je podle úmluvy Mezinárodní organizace práce považována za práci nucenou.

2.1. Romská otázka a postavení Romů v Československu a protektorátu

Z pohledu sociálních věd jsou Romové považováni za etnikum, popř. etnickou menšinu, sdílející společnou etnicitu a kulturu. Vedle jazyka, náboženství a naučených kulturních vzorců je romská sounáležitost definována také vlastními představami o původu⁹⁴. V sociologii i antropologii může být uplatňován také pohled biologický či rasový, který vymezuje Romy na základě tělesnosti a antropologických zvláštností od ostatních skupin⁹⁵.

⁹⁴ Podle jedné z legend opouštějí první Romové svou vlast, Indii, na pozvání perského krále, aby se stali hudebníky, hráči na loutnu, na jeho dvoře. Král jim dal k dispozici zemědělská zvířata a semena obilí, aby mohli samostatně hospodařit. Když se po roce působení na perském dvoře nedokázali Romové o sebe postarat, hospodářská zvířata snědli a nevypěstovali žádné plodiny, nařídil rozčilený král, aby z jeho země odešli a putovali po světě. DIGARD, Jean-Pierre. *Gypsies of Persia*. In. Encyclopaedia Iranica. [cit. 2019-07-29]. Dostupné online z: <http://www.iranicaonline.org/articles/gypsy-i>. Samotná geneze Romů je zaznamenána v několika verzích, které ale spíše než na indický původ odkazují na původ židovský. Podle jedné z verzí odvozují Romové svůj počátek již od pramáti Evy, které se měl narodit jako Adamův pohrobek syn, první Rom. Jiná teorie ztotožňuje první Romy s potomky Abraháma, které zplodil se svou druhou ženou. KENRICK, Donald. *Cikáni na cestě z Indie do Evropy*. Olomouc, 2003, s. 10-11.

⁹⁵ Většinou platí, že badatelé sociálněvědných oborů začleňují do svých soudů a definic i kategorie biologické a rasové a fyzičtí antropologové implementují naopak kategorie národnostní či etnické. JAKOUBEK, Marek. Romové a Cigáni mezi rasou, kulturou a etnicitou. In. BUDIL, Ivo, T, ed., BLAŽEK, Vladimír a SLÁDEK,

Obecně vzato Romové mezi sebou cítí jisté odlišnosti dané zejména jejich specifickým vývojem. Tradičně se Romové členili na různé skupiny podle svých profesních kast, nebo míst, kde se usadili. Mezi těmito romskými společenstvími existovaly sociální a profesní hranice, které nakonec stály za vznikem výlučnosti daných romských skupin, o kterých dnes můžeme hovořit jako romských subkulturách s jistými jazykovými i kulturními rozdíly⁹⁶. Vedle odlišností ale zároveň pro všechny romské subkultury platí, že většinou uznávají společný původ ve starověké Indii a dichotomii mezi sebou a neromským etnikem⁹⁷. Podle některých odborníků není ale zcela jasné, zda považovat Romy za jedno etnikum užívající různé dialekty jednoho jazyka (romštiny), nebo naopak za různé etnické skupiny, které netvoří zcela sourodý celek a hovoří příbuznými jazyky⁹⁸. Podle Evy Davidové a Zdeňka Uherka k významným českým romským subkulturám nebo subskupinám patřili nebo patří Romové slovenští, olašští, čeští, moravští, němečtí (Sintové) a maďarští. V současné době tvoří nejpočetnější romskou skupinu v České republice slovenští Romové, kteří na území Čech a Moravy přišli ze Slovenska po 2. světové válce a nahradili zde původní romské komunity silně poznamenané holokaustem. Druhou nejpočetnější romskou skupinou jsou olašští Romové, kteří tvoří 10 % romské populace v České republice. Olašští Romové byli nejdéle kočovnými skupinami na našem území, usadit se je podařilo tehdejšímu komunistickému režimu až násilně na konci 50. let 20. století. Tato skupina Romů dodnes udržuje velmi silně své zvyky, kulturu, jazyk, a dokonce také vnitřní soudní právo a volí si i svého krále. Signifikantní je také absence kontaktů s ostatními romskými skupinami. Dlouhou dobu, ještě za první republiky, patřili mezi kočovné nebo polokočovné skupiny i čeští Romové. Dnes tito již usazení Romové žijí v menších počtech v Čechách. Naopak usdlý způsob života vykazovali nejdříve moravští Romové a němečtí Romové (Sintové), a to již od 18. století⁹⁹. Podívejme se nyní více na postavení této menšiny za první československé republiky a protektorátu.

Vladimír, ed. *Dějiny, rasa a kultura. Sborník příspěvků u interdisciplinárního symposia o problematice ras*. Plzeň, 2005, s. 59–70.

⁹⁶ PAVELČÍKOVÁ, Nina. Romové v českých zemích v letech 1945-1948, Praha, 2004, s. 9-15.

⁹⁷ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Roma – sub Ethnic Groups*. In. Rombase: Didactically edited informatik on Roma. [cit. 2019-07-29]. Dostupné online z: <http://rombase.uni-graz.at/cgi-bin/artframe.pl?src=data/ethn/topics/names.en.xml>.

⁹⁸ WILLEMS, Wim. Smrtná past etnicity: historie studia Cikánů. In. JAKOUBEK, Marek ed., *Cikáni a etnicita*. Praha, 2008, s. 48 – 52.

⁹⁹ DAVIDOVÁ, Eva a UHEREK, Zdeněk. *Romové v československé a české společnosti v letech 1945-2012. Národnostní struktura, specifika romské rodiny a migrací*. Praha, 2014, s. 10.

Podle Ctibora Nečase “není přesně známo, jak byla početná romská populace v Československé republice. Podle odhadu žilo na území celého státu bezprostředně po jeho vzniku kolem 70 000 Romů a v předvečer jeho rozpadu přibližně 110 000 Romů.”¹⁰⁰ Oficiální statistiky státu podávají ovšem o počtech romského etnika v Československu údaje menší a podhodnocené, a to vlivem mnoha okolností, jak subjektivních důvodů samotných Romů nepřiznat svou etnicitu, tak i skutečnosti, že evidence Romů nezahrnovala všechny romské skupiny. Zcela nevyovídající jsou údaje o romské populaci zjišťované ve dvojím sčítání lidu v letech 1921 a 1930, kdy se k romské etnicitě přihlásilo 8 028 Romů, resp. 31 415 Romů¹⁰¹. Jiná zjištění přinesla evidence Romů z let 1922 - 1927 uplatňující metodologii domovské příslušnosti¹⁰². Podle získaných dat žilo na území Československa 51 866 Romů. Do této databáze zřejmě nebyli zařazeni všichni Romové, podle Ctirada Nečase evidenci zřejmě unikli kočovní Romové a asimilovaní Romové z bohatších rodin¹⁰³. Přímo pro Moravu údaje o počtu romského obyvatelstva vyčíslil Jiří Pavelčík, který zpřesnil předchozí výzkumy Ctirada Nečase a došel k číslu - odhadu 3 000 Romů žijících na Moravě před začátkem druhé světové války¹⁰⁴.

Většina československých Romů žila v disperzi, rozptýlena mezi neromskou populací, a praktikovala usedlý způsob života. Pouze část Romů, nejvýrazněji na jihovýchodní Moravě, žila tradičně v „cikánských“ táborech na okrajích vesnic, periferiích měst nebo „cikánských uličkách“¹⁰⁵ a živila se tradičním kočovným řemeslem nejčastěji kovářstvím, kotlářstvím

¹⁰⁰Největší počet Romů se nacházel na Slovensku. NEČAS, C. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*. Brno, 1994, s. 11. V roce 2017 žilo podle koordinátorů pro záležitosti romské menšiny na území ČR celkem 240 300 Romů. *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2017*, Praha, 2017, s. 4. [cit. 2019-07-30]. Dostupné online z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-2017.pdf>.

¹⁰¹Jen pro srovnání uvedme, že podle posledních výsledků sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011 se přihlásilo k romské národnosti 13 150 obyvatel (5 199 obyvatel uvedlo pouze romskou národnost, 7 951 obyvatel uvedlo romskou národnost v kombinaci s národností jinou, např. českou). Obyvatelstvo podle věku, národnosti a pohlaví. *Český statistický úřad*. [cit. 2019-07-30]. Dostupné online z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt_vyhledavani&vyhltext=n%C3%A1rodnost&bkv=bsOhcm9kbm9zdA..&katalog=30715&pvo=OBCR614A

¹⁰² Domovská příslušnost vymezovala sepjetí osoby k určité obci. Platilo, že každá osoba musela mít svoji domovskou příslušnost. Obec byla povinna se o svého příslušníka v nouzi postarat, zajistit ošetření nebo chudinskou péči. Institut domovské příslušnosti převzalo Československo z předlitavského práva Rakousko-Uherska a na našem území platil až do roku 1948.

¹⁰³ NEČAS, C. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*. Brno, 1994, s. 11.

¹⁰⁴ PAVELČÍK, Jiří. „Cikáni“ na jižní a jihovýchodní Moravě. *Slovácko*, 1999, roč. 41, s. 183–197.

¹⁰⁵ K jednomu z důvodů, proč část romského etnika žila usedle a část stále kočovně, patří úzká a monoprofesní specializace Romů. Ti se tradičně věnovali pouze určitým několika málo typům řemesel a v případě jejich

brusičstvím, drátenictvím nebo překupnictvím¹⁰⁶. Podle výše zmíněné evidence romské populace z let 1922 – 1927 se téměř dvě třetiny, konkrétně 61,7 %, zaevidovaných Romů v produktivním věku živilo prací, a to buď v námezdním či služebním poměru, tedy jako zaměstnanci, nebo provozovali nějaké řemeslo. 38,3 % zaevidovaných Romů pak stálé zaměstnání a práci nevykazovalo a živilo se žebrotou nebo drobnými krádežemi¹⁰⁷.

Postavení Romů v Československu upravovalo za první republiky několik stěžejních norem. Vedle ústavy z roku 1920, která zajišťovala stejná občanská a politická práva všem občanům bez rozdílu rasy nebo náboženství a garantovala volnost pohybu¹⁰⁸, zde od roku 1927 platil také zákon o potulných cikánech, který naopak určitou část romského etnika omezoval a byl navíc v rozporu s platnou ústavní normou. Za potulného cikána byl považován etnický Rom bez stálého obydlí a dále kterákoliv kočující osoba bez stálého bydliště¹⁰⁹. Zákon tzv. potulným cikánům zakazoval kočování a táboření ve skupinách, které přesahují rámec rodiny, kočování v rodinných skupinách bylo umožněno pouze těm osobám, které obdržely kočovnický list, jehož vydání bylo ovšem beznárokové a omezeno pouze na jeden rok. Zároveň každý potulný cikán starší 14 let byl povinen nosit cikánskou legitimaci, jakýsi doklad totožnosti, který byl vydáván na základě provedeného soupisu a evidence určených osob. Hromadný soupis potulných cikánů probíhal na území Československa od léta 1928 do léta roku následujícího v četnické stanici příslušné místu aktuálního pobytu daných osob. Cikánská legitimace obsahovala fotografii kočovníka, jeho otisky a popis postavy¹¹⁰. Vydání

usazení na konkrétním území již dané místo nemohlo poskytnout obživu další rodině. Významným faktorem podporujícím nomádství Romů byla i jejich vysoká natalita. Tyto vnější faktory nutily Romy k pohybu a tzv. řemeslnému kočování. NEČAS, C. Asimilační tendence usedlých moravských a slezských Cikánů v období kapitalismu. *Zpravodaj koordinované sítě vědeckých informací pro folkloristiku*, 1986, 3/2, s. 66–67.

¹⁰⁶ V případě kovářství se proces zpracování kovu odehrával pod širým nebem a od kovářství běžného se odlišoval také použitou technologií. Nejčastějšími produkty tohoto typu kovářství byly drobné výrobky jako hřebíky, vrtáky, řetězy. V případě kovářství šlo nejčastěji o opravy kotlů. Mezi Romy mělo největší společenský status handlování s koňmi, nicméně předmětem obchodu se mohlo stát jakékoliv zboží. Vedle překupnictví se Romové věnovali také podomnímu prodeji nebo prodeji na trzích a jarmarcích. NEČAS, C. Dějinný příběh oslavanských Romů. *Jižní Morava: vlastivědný sborník*, 2002, roč. 38, sv. 41, s. 77–96.

¹⁰⁷ NEČAS, Ctibor. K profesní orientaci moravskoslezských Romů a Sintů: od provozování řemesel a obchodu přes hudební a zábavné produkce až k příležitostné práci a službám, doplňovaným domácí výrobou a nelegálními zdroji obživy. *Český lid*, roč. 89, 2002, č. 4, s. 343–350.

¹⁰⁸ Zákon č. 121/1920 Sb., ze dne 29. února 1920. [cit. 2019-08-06]. Dostupné online z: https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html

¹⁰⁹ Zákon č. 117/1927 Sb., ze dne 14. července 1927. [cit. 2019-08-05]. Dostupné online: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1927/052-1927.pdf>

¹¹⁰ Uplatnění takovýchto daktyloskopických a antropometrických policejních technik, se kterými se setkáváme při evidenci zločinců, poukazuje na premisu, že všichni potulní cikáni jsou potenciální aktéři trestných činů.

legitimace ovšem záviselo na rozhodnutí úředníků a četníků, koho budou vzhledem k nejednoznačnému vymezení potulných cikánů v zákonu za potulného cikána považovat¹¹¹. Ke dni 12. listopadu 1930 bylo vydáno 11 537 cikánských legitimací, ale počet zjištěných a daktyloskopii podrobených osob činil okolo 23 000. Za období existence první republiky bylo vydáno celkem 36 000 legitimací¹¹². Zákon dále zakazoval na území Československa pobyt zahraničním potulným cikánům a v neposlední řadě mohli být potulným cikánům z preventivních důvodů odebrány děti mladší 18 let, pokud o ně nemohli pečovat a starat se, a tyto pak byly předány do ústavů nebo „řádných rodin“¹¹³. Zákon se tedy snažil potíráním určitého způsobu života za využití dostupných prostředků docílit postupného usazení a začlenění Romů do společnosti¹¹⁴.

Vyhrocenější postoje vůči Romům můžeme zaznamenat v radikalizujícím se politickém prostředí druhé republiky, kdy české fašizující politické strany po nacistickém vzoru navrhovaly pro Romy zavádění restriktivních opatření, ale také zřízení speciálních pracovních táborů a sterilizací. Nešlo ovšem pouze o projevy politických představitelů, protiromské nálady můžeme zaznamenat také u obyčejných lidí, kteří nesli s nelibostí příchod německých Romů utíkajících před nacistickými rasovými zákony a po Mnichovu 1938 také Romů ze Sudet¹¹⁵. Úřady reagovaly na novou politickou situaci důslednějším dodržováním

SOUKUP, Ladislav. Snahy o regulaci tuláckého života cikánů v prvním desetiletí ČSR. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*, 2013, č. 1, s. 125.

¹¹¹ V mnohých případech se stávalo, že legitimaci potulného cikána získali i Romové usedlí. Na každém okrese byla jiná praxe. Většina takto postižených Romů nevznesla proti neoprávněnému vystavení legitimace námitky, roli jistě sehrály i sociální poměry Romů a jejich nedostatečné vzdělání, i pokud ovšem námitku vznesli, příslušné orgány stížnost stejně zamítly s odůvodněním, že jednou vydaná legitimace nemůže být podle prováděcí vyhlášky odejmuta. HORVÁTHOVÁ, Jana. Dílčí příspěvek k zamyšlení nad povahou a působením zákona č. 117/1927 Sb., o potulných cikánech ze zorného úhlu současných znalostí v oblasti romistiky a sociální práce. In. DVOŘÁK, Tomáš, ed., VLČEK, Radomír, ed. a VYKOUPIIL, Libor, ed. *Milý Bore-: profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci*. Brno, 2003, s. 311-321.

¹¹² LHOTKA, Petr. Pojem „Cikána“ v právních normách od začátku 20. století do roku 1945. *Historie - Historica: sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity*, 2009, roč. 16, č. 1, s. 234.

¹¹³ Jak poukazuje Horváthová, podnětem pro další badatele by se mohly stát dopady zákona č. 117/1927 Sb., především přesné vyčíslení odebraných dětí a zmapování jejich pozdějších osudů. HORVÁTHOVÁ, J.. Dílčí příspěvek k zamyšlení nad povahou a působením zákona č. 117/1927 Sb., o potulných cikánech ze zorného úhlu současných znalostí v oblasti romistiky a sociální práce. In. DVOŘÁK, T., ed., VLČEK, R., ed. a VYKOUPIIL, L., ed. *Milý Bore-: profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci*. Brno, 2003, s. 316.

¹¹⁴ Důvodová zpráva k zákonu o potulných cikánech. *Senát Národního shromáždění R. ČS. R. 1927*. [cit. 2019-08-05]. Dostupné online z: https://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/2vo/tisky/T0415_01.htm

¹¹⁵ LHOTKA, P.. Pojem „Cikána“ v právních normách od začátku 20. století do roku 1945. *Historie - Historica: sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity*, 2009, roč. 16, č. 1, s. 236. NEČAS, C.. *Českoslovenští*

zákona o potulných cikánech, častěji prováděnými kontrolami obyvatelstva, ale také protiromskými vyhláškami¹¹⁶. Například v politickém okrese Boskovice byl v podzimních měsících roku 1938 zaznamenán zvýšený pohyb romského obyvatelstva oproti období předchozímu a také bylo vystaveno více rozhodnutí o vyhoštění Romů cizí státní příslušnosti¹¹⁷. Při vyhoštění často nastávala problematická situace, kdy říšskoněmecké orgány odmítly z Československa repatriované Romy přijmout a ti museli do vyřešení situace zůstat na četnických stanicích, popř. byli četníky nebo příslušníky finanční stráže dopraveni na hranice bez svolení německé strany¹¹⁸. Zaznamenán byl i případ odvolání se proti rozhodnutí československých úřadů o vyhoštění, který ilustruje, že dotčené orgány často jednaly unáhleně a svá rozhodnutí vydávaly bez potřebných a ověřených informací. Daná odvolání nicméně neměla odkladný účinek a dotčené osoby byly z území Československa vypovězeny¹¹⁹.

Vydáním doprovodného předpisu k vládnímu nařízení o pracovních útvarech z října 1938 měli být dokonce tzv. práceschopní potulní cikáni omezeni na svobodě. Vedle nich se nařízení vztahovalo také na *jiné tuláky, řemeslné žebráky, řemeslné hazardní hráče, notorické*

Romové v letech 1938–1945. Brno, 1994, s. 29–30. ŠÍPEK, Zdeněk. Tzv. cikánská otázka od Mnichova do konce roku 1939. *Český lid*, 1992, roč. 79, č. 2, s. 161–169.

¹¹⁶ ŠÍPEK, Zdeněk. Tzv. cikánská otázka od Mnichova do konce roku 1939. *Český lid*, 1992, roč. 79, č. 2, s. 161–169.

¹¹⁷ Šlo většinou o sudetské Romy, kteří přicházeli z území tzv. hřebečského jazykového ostrova, tedy německým etnikem obývaného území v okolí Svitavska a Moravské Třebové, který se po Mnichovu stal součástí od Československa odtrženého území. Podle protokolů o zadržení se ovšem nejednalo pouze o osoby ze zabraného území, nýbrž i osoby polské a německé národnosti. Část z nich neměla ani cikánské legitimace, a šlo tedy zřejmě o původně usdlé Romy kočující nyní z politických důvodů. Mezi zadrženými jsou i případy Romů kočovných. SOKA Blansko, fond Okresní úřad Boskovice, kart. 570 (seznamy cikánů), četnická stanice Ždárna.

¹¹⁸ Říšskoněmecké orgány odůvodňovaly odmítnutí přijmout vyhoštěné Romy na své území nedostatkem dokladů, kterými se Romové mohou prokázat a tedy i nejednoznačností, jaká je jejich domovská příslušnost. SOKA Blansko, fond Okresní úřad Boskovice, kart. 570 (seznamy cikánů), četnická stanice Jevíčko.

¹¹⁹ Šlo o případ Anny Berouskové, která žila se svým druhem a dvěma dětmi v Helvíkově u Lanškrouna, obci která po Mnichovu připadla Říši. Do této obce také příslušela domovským právem, zatímco její druh měl domovské právo na území okleštěné republiky. Po zadržení rodiny četníky na Boskovicu 16. listopadu 1938 došlo hned druhý den rozhodnutím okresního úřadu v Boskovicích k vydání výměru o vyhoštění rodiny z Československa na území Říše. Úřady označily rodinu za cikánskou a kočovnou, a navíc také cizozemskou. Nezajímalo je přitom, že otec rodiny má domovské právo na území Československa, vlastní živnostenský list na obchod s koňmi a že ani jeden člen rodiny nedisponuje cikánskou legitimací. Na skutečnost, že se nejedná o kočovné Romy podle zákona 117/1927 Sb. o potulných cikánech, upozorňuje i četnická stanice v Novém Bydžově, v jejíž obvodu se rodina měsíc po vystěhování z Boskovic zdržovala a jejíž stanovisko si vyžádal okresní úřad v Boskovicích poté, co Anna Berousková proti jeho rozhodnutí o vystěhování z Československa podala odvolání. SOKA Blansko, fond Okresní úřad Boskovice, kart. 570 (seznamy cikánů), výměry o vyhoštění.

zahaleče, povaleče a osoby žijící z nečistých výdělků¹²⁰. Romové mohli být postihováni omezením osobní svobody také na základě vládního nařízení o kárných pracovních táborech z 2. března 1939, pokud byli uznáni za tzv. „práce se štítcí“ osoby a nemohli prokázat, že mají řádným způsobem zajištěnou obživu¹²¹. Výše zmíněné osoby romského etnika pak mohly být dočasně internovány v pracovních útvarech, resp. kárných pracovních táborech, jejich podíl ale v těchto zařízeních dosáhl pouze 25 % celkového počtu svěřenců¹²².

Vznikem protektorátu v březnu 1939 bylo na našem území¹²³ pokračováno v postihování tradičního romského způsobu života a postupně začala být uplatňována také protiromská perzekuční opatření nacistického vzoru. V listopadu 1939 vydalo protektorátní ministerstvo vnitra výnos zakazující Romům kočování a nařizující jejich trvalé usazení nejpozději do konce ledna 1940. Neuposlechnutí vystavovalo kočovné Romy riziku internace v kárných pracovních táborech¹²⁴. Vládním nařízením o preventivním potírání zločinnosti z března 1942 měla být navíc uvalena na „cikány a osoby po způsobu cikánském kočující“ preventivní policejní vazby, jejíž výkon měl být realizován ve sběrných táborech nebo vybraných donucovacích pracovnách¹²⁵.

Zásadní zlom v přístupu státu k romské menšině nastal vydáním výnosu generálního velitele neuniformované protektorátní policie z 10. července 1942 o potírání cikánského zlořádu, podle kterého mělo dojít k legitimaci a sepsání veškerého romského obyvatelstva na území protektorátu, nejen kočovného. Soupisů romského etnika bylo využito jako podkladu pro následné umístění Romů do cikánských táborů. V tomto dokumentu je poprvé užito

¹²⁰ NEČAS, Ctibor. Romští vězňové kárného pracovního, případně sběrného tábora v Hodoníně na Blanensku. *Vlastivědný věstník moravský*, 2005, 57 (2), s. 143.

¹²¹ Vládní nařízení č. 72/1939 Sb., z 2. března 1939. [cit. 2019-03-14]. Dostupné online z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7708&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

¹²² Tábory nebyly primárně určeny pro romské obyvatelstvo, internováni zde sice měli být Romové, kteří nezanechali kočování, ale vedlo toho především muži vyhýbající se práci, kteří nemohli prokázat, že si řádným způsobem zajišťují obživu. NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938 - 1945*. Brno, 1994, s. 66-68.

¹²³ Naším územím je myšlen státní útvar protektorát Čechy a Morava. Romové z bývalého Československa se po 15. březnu 1939 ocitli na území čtyř států, vedle protektorátu mohlo jít o území Slovenského štátu, Třetí říše nebo maďarského království.

¹²⁴ Obce, kde se kočovní Romové usadili k 31. lednu 1940, se snažily, aby zde Romové nezůstali a nestali se trvalými obyvateli. Mnoho Romů tak i přes zákaz kočování ve své praxi pokračovalo. Nicméně podle nařízené kontroly z 8. října 1941 bylo na území Moravy zjištěno pouze 10 případů táboření Romů. NEČAS, C. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*. Brno, 1994, s. 38. Srov. ŠÍPEK, Zdeněk. Usazování cikánů na začátku protektorátu. *Český lid*, 1991, roč. 78, č. 2, s. 85–89.

¹²⁵ Vládní nařízení č. 89/1942 ze dne 9. března 1942. [cit. 2019-04-03]. Dostupné online z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1942/034-1942.pdf>

kategorie Romů jako etnika, Romové jsou zde vymezení z rasového a etnického pohledu, nikoli pouze podle převažujícího způsobu života. K evidenci Romů došlo ve dnech 1. – 3. srpna 1942, kdy bylo na tyto dny všem Romům zakázáno opouštět domovy a přikázáno dostavit se na bezpečnostní úřady, kde o nich byla shromážděna dokumentace¹²⁶. Následně byli Romové rozděleni do dvou skupin. Do první náleželi Romové bez stálého zaměstnání, na které byla následně uvalena preventivní policejní vazba, což znamenalo nutnost odejít do nově otevřených cikánských táborů, vzniklých přeměnou z táborů sběrných. Do druhé skupiny náleželi Romové, kteří měli stálé zaměstnání nebo trvalou práci a pouze ti byli ponecháni na svobodě, ovšem s podepsaným reverzním prohlášením, že budou vzati do vazby, „pokud by projevíli nechuť k práci, opustili místo svého pobytu nebo se nepostarali o to, aby členové jejich rodin vedli spořádaný život“¹²⁷. Cikánské tábory měly představovat pouze dočasná zařízení do doby, než budou Romové přemístěni do vyhlazovacích táborů, což se stalo nejpozději do srpna 1943. Realizace tzv. konečného řešení cikánské otázky dostala konkrétní obrysy vydáním výnosu říšského ministerstva vnitra 16. prosince 1942, kterým bylo rozhodnuto o deportacích Romů do cikánského tábora Auschwitz II-Birkenau. V lednu 1943 bylo nařízení doplněno prováděcími směrnicemi a pokyny pro zabavování majetku deportovaných Romů. První transporty Romů z cikánských táborů na území protektorátu do vyhlazovacích táborů byly uskutečněny již od zimy 1942/1943 a pokračovaly až do konce léta 1943. Druhou světovou válku nepřežilo podle údajů Ctibora Nečase 2 600 moravských Romů, z nichž většina, asi 2 000, zahynula v Osvětimi, zbytek v jiných táborech. Z celkového předválečného počtu moravských Romů se konce války dožila pětina¹²⁸. Porajmost (holokaust Romů) představuje jeden z typů genocidy 20. století a stává se i výstrahou pro století současné.

¹²⁶ Josef Serinek, známý romský příslušník protinacistického odboje, popisuje tuto událost takto: „Přišli za mnou tři četníci ze stanice z Liblína, abych si přinesl židli. Šel jsem ke kamarádovi, kam jsem chodil poslouchat rádio, vypůjčil jsem si židli a četníci mě vyzvali, abych si sedl, že potřebují moji fotografii. Sedl jsem si na židli, jeden četník mi dal kovovou hůlku s číslem, zapíchl mi ji mezi kolena, abych měl číslo na prsou, a fotografovali mne zezadu, zepředu a z boku, v čepici a prostovlasého. Když mne vyfotografovali, zase se po dobrém rozloučili. Ale já jak jsem viděl číslo, už jsem věděl, co je. Jak jsem o tom přemýšlel, věděl jsem, že je to špatné, ale počítal jsem že to bude jenom se mnou samým a ne s celou rodinou“. SERINEK, Josef, TESAŘ, Jan. *Česká cikánská rapsodie*. Praha, 2016, 1. svazek, s. 49.

¹²⁷ NEČAS, C. *Holocaust českých Romů*. Praha, 1999, s. 20.

¹²⁸ NEČAS, C. *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945)*. Brno, 2005, s. 264.

2.2. Kárný pracovní tábor a sběrný tábor Hodonín 1940-1942

Kárný pracovní tábor Hodonín byl uveden do provozu 10. srpna 1940, tedy téměř rok a půl poté, co bylo Beranovou vládou vydáno nařízení o vzniku kárných pracovních táborů. Časová prodleva mezi právním založením a fyzickým zřízením tábora souvisí především s hledáním vhodné lokality pro umístění podobného objektu¹²⁹. Od 9. března 1942 pak došlo zpětnou účinností k 1. lednu 1942 k přejmenování kárného pracovního tábora Hodonín na sběrný tábor Hodonín, který svou funkci plnil do 1. srpna 1942.

2.2.1. Správa a organizace tábora

Správa a organizace tábora vycházely jednak z vládních nařízení, tj. z nařízení č. 72/1939 Sb., které kárné pracovní tábory uvádělo v život¹³⁰, z nařízení č. 188/1939 Sb.¹³¹ a z nařízení č. 89/1942 Sb.¹³², které kárné pracovní tábory měnilo na sběrné, dále z kázeňského řádu vydaného ministerstvem vnitra, ale také předpisů vydaných táborovými orgány, zde jde zejména o domovní řád¹³³. Na chodu tábora se tedy podílela jak ústřední legislativa, která upravovala všeobecné podmínky tábora, tak také decentralizované normy, které upravovaly detailní režim v táboře.

Hodonínský kárný pracovní tábor a poté i tábor sběrný spadal pod ministerstvo vnitra, které tábor zřizovalo prostřednictvím zemského úřadu v Brně a po 1. červenci 1942 prostřednictvím velitelství neuniformované protektorátní policie, které při ministerstvu vnitra vzniklo. Všichni pracovníci tábora byli zaměstnanci zemského úřadu v Brně, resp. velitelství neuniformované protektorátní policie.

Hodonínský tábor byl tvořen velitelstvím, správními zaměstnanci a dozorem. Velitelství tábora tvořil jeho ředitel, později nazývaný velitel, a jeho zástupce. Oba byli na svá

¹²⁹ Ještě v květnu 1940 se uvažovalo o zřízení kárného tábora v úplně jiné oblasti, v Letech u Písku a Olšovci u Hranic, kde již v té době fungovala donucovací pracovna. NA, fond Generální velitel neuniformované protektorátní policie v Praze 1942-1945 (F 919), sign. II/1622, výnos ministerstva vnitra č. 65/706/5/39 z 6. května 1940.

¹³⁰ Vládní nařízení č. 72/1939 Sb., z 2. března 1939. [cit. 2019-03-14]. Dostupné online z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7708&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

¹³¹ Vládní nařízení č. 188/1939 Sb. z 28. dubna 1939, kterým se mění vládní nařízení ze dne 2. března 1939, č. 72 Sb. [cit. 2019-08-16]. Dostupné online z: <https://www.noveaspi.cz/products/lawText/1/8019/1/2/vladni-narizeni-c-188-1939-sb-kterym-se-meni-vladni-narizeni-ze-dne-2-brezna-1939-c-72-sb-o-karnych-pracovnich-taborech>

¹³² Vládní nařízení č. 89/1942 Sb. z 9. března 1942. [cit. 2019-04-03]. Dostupné online z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1942/034-1942.pdf>

¹³³ SOkA Žďár nad Sázavou, fond Okresní Úřad Nové Město na Moravě, Domovní řád pracovního tábora II. Hodonín u Kunštátu 1941, i. č. 1123.

místa dosazování zemským úřadem v Brně, resp. velitelstvím neuniformované protektorátní policie a těmto orgánům ministerstva vnitra se také zodpovídali. Velitel tábora řídil chod celého objektu a byli mu podřízeni správní zaměstnanci a dozor. Ke správním zaměstnancům tábora patřili vedoucí kanceláře, vedoucí služeb, vedoucí skladu, hlavní účetní a lékař. Dozor v táboře vykonávali zaměstnanci státní správy, nejčastěji bývalí příslušníci četnického sboru¹³⁴. Část dozorců tvořili ovšem také jednotlivci, kteří nebyli bývalými četníky a ke službě v táboře se přihlásili dobrovolně¹³⁵. V hodonínském táboře byl zřízen strážní oddíl o síle 30 až 40 dozorců¹³⁶. Velká část dozorců, zvláště bývalých četníků, nebyla se svou službou spokojena, trápilo je odloučení od rodin¹³⁷, nevhodná bytová situace, pocit služební degradace¹³⁸, ztráta četnických výhod¹³⁹, i a proto se někteří snažili o opětovné převedení do četnického stavu¹⁴⁰. Dozorci tábora byli oprávněni používat zbraně, a podléhali tak stejné soudní a kázeňské pravomoci jako příslušníci četnictva. Dozorci tábora spolupracovali také se členy okolních četnických stanic v Hodoníně, Kunštátě a Olešnici.

Pro táborový personál, který nepocházel přímo z Hodonína nebo okolí, bylo také nutné zajistit odpovídající ubytování. To bylo nejprve hledáno v samotném Hodoníně a později také

¹³⁴ Na počátku protektorátu se stalo mnoho četníků pro zajištění bezpečnosti státu zbytečnými nebo neprokázali v dosavadním působení dostatečnou oddanost Velkoněmecké říši, a byli proto převedeni jako zaměstnanci ke státní správě. Část takto degradovaných četníků pak byla zaměstnána jako dozorci v kárných pracovních táborech. S bývalými četníky se setkáváme v hodonínském táboře ale nejen ve funkci dozorců, nýbrž také ve funkci účetních, kancelářských správců nebo správců skladů. NEČAS, Ctibor. Personál protektorátních cikánských táborů. *Vlastivědný věstník moravský*, 1997, roč. 49, č. 3, s. 295.

¹³⁵ MZA, fond Zemské četnické velitelství Brno (B 72), kart. 13, kn. 169, zařazovací listiny.

¹³⁶ MZA, fond Zemské četnické velitelství Brno (B 72), kn. 175, Četnický strážní oddíl Hodonín.

¹³⁷ Návštěva rodin mezi službami byla prakticky realizovatelná pouze u zaměstnanců bydlících v blízkosti tábora. Většina dozorců ale pocházela ze vzdálenějších oblastí, a pro návštěvu příbuzných tak museli využít dovolenou. Ta byla udělována většinou pouze v zimních měsících, kdy bylo kvůli počasí méně práce a část káránců neodcházela pracovat mimo tábor.

¹³⁸ Přestože dozorci v táboře nebyli součástí sboru četníků, směli si v pozměněné podobě ponechat svou četnickou uniformu. „*Změna spočívala v odstranění čísla na límci blůzy či pláště, v odstranění červeného soukenného pásu ze spodní části čepice, u bývalých příslušníků služeb pak i lemůvky výložkové barvy všité mezi ztuženou spodní část a dýnko čepice*“. I tyto drobnosti bývalým četníkům neustále připomínaly profesně hodnotnější původní zaměstnání a jistě nepřispívaly k snadnějšímu vyrovnání s novou prací. KLINOVSKÝ, P. Lety u Písku. Neznámý příběh dozorců. *Paměť a dějiny*, 2006, č. 2, s. 8.

¹³⁹ Např. delší dovolená, pojištění zaměstnanců, sleva na jízděm ve vlaku, oděvné. Tamtéž, s. 10.

¹⁴⁰ Od některých dozorců se zachovala i svědectví v podobě později vydaných knih. Přestože žádný z těchto dozorců nepůsobil v hodonínském táboře, lze si na základě takovýchto pamětí utvořit alespoň obecnou představu o životě tohoto typu zaměstnanců. VEVERKA, Přemysl. *Nelehká cesta za snem. Příběh českého četníka Františka Kánského, který byl dozorcem v cikánském táboře v Letech, ale o svém životě měl úplně jiné představy*. Nymburk, 2014.

v sousedních obcích. S žádostí o zjištění stavu volných soukromých bytů se obrátilo na okresní úřad v Boskovicích ministerstvo vnitra 14. října 1940¹⁴¹. O několik dní později referovaly dotčené obecní rady četnické stanici v Hodoníně aktuální stavy volných bytů ve svých obcích. Podle zjištěných údajů se v dojezdové vzdálenosti 5 – 6 km od Hodonína nacházel dostatek volných bytů a místností vhodných k ubytování některých zaměstnanců kárného tábora. Problémem ovšem bylo dopravní spojení z těchto obcí do Hodonína, jako jediné řešení bylo navrhováno jízdní kolo. V samotném Hodoníně se pak nacházely dvě neobývané vilky po židovské rodině Davidů a jedna vilka, která byla obývána pouze v letních měsících¹⁴².

Velitelem kárného tábora v Hodoníně byl do podzimu 1940 bývalý četnický nadporučík a poté vrchní kancléřský oficiál Jan Sokl a po něm kancelářský oficiál Štěpán Blahynka, který ve své funkci pokračoval i po roce 1942 jako velitel cikánského tábora. Právě ve funkci velitele tohoto tábora byla Š. Blahynkovi vyčítána krutost a nelidské zacházení s vězňými.

Š. Blahynka se narodil v květnu 1894 v obci Skalka, v tehdejší okrese Kyjov, jako nejstarší z dvanácti dětí. Kvůli majetkovým poměrům rodičů mohl absolvovat pouze čtyři roky obecné školy v sousedním Ježově. V roce 1914 ve 20 letech narukoval do rakouské armády a byl odeslán na bojiště, odkud se po dvou letech vrací, protože od jarních měsíců 1916 nastupuje k četnickému sboru v Praze a poté do jižních Čech. Služba nové republiky po roce 1918 přivedla Š. Blahynku na Slovensko, kde absolvuje potřebné kurzy na četnických školách. Z hodnosti četníka na zkoušku je Š. Blahynka postupně povyšován až do hodnosti poručíka, kterou získává v roce 1932. Nejvyšší funkci zastával Blahynka v letech 1932 -1939 jako okresní četnický velitel nejprve v Námestově na severním Slovensku a poté v Banské Bystrici. Během slovenského pobytu se Blahynkovi v Ružomberoku roku 1933 narodil syn Milan, český literární teoretik a odborník na dílo Vítězslava Nezvala. Po vytvoření samostatného slovenského státu odchází Š. Blahynka se svou rodinou na Moravu, kde je ustanoven nejprve druhým důstojníkem, a poté dokonce velitelem okresního četnického velitelství v Uherském Hradišti. S. Blahynka se na jižní Moravě poměrně rychle zapojuje do odbojové činnosti v rámci organizace Obrana národa. Řady četnictva opouští Š. Blahynka na podzim 1940, kdy se stává zaměstnancem Zemského úřadu v Brně a místo hodnosti získává

¹⁴¹ SOkA Blansko, fond Okresní úřad Boskovice, kart. 741, zajištění ubytování pro zaměstnance kárného tábora Hodonín, č. D – 1627-14/9-1940-5.

¹⁴² SOkA Blansko, fond Okresní úřad Boskovice, kart. 741, zajištění ubytování pro zaměstnance kárného tábora Hodonín, četnická stanice Hodonín, obecní rada v Prosetíně, obecní rada ve Čtyřech Dvorech.

úřednický titul vrchní kancelářský oficiál. Jako zaměstnanec politické správy je Š. Blahynka jmenován ředitelem kárného pracovního tábora v Hodoníně, později tábora sběrného a cikánského a dočasně také tábora v Letech u Písku, kam je převelen, aby nahradil ve funkci dosavadního velitele Josefa Janovského, který nezvládl situaci po vypuknutí tyfové epidemie mezi vězni. Po zrušení hodonínského tábora se stává Š. Blahynka administrativním správcem pracovního výchovného tábora v Mladkově u Boskovic, který sloužil pro zajištění osob, které např. uprchly z tzv. totálního nasazení. Po skončení války se Š. Blahynka podílel jako okresní velitel SNB v Kyjově na boji proti banderovcům, kteří na podzim 1946 přecházeli přes území Moravy, ale už od 1. února 1949 je přeřazen do trvalé výslužby a 13. ledna 1956 po dlouhé nemoci umírá¹⁴³.

Mezi badateli se jedná o rozporuplnou postavu. Historici Ctibor Nečas¹⁴⁴ a Michal Šuster¹⁴⁵ hodnotili osobu Š. Blahynky negativně, naopak historik Petr Klinovský upozorňuje na několik pozoruhodných detailů Blahynkova profesního i osobního života, které mají vyzdvihnout i jeho kladné stránky: „*Podíváme-li se zpětně na život tohoto četníka, uvidíme příběh chudého chlapce z jižní Moravy, který nejenže prožil dvě světové války, vznik nové republiky a nástup dvou totalitních systémů, ale rovněž příběh chlapce, jenž se pouze díky svým schopnostem a ctižádostí vypracoval z odvedence do rakousko-uherské armády až na vysokého policejního důstojníka. Během své kariéry stihl být v nejtěžších obdobích naší země velitelem tří táborů, v nichž umírali lidé, a přestože tento aspekt nelze opomíjet, stejně jako nelze opomíjet výpovědi vězňů o podmínkách života v cikánském táboře v Hodoníně u*

¹⁴³ KLINOVSKÝ, Petr. Velitelé cikánského tábora v Letech u Písku. *Bulletin Muzea romské kultury: odborný romistický časopis*, 2015, č. 24, s. 33-35.

¹⁴⁴ Ctibor Nečas charakterizuje vrchního oficiála Blahynku jako rázného a svědomitého velitele. Doslova uvádí: „*Někdejšího četnického nadporučíka, který byl o šest let mladší a mnohem říznější svého předchůdce, hodnotily nadřízené orgány slovy: Die ihm übertragenen Arbeiten führt er gewissenhaft aus [svou práci vykonává svědomitě]. Cílem takové ‚práce‘ na novém stanovišti bylo oprostít řízení tábora od dosavadního chaosu a připravit jeho vězně k netrpělivě očekávané deportaci do cikánského tábora v Auschwitz II-Birkenau.*“ NEČAS, Ctibor. Personál protektorátních cikánských táborů. *Vlastivědný věstník moravský*, 1997, roč. 49, č. 3, s. 295.

¹⁴⁵ Michal Schuster kritizuje zejména Blahynkovu poválečnou výpověď v procesu s Blažejem Dydyem (viz následující kapitola) u mimořádného lidového soudu v Brně, která podle něj neodpovídá skutečným poměrům v cikánském táboře Hodonín u Kunštátu a působí až absurdně. Podle Schustera se Blahynka zastával svých podřízených a obhajoval jejich jednání proti Romům. SCHUSTER, Michal. Proces s Blažejem Dydyem na základě materiálů Mimořádného lidového soudu v Brně roku 1947. *Romano džaniben: časopis romistických studií*, 2013, roč. 20, č. 1, s. 86-87.

*Kunštátu, nemůžeme odhlédnout ani od indicií svědčících o jeho snaze internovaným osobám pomáhat*¹⁴⁶.

Klinovský na Blahynkovi oceňuje především osobní nasazení, se kterým se zhostil úkolu zastavit šíření tyfu v letsčém táboře, a to i přes zdravotní rizika, které jemu samotnému pobytem v táboře hrozila. Na fakt, že zastavit morovou epidemii v Letech se podařilo zejména Blahynkovou zásluhou, upozorňuje ve svém poválečném prohlášení také Jiří Letov, bývalý referent pro pracovní tábory na protektorátním ministerstvu vnitra, který se pro svou snahu ulehčit vězňům život několikrát při výkonu služby dostal do konfliktu s gestapem. Lze se ale domnívat, že úkol vymýtit tyfus z tábora vycházel z rozhodnutí protektorátních úředníků, neboť takto nemocní Romové nemohli být transportováni do vyhlazovacích táborů, a Blahynka tak pouze vykonával příkazy nadřízených. Jako další pozitivní rys Blahynkovy osobnosti pojmenovává Klinovský jeho pracovitost a důslednost, tedy vlastnosti, díky kterým došlo v táboře v Letech k obnově pořádku v administrativě i obnově evidence a v důsledku toho také ke zlepšení celkového hospodaření s potravinami¹⁴⁷. Zmínky o pozitivním dopadu výměny velitele v letsčém táboře nalezneme i v knize Paula Polanského, amerického spisovatele, který má velkou zásluhu na zviditelnění historie tábora v Letech na konci 90. let¹⁴⁸. I zde bychom ovšem mohli konfrontovat Blahynkovo chování se servilitou vůči režimu a vidinou ocenění a profesního růstu. Udělat si komplexnější představu o Blahynkově osobnosti na základě těchto tvrzení je obtížné. Š. Blahynka sice za své působení v hodonínsčém ani letsčém táboře nebyl po válce nikdy souzen a nebyl ani obviněn z kolaborace, zároveň ale stále chybí dostatek archivních materiálů o jeho osobě. Jak upozorňuje Klinovský: „*jedinou možností, jak získat jednoznačný obraz o jeho působení v době nacistické okupace, je podrobné a objektivní zpracování problematiky dozorců v hodonínsčém táboře, které v současnosti chybí*¹⁴⁹“. Nezapomínejme ovšem ani na slova Jana Tesaře: „*[...] a takovéto zločince z protektorátní správy dnes někteří historikové omývají. Rehabilitování protektorátních zločinců je funkční, má sloužit k rehabilitování samotné myšlenky, která zrodila letsčý tábor: že bylo dovoleno, že je dovoleno z vlastní iniciativy a vlastním přičiněním zakročít proti nepřizpůsobivým menšinám a obětovat je – aby se tím*

¹⁴⁶ KLINOVSČÝ, P. Velitelé cikánského tábora v Letech u Písku. *Bulletin Muzea romské kultury*, 2015, č. 24, s. 38.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 36.

¹⁴⁸ POLANSKY, Paul. *Tiživé mlčení: svědectví těch, kteří přežili Lety*. Praha: G plus G, 1998, s. 64 a 91.

¹⁴⁹ KLINOVSČÝ, P. Velitelé cikánského tábora v Letech u Písku. *Bulletin Muzea romské kultury*, 2015, č. 24, s. 38.

okupantům dokázalo, jak je protektorátní administrativa výkonná, a proto i pro ně výhodná¹⁵⁰“.

Při celkovém hodnocení chování personálu hodonínského kárného a sběrného tábora k internovaným narážíme na rozpory v poválečných výpovědích vězňů na jedné straně a dozorců na straně druhé. Všeobecně můžeme předpokládat, že k zostření a zároveň také zhoršení podmínek v táboře došlo po schůzce o kárných pracovních táborech v lednu 1941 mezi veliteli obou kárných pracovních útvarů a zástupců ministerstva vnitra. Na tomto setkání získali velitelé kárných pracovních táborů „*když ne přímo rozkaz, tak alespoň souhlas s tím, aby zacházel s káranci co nejpřísněji*“¹⁵¹. Další doporučení, jak se chovat ke kárančům, získal velitel Blahynka na konferenci o kárných táborech z 10. ledna 1942 od ministra vnitra: „*Ten člověk [káranec] musí býti ukázněn jako opice. Ze začátku musí býti vyhlášeno třebas 20 apelů denně. Každé hnutí prstem bude důvodem, aby se apel opakoval, dokud tito lidé nebudou ukázněni*“¹⁵². P. Klinovský rozděluje obecně personál kárné pracovního a později sběrného tábora na dvě skupiny: „*První se rychle sžila s názory ředitele a začala se zařazenci jednat jako s otroky. Druhou skupinu tvořili dozorcí, kteří sice vykonávali službu formálně a podle vnitřních předpisů, ale za hranice svých pravomocí se vydávali pouze zřídka nebo vůbec*“¹⁵³“.

2.2.2. Internované osoby a jejich život v táboře

Do kárných pracovních táborů měly být umístěovány dva okruhy lidí. Jednak tzv. osoby práce se štíticí, které neměly zajištěnou obživu, a jednak příslušníci stávajících pracovních útvarů, pokud byli neukázněni nebo vykonávali svou práci nedbale¹⁵⁴. Do sběrných pracovních táborů pak měly být umístěovány osoby, na které se vztahovala preventivní policejní vazba, tj. skuteční zločinci, kteří již někdy trestný čin spáchali, ale také zločinci domnělí a potencionální, kteří by v budoucnu mohli projevit vůli zločin spáchat

¹⁵⁰ SERINEK, Josef a TESAŘ, Jan. *Česká cikánská rapsodie*. Praha: Triáda, 2016, 2. svazek, s. 43-44.

¹⁵¹ KLINOVSKÝ, P. Lety u Písku. Neznámý příběh dozorců. *Paměť a dějiny*, 2006, č. 2, s. 11.

¹⁵² NEČAS, C.. Cikáni v Hodoníně u Kunštátu v letech 1940-1943. *Vlastivědný věstník moravský*, 1973, roč. 25, č. 3, s. 279.

¹⁵³ KLINOVSKÝ, P. Lety u Písku. Neznámý příběh dozorců. *Paměť a dějiny*, 2006, č. 2, s. 11.

¹⁵⁴ § 4, odst. 1., písmeno a, b vládního nařízení č. 72/1939 Sb. o kárných pracovních táborech. Vládní nařízení č. 72/1939 z 2. března 1939. [cit. 2019-04-03]. Dostupné online z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-asp/?Id=7708&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

anebo by mohli svým asociálním chováním ohrozit veřejnost¹⁵⁵. „Zatímco do kárných pracovních táborů nesměli být přijímáni praceneschopní zařazenci, ve sběrných táborech nebyla pracovní neschopnost překážkou k uvěznění¹⁵⁶”.

Rozhodnutí o umístění tzv. osob práce se štítících bez zajištěné obživy do kárného pracovního tábora příslušelo okresním státním policejním úřadům, které byly povinny vést evidenci o vhodných osobách k internaci. Na Moravě bylo takto evidováno 1348 zdravých osob a 266 ostatních osob¹⁵⁷. O tom, kdo bude zařazen do kárného pracovního tábora, tedy nerozhodovaly soudy, ale státní úředníci. Okresní policejní úřady pak také vydávaly povolávací list do tábora prostřednictvím četnické stanice, která byla nejbližší místu pobytu povolávané osoby. Tato četnická stanice se také měla postarat o dopravení určené osoby do požadovaného kárného pracovního tábora. Povolávací list sloužil zároveň také jako poukaz na bezplatnou jízdu vlakem jak pro osobu povolávanou, tak pro osobu ji doprovázející¹⁵⁸. Zejména pro ty obce, kde se usadili kočovní Romové, představovala možnost jejich intervence pohodlné vyřešení situace. Horlivostí některých úřadů došlo dokonce k evidenci i těch Romů, kteří žili spořádaným životem, brněnský policejní úřad dokonce povolal do hodonínského tábora i čtyři Romy mladší 18 let. Tito Romové pak museli být propuštěni¹⁵⁹.

Druhou skupinu osob internovaných v kárném pracovním táboře Hodonín představovaly osoby, které byly doposud umístěny v pracovních útvarech, ale uloženou práci vykonávaly nedbale nebo se chovaly neukázněně. O přeřazení těchto osob z pracovních útvarů do kárných pracovních táborů rozhodovalo velitelství pracovního útvaru. To také pověřilo nejbližší četnickou stanicí, aby zajistila transport dané osoby do kárného pracovního tábora.

Povinná doba pobytu v kárném pracovním táboře činila tři měsíce. Ve výjimečných případech se mohla zkrátit, častější však byly případy jejího prodloužení. Před uplynutím povinné tříměsíční doby mohli být propuštěni pouze ti příslušníci, kteří se stali tělesně nebo

¹⁵⁵ Vládní nařízení č. 89/1942 Sb. z 9. března 1942. [cit. 2019-04-03]. Dostupné online z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1942/034-1942.pdf>

¹⁵⁶ KLINOVSKÝ, P. Lety u Písku. Neznámý příběh dozorců. *Paměť a dějiny*, 2006, č. 2, s. 6.

¹⁵⁷ S vytváření seznamů potencionálně vhodných osob k zařazení do kárných pracovních táborů se započalo z podnětu zemských úřadů ihned po vydání vládního nařízení z 2. března 1939. NEČAS, C. *Českoslovenští Romové v letech 1939-1945*, Brno, 1994, s. 39.

¹⁵⁸ § 4, odst. 2-5, vládního nařízení č. 72/1939 o kárných pracovních táborech. Vládní nařízení č. 72/1939 z 2. března 1939. [cit. 2019-04-03]. Dostupné online z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7708&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

¹⁵⁹ NEČAS, C. *Českoslovenští Romové v letech 1939-1945*, Brno, 1994, s. 39-40.

duševně nezpůsobilými k pobytu v kárném pracovním táboře. Naopak prodloužit se mohla povinná doba o dalších šest týdnů v případech, kdy byli příslušníci kárných pracovních táborů opakovaně kázeňsky, nebo dokonce soudně trestáni. Při propuštění vydalo velitelství kárného pracovního tábora osvědčení, které sloužilo bývalému káranci jako průkaz pro bezplatnou jízdu vlakem do místa svého bydliště¹⁶⁰.

Rozhodnutí o umístění osoby do sběrného pracovního tábora v Hodoníně příslušelo kriminálnímu oddělení policejního ředitelství v Brně, které mohlo uvalit na dotyčnou osobu policejní preventivní vazbu, jejíž výkon byl pak realizován právě v hodonínském táboře. Uvalení policejní preventivní vazby předcházelo vydání potvrzení od kriminální ústředny. Ta také rozhodovala o případné stížnosti kárance proti uvalené preventivní vazbě¹⁶¹.

Trvání preventivní policejní vazby nebylo časově omezeno, trvalo tak dlouho, jak to sledovaný účel vyžadoval. Pouze u osob zařazených do sběrných táborů za zaviněné dopravní nehody z opilosti se stanovovala preventivní vazba na čtyři měsíce. Mezi šestým a dvanáctým měsícem internace ve sběrném táboře muselo být přezkoumáno, je-li potřeba delší preventivní vazby. Pokud bylo rozhodnuto o jejím pokračování, pak po uplynutí každého šestého měsíce muselo být znovu rozhodnuto o jejím dalším trvání¹⁶².

První skupina povolanych osob přijela do Hodonína 19. srpna 1940. Jednalo se o 12 osob, které byly transportovány z rozkazu brněnského okresního policejního ředitelství v doprovodu brněnských četníků. Další transporty následovaly 21. a 24. srpna v počtu 6, resp. 9 osob již i z ostatních míst Moravy. Právě s ostatními osobami byl 24. srpna dopraven do kárného tábora také první Rom, Edvard Joch¹⁶³.

V této době se v areálu nacházel pouze jediný dřevěný barák, který měl sloužit k ubytování. První káranci se pak podíleli na výstavbě druhého dřevěného objektu, který dokončili v říjnu 1940. Celkem disponoval hodonínský tábor třemi dřevěnými baráky,

¹⁶⁰ § 4, odst. 2-5; § 9, odst. 1-4 vládního nařízení č. 72/1939 o kárných pracovních táborech. Vládní nařízení č. 72/1939 z 2. března 1939. [cit. 2019-04-03]. Dostupné online z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-asp?Id=7708&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

¹⁶¹ § 12, odst. 1-2; § 15, § 16, odst. 1 vládního nařízení č. 89/1942 preventivním potírání zločinnosti. Vládní nařízení č. 89/1942 Sb. z 9. března 1942. [cit. 2019-04-03]. Dostupné online z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1942/034-1942.pdf>

¹⁶² Tamtéž, § 10, odst. 1 -2.

¹⁶³ MZA Brno, Fond Zemský úřad Brno (B 40), kart. 2393, č. j. 14942, hlášení ředitele tábora.

administrativní budovou, hospodářskou budovou a kuchyní. Kolem celého areálu byl postaven vysoký plot. Kapacita hodonínského tábora činila v létě 300 osob¹⁶⁴.

Ještě před příchodem do tábora byly povolane osoby nuceny podrobit se lékařské prohlídce za účelem zjištění zdravotního stavu. Po příchodu do tábora obdrželi káránci stejnokroj, pracovní vybavení, jídelní misku s příborem a polní lahev. Káránci byli ubytováni v jednom ze tří dřevěných podlouhlých baráků, kde měl každý pryčnu se slammíkem, povlečením a přikrývkou. Tříkrát denně se podávala strava, snídaně v 7 hodin, oběd, který trval hodinu a káránci na něj docházeli z nedaleké stavby silnice, a večeře. Podle jídelní normy z 30. listopadu 1939 měl každý káranec v kárném pracovním táboře nárok na oběd, který měl být tvořen 200 g syrového masa denně, 200 g mouky, 150 g luštěnin, 500 g brambor a 200 g kyselého zelí nebo řepy dvakrát týdně, a 150 g krup, krupice nebo rýže jedenkrát týdně. Večeře měla sestávat ze 100 g luštěnin třikrát týdně, 200 g syrového masa a 200 g brambor dvakrát týdně a 1 g čaje a 25 g cukru jedenkrát týdně. Součástí jídelníčku mělo být denně také 700 g chleba, 10 g cibule, 10 g cukru a 10 g soli. S takovýmito přiděly potravin se káránci v hodonínském táboře ovšem nikdy nesetkali. Než byl tábor v srpnu 1940 zpřístupněn, situace v zásobování se vlivem pokračující války zhoršila, a v červenci 1940 byl proto vydán nový potravinový předpis, který přiděly snižoval o téměř polovinu u všech surovin oproti stavu původnímu. Jelikož realita válečných let situaci na trhu potravin nadále zhoršovala, muselo přistoupit vedení tábora k záměrnému nerespektování potravinových norem¹⁶⁵. Dokonce již tři měsíce po otevření tábora se objevil problém se zásobováním chlebem, neboť místní pekař ze sousedního Sychotína trpěl nedostatkem mouky, obdobné to bylo také u zásobování masem od hodonínského řezníka, který se mohl spoléhat pouze na nucené porážky¹⁶⁶.

Režim v táboře podléhal přísným pravidlům, kterým se museli všichni káránci podřídit. Pobyt v táboře byl vyplněn převážně pracovní činností, na které se káránci podíleli od 7.30 do 17.30, a také povinnými školeními v občanské výchově¹⁶⁷. Denní režim začínal

¹⁶⁴ NA Praha, fond Okupační vězeňské spisy (F 1077), inv. č. 87, kart.147, seznamy koncentračních, zajateckých a jiných táborů vybudovaných na území ČSR za okupace, uvedeny popisy jednotlivých táborů, osud vězňů, počet vězňů.

¹⁶⁵ NEČAS, C. *Českoslovenští Romové v letech 1939-1945*, Brno, 1994, s. 39-40.

¹⁶⁶ NEČAS, C. Cikáni v Hodoníně u Kunštátu v letech 1940-1943. *Vlastivědný věstník moravský*, 1973, roč. 25, č. 3, s. 283.

¹⁶⁷ § 3, odst. 4 vládního nařízení č. 72/1939 o kárných pracovních táborech. Vládní nařízení č. 72/1939 z 2. března 1939. [cit. 2019-04-03]. Dostupné online z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-asp/?Id=7708&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

rozcvičkou, následovala snídaně, 10hodinnová pracovní doba s hodinovou přestávkou na oběd a večeře. Od 20 hodin již museli být všichni káranCI v ubikacích a dodržovat noční klid¹⁶⁸. Právě přísné podmínky, tvrdá práce, bezpodmínečné dodržování řádu a odloučení od rodin nutily některé káranCI k pokusům o útěk z tábora, např. z 3. prosince 1941 byl velitelstvím tábora hlášen útěk tří osob¹⁶⁹.

KáranCI kárného pracovního tábora i tábora sběrného představovali sociálně poměrně homogenní skupinu. Šlo především o lidi z okraje společnosti, etnické nebo národnostní kritérium zde nehrálo roli. Podíl Romů na celkovém počtu internovaných představoval maximálně 25 %, a v případě kárného pracovního tábora byl dokonce regulován zemským úřadem v Brně, který určoval jednotlivým okresním policejním úřadům na Moravě, kolik mohou vydat povolovacích listů pro Romy. V zimních měsících býval počet Romů v táboře vyšší, neboť mnoho z nich nemohlo vykonávat sezónní práce, a stávali se tak nezaměstnanými a dopouštěli se také žebroty nebo drobných krádeží. Za dobu existence kárného pracovního a sběrného tábora Hodonín prošlo jeho branami 1 335 osob¹⁷⁰.

2.2.3. Pracovní úkoly

V kárném pracovním táboře a také táboře sběrném měly být vykonávány všeobecně prospěšné práce. Program těchto prací stanovovalo ministerstvo vnitra po dohodě s dalšími ministerstvy. Vykonávaná práce v táboře měla oficiálně plnit výchovné funkce, jak se ale vyjádřil samotný ministr vnitra na konferenci o kárných táborech v lednu 1942, hlavním účelem zřizování táborů bylo zřejmě vyvolat v internovaných strach. „*Dospěl jsem po bedlivém uvažování k tomu, že zde platí jedno – strach. Kárný pracovní tábor musí být pro toho člověka něčím, že pouhá představa o tom, že by tam musel jít ještě jednou, musí v něm zatajiti dech*“¹⁷¹. Strach byl u káranCů tábora vzbuzován nejen drakonickými kázeňskými opatřeními, ale také tvrdou prací. Jak uvádí ministr vnitra: „*Z této práce musí [káranc] přijít tak unaven, že již nebude schopný něco dělat. Musí být absolutně fyzicky vyčerpán*“¹⁷².

¹⁶⁸ MZA Brno, fond Zemský úřad Brno (B 40), kart. 2398, Směrnice ministerstva vnitra z 10. listopadu 1940.

¹⁶⁹ MZA Brno, fond Zemský úřad Brno (B 40), kart. 2398, hlášení o útěku Cikánů.

¹⁷⁰ NEČAS, C. *Českoslovenští Romové v letech 1939-1945*, Brno, 1994, s. 40.

¹⁷¹ NEČAS, C. *Cikáni v Hodoníně u Kunštátu v letech 1940-1943. Vlastivědný věstník moravský*, 1973, roč. 25, č. 3, s. 279.

¹⁷² Tamtéž, s. 279.

Káránci hodonínského tábora vykonávali buď domácí práce uvnitř tábora, nebo pracovali na budování dvou z úseků budoucí dálkové silnice z Plzně do Moravské Ostravy¹⁷³. Právě druhá z možností byla častější. Šlo o úseky Štěpánov nad Svratkou – Hodonín a Hodonín – Rozseč nad Kunštátem. Generálním investorem celé stavby silnice byla firma Protektorátní stavby silnic, projektantem obou úseků pak brněnská firma inženýra Šamána, technické práce a stavební dozor prováděla stavební firma B. Šmída z Poličky, která také disponovala odbornými dělníky. Materiál na stavbu dvou úseků silnice v okolí Hodonína dodávali místní živnostníci. Většinu manuálních prací na stavbě prováděli káránci hodonínského tábora, nad nimiž vykonávali dozor pověřeni pracovníci tábora, v některých případech mohli dozor vykonávat i civilní dělníci. Káránci mohli být nasazeni jak přímo na silniční práce, tak také na práce doprovodné, zejména v kamenolomu, kde se získával těžením materiál na podloží silnice.

V prvních měsících realizace stavebních prací se firma p. Šmídy potýkala s nedostatkem personálu. Ještě před zřízením tábora v Hodoníně, kdy se budoval úsek z Kunštátu do Rozseče, firma několikrát marně žádala okresní úřad v Boskovicích o přidělení požadovaného počtu zaměstnanců. Dokonce i v září 1940, kdy již táborový objekt v Hodoníně stál, žádala stavební firma 50 dělníků. Ani kapacity hodonínského tábora tedy zpočátku nedokázaly saturovat poptávku po pracovních. Požadavky p. Šmídy na civilní zaměstnance byly vypořádány úřadem práce v Boskovicích s odůvodněním, že *„dělník si dnes najde práci tam, kde má nejvýhodnější pracovní a mzdové podmínky, úřad práce nemá možnost přinutit jej k tomu, aby šel pracovat k určité firmě“*¹⁷⁴. Nedostatek pracovních sil v okolí Hodonína byl způsoben čilým stavebním ruchem. Část civilního dělnictva pracovala na budování dálkové silnice Plzeň – Moravská Ostrava v úsecích konkurenčních firem v sousedním novoměstském okrese nebo i přímo v boskovickém okrese na úseku Ždárná – Boskovice, navíc okresem

¹⁷³ Projekt tzv. protektorátní silnice II. třídy Plzeň – Moravská Ostrava řídilo ministerstvo veřejných prací v Praze prostřednictvím příslušných okresních úřadů. Protektorátní úřady navázaly na předchozí projekt dálkové silnice Plzeň – Moravská Ostrava, který byl vypracován na konci první republiky. Po Mnichovu 1938 byla přijata tzv. varianta B, která se vyhýbala území německé říše, neboť původní trasování vedlo na Moravě přes Velký Újezd, Potštát a Odry, místa, které muselo Československou odstoupit Německu. Podle nové varianty se měla silnice do Ostravy dostat nikoli ze severozápadu, ale jihu, od Frenštátu pod Radhoštěm. První práce byly na stavbě silnice zahájeny již na počátku 30. let v okolí Vysočiny, tehdy se jednalo ještě o původní projekt silnice Žďár nad Sázavou – Přerov. Hotové nebo zrekonstruované úseky z původního projektu pak byly začleněny do nově navrhované protektorátní silnice Plzeň – Moravská Ostrava. VYMĚTALÍK, Jiří. Dálková silnice Plzeň – Moravská Ostrava v průběhu západní Moravy. *Západní Morava, vlastivědný sborník*, 2016, roč. 20, s. 45-75.

¹⁷⁴ SOKA Blansko, fond Okresní úřad Boskovice, kart. 807, zlepšení okresní silnice Kunštát – Rozseč, č. 2908, 2602.

procházela trasa tzv. průběžné dálnice Vídeň – Brno – Vratislav, jejíž stavba vyžadovala také mnoho pracovníků, výčet pak uzavírá oprava vodní nádrže Křetínka (Letovice)¹⁷⁵. Již v zimních měsících přelomu let 1940-1941 se situace s lidskými zdroji změnila a podle vyjádření ministerstva vnitra, které upustilo od původního návrhu zvýšení kapacity v hodonínském táboře pro „nedostatek pracovních příležitostí“, můžeme usuzovat, že stavba silnice byla pracovním plně zajištěna¹⁷⁶. V této době se v hodonínském táboře nacházelo kolem 100 káránců¹⁷⁷.

Týdenní pracovní doba káránců na stavbě silnice nebo uvnitř tábora měla podle vládního nařízení činit nejméně 48 hodin. Pracovalo se zpravidla od pondělí do soboty. Pracovní doba začínala v 7.30 a končila v 17.30 a v jejím průběhu měli internovaní hodinovou přestávku na oběd. Práce probíhaly téměř za jakéhokoliv počasí, v létě i zimě. Dne 16. prosince 1940 ovšem musel ředitel tábora Š. Blahynka odvolat ze stavby celou pracovní sněmu z důvodu silných mrazů. O dva dny později následovalo i rozhodnutí přednosta oddělení IX/26 Zemského úřadu v Brně o omezení zemních prací pro silné mrazy a přeřazení dělníků z tábora na práci při výlomu kamene ze skály, tlučení šterku a na kácení lesa v trase silnice¹⁷⁸. Takovéto utlumení prací na silnici bylo spíše výjimečné, i když v zimních měsících se objem prací na silnici oproti letním měsícům obvykle snižoval.

Spolupráce mezi stavební firmou pana Šmídy z Poličky a dělníky z hodonínského tábora nebyla vždy bezproblémová. Ředitel tábora Š. Blahynka musel několikrát čelit podezření, že jeho svěřenci se dopouštějí krádeží a poškozování pracovního náčiní. Ředitelství tábora v těchto případech stálo zpravidla na straně svých svěřenců, Š. Blahynka v odpovědi řediteli stavební firmy dokonce poukazuje na nevhodný pracovní materiál, se kterým musí káránci tábora pracovat. Podle Š. Blahynky jde o nekvalitní násady, které se při práci lámou, a v této souvislosti také navrhuje, aby stavební dozor Šmídovy firmy nechal odborně prohlédnout všechna pracovní náčiní pro zjištění skutečných příčin znehodnocování pracovních nástrojů.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ Jistou roli v rozhodnutí ministerstva vnitra z 27. prosince 1940 nerozšiřovat kapacitu tábora v Hodoníně ovšem mohla hrát také velmi tuhá zima se silnými mrazy, která znemožňovala plný výkon prací na stavbě silnice. MZA Brno, fond Zemský úřad Brno (B 40), kart. 2394, č. j. 18510/41.

¹⁷⁷ V prosinci 1940 celkem 60 osob, v lednu 1941 celkem 117 osob, v únoru 1941 celkem 101 osob. NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*. Brno, 1994, s. 40

¹⁷⁸ MZA Brno, fond Zemský úřad Brno (B 40), kart.. 9 008.

¹⁷⁹ SOkA Blansko, fond Okresní úřad Boskovice, kart. 832.

Za vykonanou práci náležel káráncům tábora přídavek ve výši 10 haléřů za odpracovanou hodinu¹⁸⁰. Spíše než o mzdu šlo ale o určitý druh kapesného, který vyplácel generální investor stavby, na které internovaní pracovali, Protektorátní stavby silnic. Skutečné mzdové náklady byly samozřejmě vyšší, ale ty nebyly poskytovány ve formě platu káráncům, nýbrž odváděny na účet ministerstva vnitra. Z těchto peněz totiž byly hrazeny strava a ubytování internovaných osob v táboře. Osobám přiřazeným do pozdějšího sběrného tábora již neměla být vyplácena žádná odměna za práci¹⁸¹.

Obdobné to bylo také s vyživovacími příspěvky a léčebnými náhradami. To, co bylo přiznáno chovancům kárného pracovního tábora, nebylo většinou poskytováno chovancům sběrného tábora. Příslušníkům rodin těch osob, které byly zařazeny do kárných pracovních táborů, byly přiznány nároky na vyživovací příspěvky. Dále bylo příslušníkům kárných pracovních táborů poskytováno bezplatné ambulantní nebo ústavní léčení, pokud při výkonu práce utrpěli úraz nebo onemocněli¹⁸². Rodinní příslušníci osob přiřazených do sběrných táborů pak měli být v případě nutnosti chudinsky zaopatřeni domovskou obcí a obcí pobytu¹⁸³.

2.3. Cikánský tábor Hodonín 1942-1943

Výnosem generálního velitele neuniformované protektorátní policie z 10. července 1942 došlo od 1. srpna téhož roku k přeměně dosavadního sběrného tábora v Hodoníně na tábor cikánský. Jeho zřízením se měla realizovat dlouho plánovaná myšlenka tzv. konečného řešení cikánské otázky. V hodonínském cikánském táboře měli být internováni výhradně Romové a toto internační zařízení mělo představovat poslední článek před jejich transportem do vyhlazovacích táborů.

Aby bylo možné připravit hodonínský objekt k příjezdu romských skupin, bylo nutné uvolnit kapacity dosavadního tábora a rozhodnout o osudu tamějších káránců. V průběhu července 1942 byly všechny osoby neromské národnosti přemístěny do donucovací pracovny

¹⁸⁰ § 7, odst. 1, písm. b vládního nařízení č. 72/1939 o kárných pracovních táborech. Vládní nařízení č. 72/1939 z 2. března 1939. [cit. 2019-04-03]. Dostupné online z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7708&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

¹⁸¹ Tamtéž § 11.

¹⁸² Tamtéž § 7, odst. 1 a dále § 8, odst. 2 vládního nařízení č. 89/1942 o preventivním potírání zločinnosti. Vládní nařízení č. 89/1942 z 9. března 1942. [cit. 2019-04-03]. Dostupné online z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1942/034-1942.pdf>

¹⁸³ § 9 vládního nařízení č. 89/1942 o preventivním potírání zločinnosti. Vládní nařízení č. 89/1942 z 9. března 1942. [cit. 2019-04-03]. Dostupné online z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1942/034-1942.pdf>

v Brně, odkud byly ve větší míře buď propuštěny, nebo vsazeny do preventivní policejní vazby. V Hodoníně zůstalo pouze 7 Romů, kteří se tak stali prvními vězni cikánského tábora.

2.3.1. Správa a organizace tábora

Hodonínský cikánský tábor zřizovalo obdobně jako předchozí dva tábory protektorátní ministerstvo vnitra skrze velitelství neuniformované protektorátní policie. Většina funkcí v cikánském táboře zůstala zachována podle původní organizace kárného a sběrného tábora, zásadně se neměnil ani personál.

Zaměstnance hodonínského cikánského tábora můžeme rozdělit na uniformovanou a neuniformovanou část. Uniformované zaměstnance, kteří směli nosit stejnokroj podobný četnickým uniformám a být ozbrojeni, tvořili velitel tábora, vedoucí pracovníci a ostraha. V čele tábora jako jeho velitel stál Š. Blahynka. Na přelomu let 1942 a 1943, kdy byl Blahynka dočasně převelen do tábora v Letech, zastával jeho funkci v Hodoníně Jan Sokl, bývalý velitel kárného tábora a dosavadní vedoucí hospodářského úseku. Počet zaměstnanců ve vedoucích funkcích v jednotlivých měsících kolísal, pohyboval se v rozmezí od 4 zaměstnanců v období leden až březen 1943 po 10 zaměstnanců v období květen až červenec 1943. Na ostraze se do konce roku 1942 podílelo 32 členů dozorcí služby, jejíž řady byly od počátku roku 1943 posílněny 12 bývalými příslušníky četnictva. Nejvyššího stavu dosáhlo strážní mužstvo v lednu a únoru 1943, kdy bylo tvořeno 43, resp. 45 příslušníky, v ostatních měsících roku 1943 se počet strážního mužstva pohyboval mezi 36 – 39 členy. Neuniformovanou část zaměstnanců tvořil civilní personál, především táborový lékař MUDr. Josef Habanec, který do hodonínského tábora dojížděl minimálně jednou týdně z nedaleké Olešnice, kde měl soukromou praxi. Z dalších civilních zaměstnanců jmenujme i vedoucí kuchyně pro personál tábora a vedoucí kuchyně pro vězně tábora, dále vedoucího dílen, dezinfektora a pomocného dělníka. Vůči kterémukoliv zaměstnanci tábora, uniformovanému i civilnímu, se museli vězňové chovat pokorně a s úctou¹⁸⁴.

V rámci vězeňské samosprávy se uplatnili i mnozí věznění Romové, kteří dohlíželi na práci spoluvězňů, odpovídali za kázeň, pořádek a čistotu. Jednalo se většinou o velitele světnic, baráků nebo dozorkyně nad dětmi. Tento dohlížecí personál byl osvobozen od hrubé práce a všichni vězni se měli podřizovat rozkazům jeho členů. Převážná část těchto romských dozorců se rekrutovala z řad morálně pokleslých jedinců.

¹⁸⁴ NEČAS, Ctibor. Personál protektorátních cikánských táborů. *Vlastivědný věstník moravský*, 1997, roč. 49, č. 3, s. 296.

Někteří dozorcí, jak čeští, tak i ti romští, se vůči internovaným osobám dopouštěli nehumánního zacházení, chovali se krutě a bezohledně. Podle Ctibora Nečase se po skončení války dokonce objevily zvěsti, že v tábore měly v důsledku nelidského zacházení dozorců zahynout dvě osoby, Romka ubitá k smrti a Rom roztrhaný psem¹⁸⁵. I mezi místními lidmi v Hodoníně a okolí po válce kolovalo několik historek o různém počtu mrtvých Romů v důsledku tvrdého a drastického chování ze strany dozoru¹⁸⁶. Ve skutečnosti mohlo jít o záměnu těchto ubitých Romů s oběťmi tyfové epidemie. Poválečné výpovědi svědků, které byly za účelem objasnění zločinů v táboře shromažďovány, tyto skutky dozorců neprokázaly, i tak ale nezmírňují útrapy vězněných Romů. Táborový lékař Josef Habanec po válce vypověděl, že sice nebyl svědkem žádného úmrtí vězňů v důsledku bití dozorců, ale potvrdil, že zacházení s Romy bylo za hranou lidskosti, časté podle něj bylo pouštění psů na vězněné nebo jejich bití za porušování pravidel tábora. Ctibor Nečas hovoří o tom, že uniformovaný personál byl „*chladnokrevným vykonavatelem příkazů německé Kripa a četní jeho příslušníci si v morálních a psychických kvalitách nijak nezadali za svými kolegy v esesáckých uniformách*“¹⁸⁷. Po válce ovšem nebyl nikdo z hodonínského personálu za své chování a činy souzen, před soudem se octl pouze jeden vězeňský funkcionář z řad Romů, Blažej Dydy, který pracoval jako svobodník v rámci vězeňské správy jak v táboře Hodonín, tak i později v Osvětimi¹⁸⁸. Chování, za které byl později Dydy souzen, se dopouštěli i jiní romští dozorcí, např. mezi přeživšími Romy neměli dobrou pověst Marie Danielová a Jaroslav Daniel, který své spoluvězně fyzicky trestal¹⁸⁹.

Blažej Dydy byl udán 4. července 1946 manželskou dvojicí vězněnou za války v koncentračních táborech. Manželé učinili oznámení na stanici sboru národní bezpečnosti ve Vítkově, kde Dydy po válce žil. Podle policejních protokolů šířila zvěsti o Dydyově válečné táborové činnosti zhrzená Romka, kterou si údajně Dydy odmítl po válce vzít za manželku. Do vazby byl vzat Dydy 12. srpna 1946 a 11. září 1946 byl převezen z Vítkova do vazební věznice Krajského soudu v Brně, kde čekal na mimořádný lidový soud podle ujednání velkého retribučního dekretu. Po dobu několika týdnů probíhaly výslechy svědků, většinou

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 296.

¹⁸⁶ Rodinný archiv rodiny Bubeníků, s. 32.

¹⁸⁷ NEČAS, C. Personál protektorátních cikánských táborů. *Vlastivědný věstník moravský* 1997, roč. 49, č. 3, s. 297-298.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 297.

¹⁸⁹ NEČAS, Ctibor. Strasti a útrapy v protektorátních cikánských táborech. In. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university. Studia minora Facultatis philosophicae universitatis brunensis*, 1996, roč. 45, č. c 43, s. 156.

spoluvěznů z hodonínského i osvětimského tábora¹⁹⁰. B. Dydy byl obviněn „ze surového zacházení se spoluvězni, z podpory nacistického hnutí, z obohacování na úkor spoluvěznů, těžkého ublížení na těle tří osob a způsobení smrti celkem 19 osob¹⁹¹“. Hlavní líčení bylo zahájeno 29. dubna 1947 v Brně. Rozsudkem mimořádného lidového soudu byl B. Dydy odsouzen k doživotnímu trestu, jehož výkon si odpykával ve věznici na Mírově. Po několika neúspěšných žádostech o milost bylo Dydyovi vyhověno až v červenci 1961, kdy byl rozhodnutím krajského soudu v Ostravě podmíněčně propuštěn a amnestií z 9. května 1968 mu byl prominut zbytek zkušební doby. Po propuštění žil Dydy do konce svého života v Uherském Hradišti¹⁹².

B. Dydy byl přivezen do hodonínského cikánského tábora 5. srpna 1942 spolu se svou těhotnou ženou a jednoročním synem, který ovšem v listopadu téhož roku zemřel na tyfovou nákazu. V květnu 1943 pak porodila Dydyova manželka Jiřina nového chlapce. B. Dydy se pokusil z tábora dvakrát utéct, poprvé 4. dubna 1943, to byl ale brzy dopaden, a podruhé 10. dubna 1943, kdy se ho podařilo vypátrat až po několika dnech u obce Březůvky na Zlínsku, kde před válkou žil. Již záhy po příjezdu do hodonínského tábora byl Dydy vybrán do vězeňské samosprávy a z pozice své funkce svobodníka měl dohlížet na práci spoluvěznů. Jedním z důvodů Dydyova možného povýšení a vymanění se z řad běžných vězňů se mohla stát jeho surová a energická povaha, které okupanti využili proti internovaným Romům v táboře¹⁹³. Podle shromážděných svědectví, která jsou zachována díky poválečnému soudnímu procesu, „měl [Dydy] nejhorší pověst v táboře a byl krajně bezohledným, přičemž bil, aniž se ohlížel na poškozeného¹⁹⁴“, jiný svědek uvedl, že Dydy byl „hrubé a násilnické povahy¹⁹⁵“, a jedna z Romek hovořila také o vydírání, kdy Dydy pod hrozbou bití nutil

¹⁹⁰ SCHUSTER, Michal. Proces s Blažejem Dydy na základě materiálů Mimořádného lidového soudu v Brně roku 1947. *Romano džaniben. Časopis romistických studií*, 2013, roč. 20., č. 1, s. 79-83.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 96.

¹⁹² Tamtéž, s. 99-100.

¹⁹³ Podle velitele tábora Š. Blahynky byli kápoové vybíráni do svých funkcí pro své chování, které bylo zárukou, že v táboře udrží pořádek a budou dohlížet na přesuny vězňů mezi táborem a pracovištěm. Tamtéž, s. 88.

¹⁹⁴ Výpověď Emila Filípka, jednoho ze správních zaměstnanců tábora. Tamtéž, s. 86.

¹⁹⁵ O Dydyově chování si můžeme vytvořit obrázek na základě výpovědi Aranky Danielové: „Jednoho dne, bylo to v zimě, vozila jsem vozíky s kameny po kolejnicích. Jelikož bylo náledí, nemohla naše skupinka vozík z kopce dostatečně brzdit. Já jsem měla v ruce brzdicí dřevěnou palici. Tato mi vyklouzla a vozík svou setrvačností sjel po kolejích a narazil na prázdné vozíky, aniž by se převrhl. Po tomto činu vzal mě cikán Many společně s cikánem Jaroslavem Danielem /četařem/ přehli mě přes pařez, Jaroslav Daniel sedl mě na záda u krku a cikán Many stál mi na nohou a býkovicem vyplatil mně 50 ran na zadnici. Po několika ranách jsem omdlela a potom měl cikán Many (Dydy) polil studenou vodou po celém těle. Když jsem nabyla vědomí, musela jsem opět pracovat“. Tamtéž, s. 84.

vězenkyně k odevzdání potravin, které pak používal pro vlastní potřebu¹⁹⁶. B. Dydy na vlastní obhajobu uvedl, že spoluvězně v hodonínském táboře skutečně bil, ale pouze z donucení velitelství tábora, které mu za neuposlechnutí rozkazu vyhrožovalo dvojnásobným trestem.

Po roce internace v hodonínském cikánském táboře byl Dydy 21. srpna 1943 transportován se svou rodinou do cikánského tábora v Osvětimi (Auschwitz – Birkenau). I zde byl vybrán do vězeňské samosprávy, jako předák dozíral na pracovní četu při stavbě kanalizace a i zde projevil svou surovou povahu. Svědkové se dokonce shodli, že se k romským spoluvězňům choval hůře než samotní němečtí nebo polští dozorcí, někteří také uvedli konkrétní případy úmrtí v důsledku Dydyova bití. Do samosprávných funkcí osvětimského cikánského tábora byli většinou vybíráni společensky vyloučení kriminální vězni, u nichž byla větší šance, že budou vůči spoluvězňům užívat teroru a nebudou se zdráhat použít fyzické a psychické násilí. Právě funkce táborového kápa Dydyho zřejmě zachránila před smrtí v plynové komoře¹⁹⁷. Podobné štěstí bohužel neměla jeho žena a malý syn, kteří v Osvětimi zemřeli při likvidaci cikánského tábora na počátku srpna 1944. Dydy byl po zrušení tábora převezen do koncentračních táborů na území Říše, nejprve do Buchenwaldu a poté Mittelbau-Dora, kde se dočkal osvobození¹⁹⁸.

Blažej Dydy byl nejen jediným odsouzeným dozorcem z hodonínského tábora, ale zároveň také jediným odsouzeným za zločiny spojené s genocidou Romů na našem území. Ačkoli hrubé zacházení s romskými vězni měli na svědomí především dozorcí, bez viny nebyl ani zbývající personál tábora. Členové správních orgánů tábora se velmi často dopouštěli rozkrádání potravin určených pro výživu vězňů. Zejména nedostatkové potraviny pak buď prodávali na černém trhu, nebo využívali pro vlastní potřebu¹⁹⁹. V rámci válečného strádání je možno dokonce chování členů správních orgánů vnímat s jistým pochopením, i když jde o obohacování na úkor druhých.

2.3.2. Internované osoby a jejich život v táboře

Hodonínský cikánský tábor sloužil k internaci moravských Romů, na které byla v důsledku evidence romského etnika uvalena preventivní policejní vazba, i proto byli internovaní Romové označováni jako vězni. Soupis romského obyvatelstva prováděli na

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 85.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 88-96.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 78-79.

¹⁹⁹ NEČAS, C. Personál protektorátních cikánských táborů. *Vlastivědný věstník moravský* 1997, roč. 47, č. 3, s. 296.

Moravě na začátku srpna 1942 čeští četníci, preventivní policejní vazbu pak mohla na základě jejich podnětů uvalit kriminální policie brněnského policejního ředitelství. Uvalení této vazby bylo časově neomezené a primárně se mělo vztahovat na Romy bez stálého zaměstnání. Z dochovaných svědectví ovšem víme, že už mezi prvními internovanými v hodonínském táboře byli i Romové se stálým zaměstnáním. O případném propuštění z tábora rozhodovala svým výnosem opět kriminální policie policejního ředitelství v Brně. K těmto situacím došlo v desítkách případů, ovšem například jenom za srpen 1942 opustilo tímto způsobem tábor 162 vězňů, což bylo zřejmě zapříčiněno uváděním celého systému do plného provozu. Označení osob vhodných pro uvalení preventivní policejní vazby také mohlo být v mnohých případech výsledkem horlivosti místních četníků a jejich animozity vůči romské populaci. Právě zásluhou četníků byla již 5. srpna 1942 plánovaná kapacita 300 míst hodonínského tábora zaplněna a do konce srpna 1942 se zde již nacházelo 1 236 vězňů²⁰⁰. Romové v hodonínském táboře neměli být internováni izolovaně, jako tomu bylo v kárném pracovním táboře a táboře sběrném, ale měly sem být transportovány celé romské rodiny.

První Romové přijeli do hodonínského tábora již 2. srpna 1942 bezodkladně po uskutečnění jejich soupisu. Z nejbližšího okolí přicházeli Romové do tábora pěšky nebo přijížděli na svých kočovných vozech, ze vzdálenějších částí Moravy byli Romové většinou nejprve soustředěni v brněnské donucovací pracovně a poté transportováni po železnici do stanice Nedvědice nebo Skalice nad Svitavou a odtud nákladními vozy do Hodonína. Všem romským rodinám, na které byla uvalena policejní vazba, byl zabaven veškerý majetek, který byl buď dán do úschovy obcím podle posledního pobytu, nebo byl rozprodán ve veřejné dražbě. Romové povolávaní do cikánského tábora si směli ponechat pouze nejpotřebnější věci, jako bylo šatstvo, prádlo, příkrývky a nádobí a také nezbytné množství potravin pro jejich přepravu do tábora²⁰¹. Jakékoli jiné věci byly po příchodu do tábora Romům zabaveny. Šlo především o cenné předměty u romských žen, jako byly prsteny, náušnice, náhrdelníky a náramky. Odebrání podléhaly také vkladní knížky a peněžní hotovost.²⁰²

²⁰⁰ NEČAS, Ctibor. Kolik vězňů prošlo internacemi protektorátních cikánských táborů. *Časopis Matice moravské*, 1995, roč. 114, č. 2, s. 352 – 364.

²⁰¹ NEČAS, Ctibor. Cikáni v Hodoníně u Kunštátu v letech 1940-1943. *Vlastivědný věstník moravský*, 1974, roč. 26, č. 1, s. 25.

²⁰² NEČAS, Ctibor. Strasti a útrapy v protektorátních cikánských táborech. In. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university. Studia minora Facultatis philosophicae universitatis brunensis*, 1996, roč. 45, č. c 43, s. 154.

Za branami hodonínského tábora podstoupili Romové lékařskou prohlídku a osobní očištění, dále jim byly dezinfikovány oděvy a mužům ostříhány dohola vlasy, ženám zkráceny. Všechny osoby měly pro práci v táboře nebo mimo něj dostat předepsanou výstroj a pro pobyt v táboře také lůžkoviny, ovšem nedostatek těchto věcí ve skladech zapříčinil, že velká část vězňů podle dochovaných táborových údajů alespoň zpočátku vůbec žádnou pracovní ani ložní výbavu nedostala. Do poloviny srpna bylo například vydáno pouze 141 párů bot, 550 párů onucí, 150 slamníků, 328 přikrývek, 500 košil s podvlékačkami, 150 slamníků, 328 přikrývek²⁰³. Pro běžný pohyb v táboře si ženy a děti směly ponechat vlastní šatstvo, muži povinně obdrželi vězeňský stejnokroj, vyřazené mundúry s černými pruhy. Kvalita obdržených oděvů nebyla valná a v kombinaci s jejím nedostatek proto zejména v zimních měsících docházelo k častým krádežím různých částí oblečení, především kabátů, kalhot a košil. Všechny příchozí osoby byly po přijímacích procedurách následně rozděleny do tří skupin. První byla tvořena muži staršími 14 let, druhou skupinu tvořily ženy starší 14 let a třetí pak děti mladší 14 let. Každá z těchto skupin byla ubytována odděleně.

Život v táboře se řídil vězeňským řádem²⁰⁴, který vydal svým výnosem generální velitel neuniformované protektorátní policie, a jehož dodržování bylo vynucováno fyzickými tresty. Podle tohoto řádu začínal denní režim tábora v letních měsících budíčkem v 5 hodin, v neděli a o svátcích o hodinu později, a v zimních měsících v 6 hodin, respektive v 7 hodin v neděli a o svátcích. Poté následovala ranní hygiena, ustlání postelí a snídaně. Ta byla vydávána nejprve práceschopným vězňům, kteří poté odcházeli na pracoviště, a až poté ostatním vězňům a dětem. Po návratu z práce, která trvala nejméně 10 hodin, dostali vězni večeři a poté měli čas na osobní hygienu nebo opravu a čištění svých pracovních oděvů. Večeřka byla v zimních měsících stanovena na 20 hodin, v letních měsících o hodinu později²⁰⁵.

Podle vězeňského řádu nesměli vězni pít alkoholické nápoje, hrát karetní hry, hry o peníze ani žádné jiné hry, které by poskytovaly záminku k výtržnostem. Kouření bylo povoleno velitelem tábora jen jako zvláštní výhoda. Vězňům nebyly umožněny návštěvy z vnějšího prostředí, pouze jednou do měsíce směli napsat dva dopisy a dva dopisy přijmout,

²⁰³ MZA, fond Zemský úřad Brno (B 40), kart. 2398, sl. Landesbehörde, Abt. I/2.

²⁰⁴ Zigeunerbekämpfung – Lagerordnung für die Zigeunerlager Lety bei Pisek und Hodin bei Kunstadt, Praha, 1942. Citováno dle NEČAS, Ctibor. Cikáni v Hodoníně u Kunštátu v letech 1940-1943. *Vlastivědný věstník moravský*, 1974, roč. 26, č. 1, s. 25-27.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 27.

zároveň také mohli obdržet jednou za měsíc balíček do 3 kilo. Veškeré dopisy a zásilky podléhaly cenzuře.

Pro hodonínský tábor platila jídelní norma vydaná ministerstvem zemědělství a lesnictví v roce 1941, která stanovovala na vězně menší dávky potravin, než kolik připisovala káranům jídelní norma pracovních a sběrných táborů. Dávky se snižovaly u všech surovin, např. podle normy z roku 1939 měl každý káranec nárok denně na 200 g syrového masa a 700 g chleba, podle normy z roku 1941 už se mělo jednat pouze o 280 g masa týdně a 2 800 g chleba týdně, u mléka mělo jít o 0,6 litru. Ani tyto normy ovšem nebyly z důvodů rozkrádání a nespolehlivého válčeného zásobování dodržovány, a k tomu mohly být také snižovány po uvalení tzv. trestaneckých údelů např. za porušení nebo nerespektování povinností. Situace v zásobování se nezlepšila ani přesto, že část potravin získával tábor vlastní produkcí. „*Na pronajatých pozemcích se pěstovaly zemědělské plodiny a také píče pro dobytek, v táborových chlévech se chovala prasata a drobné hospodářské zvířectvo. Podzimní sklizeň r. 1943 např. poskytla 8 000 kg brambor a rovněž krmnou řepu: brambory byly rozvezeny do jiných táborů a řepa rozprodána místním zájemcům*²⁰⁶.”

Jako hlavní problém se od počátku existence cikánského tábora jevila jeho nedostatečná ubytovací kapacita. V objektu tábora se nacházely z jeho předchozí éry pouze tři podlouhlé baráky pro maximální počet 300 vězňů, které už na konci srpna 1942 přestaly dostačovat. Zpočátku byl nedostatek ubytovacích možností řešen využíváním kočovných vozů, na kterých někteří Romové do tábora přijeli. Celkem bylo takto využito 19 vozů. Zároveň byly ze zrušeného tábora protektorátní správy silnic ve Skalici nad Svitavou dovezeny dva nepoužívané starší dřevěné baráky, ale nakonec se muselo přistoupit i na stavbu objektů nových. K základním dřevěným barákům přibily postupně dvě menší stavby a potom především tři velké ubikace s kapacitou 100 osob, kamny a umývárnu s tekoucí vodou²⁰⁷.

Neméně závažný problém představovaly nemoci, které v táboře propukly v přímém důsledku k nevyhovujícímu hygienickému zázemí a nedostatečným ubytovacím kapacitám. Svou roli v rychlém šíření nemocí sehrála také namáhavá fyzická práce, kterou byli vězni povinni vykonávat, poměrně brzký příchod zimy a minimální příděly potravin, které způsobovaly u vězňů podvýživu. Kombinace všech těchto faktorů vedla k propuknutí

²⁰⁶ NEČAS, C. Strasti a útrapy v protektorátních cikánských táborech. In. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university. Studia minora Facultatis philosophicae universitatis brunensis*, 1996, roč. 45, č. c 43, s. 157.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 156.

několik nemocí v táboře. Nejčastěji byly evidovány tuberkulóza a trachom, infekční onemocnění oka, které může vést až ke slepotě a kterým v táboře trpěla pětina vězňů. Mezi dospělými se objevovaly také pohlavní choroby a svrab, kterým byla nakažena polovina populace tábora, a mezi dětmi také spála, spalničky a plané neštovice²⁰⁸. Nejnebezpečnější, až smrtelné onemocnění představoval skvrnitý tyfus, jehož rozšíření mezi vězni vyvolalo na přelomu let 1942 a 1943 v hodonínském táboře epidemii²⁰⁹. První nemocné se dařilo hospitalizovat v brněnských nemocnicích, ale se zvyšujícím počtem nakažených rostla neochota nemocnic nové pacienty z Hodonína přijímat. Zároveň se zvyšoval také neklid vedoucích pracovníků v úřadu neuniformované protektorátní policie v Brně, kteří neměli pochopení pro ošetřování neárijské rasy a jejich předávání do péče veřejných nemocnic. Nakažení vězňové měli být nadále drženi pouze v karanténě hodonínského tábora. Od 17. února 1943 byl tábor neprodyšně uzavřen pro nové vězně a platila v něm zvláštní karanténní pravidla, která byla odvolána až 17. srpna 1943. K doktoru Habancovi byl navíc přidělen na žádost generálního velitele neuniformované protektorátní policie MUDr. Alfréd Míka, židovský lékař, na kterého se vztahovalo nařízení o omezeném styku Židů s árijci, a proto se pro uvedenou práci hodil. Tyfové epidemii do letních měsíců roku 1943 podlehl 194 Romů a také několik dozorců²¹⁰. První zemřelí byli pohřbíváni na místním římskokatolickém hřbitově v Černovicích, ale již záhy muselo být hledáno náhradní řešení. Především přestala dostačovat kapacita místního hřbitova a mezi civilním obyvatelstvem Hodonína a Černovic se navíc šířily zvěsti o nebezpečí infikovat se od mrtvých těl převážených z tábora na hřbitov k uložení. Z těchto důvodů vedení tábora rozhodlo o zřízení hromadného pohřebiště přímo za areálem tábora.

Obdobně jako z kárného pracovního tábora a tábora sběrného máme zaznamenány útky nebo pokusy o ně i z tábora cikánského. Dokonaných útěků je evidováno celkem 47, ve

²⁰⁸ NEČAS, Ctibor. *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1937-1945*. Brno, 1981, s. 57

²⁰⁹Přenašečem skvrnitého tyfu je veš šatní, jedna z lidských vši vedle poměrně neškodné a dnes i vzácné vši muňky a neškodné, ale hojně rozšířené vši dětské neboli hlavové. Původcem skvrnitého tyfu je vnitrobuněčná parazitická bakterie *Rickettsia prowazekii*, jejíž jméno je odvozeno od příjmení českého zoologa a parazitologa Stanislava Provázka, který původce onemocnění na začátku 20. století objevil. Jméno skvrnitého tyfu je pak odvozeno z řeckého výrazu typhos, tedy kouřový či mlhavý, což souvisí s otupělostí příznačnou pro toto onemocnění, a skvrnitost pak má spojitost s typickou vyrážkou na trupu nemocného. Uvádí se, že skvrnitým tyfem byli nakaženi také francouzští vojáci napoleonské armády, čímž je vysvětlován jejich neúspěch při tažení do Ruska, další výrazná epidemie tyfu decimovala vojáky na východní frontě během první světové války a na konci 2. světové války způsobila smrt mnoha vězňů i civilistů v terezínské Malé pevnosti. VOTÝPKA, Jan, KOLÁŘOVÁ, Iva, HORÁK, Petr a kol. *O parazitech a lidech*. Praha, Kroměříž, s. 54-60.

²¹⁰ NEČAS, C. *Nad osudem českých a slovenských cikánů v letech 1937-1945*. Brno, Purkyně, 1981, s. 57.

většině případů mužů. Časté byly útoky z pracoviště mimo tábor, méně časté pak v noci přímo z tábora. Dobré podmínky se naskývaly v jarních měsících roku 1943, kdy část dozorců odešla po skončení epidemie tyfu na dovolenou a ostraha vězňů při práci mimo tábor nebyla zřejmě dostatečná. V této době se o opakovaný útek pokusil i výše zmíněný Blažej Dydy. Mezi úspěšně uprchnutými romskými vězni se proslavil zejména Antonín Murka, tehdy 20letý mladík, který se na Valašsku připojil k partyzánským skupinám a v závěru války se podílel na osvobození Vizovic, za což byl v květnu 1945 vyznamenán čestným odznakem a medailí²¹¹. A. Murka reprezentuje prozatím málo známou a nepočtenou skupinu romských partyzánů, kteří se zapojili do vnitřního československého odboje. Až zásluhou historika Jana Tesaře, který zpracoval osudy romského partyzána Josefa Serinka, vešla tato skupina bojovníků do širšího povědomí. O partyzánské činnosti a životě A. Murky máme ovšem zachovány pouze strohé informace od historika C. Nečase. A. Murka se narodil v roce 1923 do sociálně slabé rodiny v Újezdě u Vizovic na Zlínsku, dětství prožil v nedaleké Veselé, kam se jeho matka přestěhovala se všemi deseti dětmi a kde byla příležitostně zaměstnávána nebo žebřala. I mladý Antonín byl později odkázán na žebrotu nebo nahodilou nádeničinu a zřejmě právě za potulku a nepravidelný příjem se dostal na počátku srpna 1942 do cikánského tábora v Hodoníně. Zde se stal jedním z vězeňských funkcionářů a z pozice funkce tzv. svobodníka dohlížel na práci jednotlivých skupin vězňů. V táboře zůstal až do 10. dubna 1943, kdy se mu podařilo při kopání vodovodu za táborem uprchnout, dočasně se skrývat u valašských pasekářů a nakonec se stát členem partyzánské brigády Jana Žižky²¹².

Úspěšným útekem z tábora si vězňové Romové mohli zachránit život. Kriminálním oddělením policejního ředitelství v Brně byly totiž postupně sestavovány seznamy Romů vhodných k transportu do vyhlazovacích táborů. První hromadný transport byl z Hodonína vypraven 7. prosince 1942 do koncentračního tábora Auschwitz I. Byl složen především ze starších vězňů, 46 mužů a 29 žen. Všechny ostatní pozdější transporty pak směřovaly výhradně do nově zřízeného cikánského tábora (blok B II), který byl součástí koncentračního tábora Auschwitz II- Birkenau. Druhý hromadný transport z Hodonína se podařilo vypravit po několika odkladech z důvodu rozšířené tyfové nákazy až ke konci srpna 1943. Tímto hlavním

²¹¹ NEČAS, Ctibor. *Nemůžeme zapomenout – Našti bisteras*. Olomouc, 1994, s. 182-186.

²¹² Velitelem první partyzánské brigády Jana Žižky operující v oblasti Moravskoslezských Beskyd byl Slovák Ján Ušiak a poté sovětský voják Dajan Bajanovič Murzin, který byl za svou osvoboditelskou činnost oceněn čestným občanstvím několika moravských měst, a ve Zlíně po něm byla dokonce dlouhou dobu pojmenována dnešní Dlouhá ulice. NEČAS, Ctibor. Ctibor Nečas pro Romano vodi: Romští partyzáni a hnutí odporu. [cit. 2019-09-09], Dostupné online z: <http://www.romea.cz/cz/romano-vodi/ctibor-necas-pro-romano-vodi-romsti-partyzani-a-hnuti-odporu>

transportem byla 21. srpna odvezena většina hodonínských Romů, celkem 749 vězňů. Ti byli nejprve přepraveni nákladnými auty do 10 km vzdálené Nedvědice na vlakové nádraží, odkud v 18:20 vyjel speciální několikavagonový vlak přes Brno do Osvětimi.

V hodonínském táboře zůstalo po 21. srpnu 1943 pouze 62 vězňů, z nichž 26 bylo krátce poté propuštěno na svobodu, 22 přemístěno do brněnské donucovací pracovny a zbytek se podílel na likvidaci tábora. Tato poslední skupina hodonínských romských vězňů byla na začátku prosince 1943 předána kriminálnímu oddělení policejního ředitelství v Brně.

Cikánským táborem v Hodoníně prošlo během jeho roční existence 1 379 romských dětí, žen a mužů, z nichž 194 zemřelo v důsledku nákazy břišního tyfu a dalších několik Romů na následky jiných nemocí, špatných životních podmínek nebo hrubého zacházení. Celkem je evidováno v táboře 207 úmrtí. Vedle toho se také v táboře narodilo 35 dětí, které se ihned stali vězni. V průměru se v táboře nejčastěji nacházelo kolem 900 osob.

2.3.3. Pracovní úkoly

Z hlediska pracovních úkonů můžeme vězně hodonínského cikánského tábora rozdělit do dvou skupin na práce schopné a k práci nezpůsobilé. První skupina vykonávala své činnosti mimo areál tábora nebo uvnitř a druhá skupina, kterou tvořili převážně nemocní Romové nebo těhotné a kojící matky, nepracovala. Například jenom za srpen 1942 se v táboře nacházelo 94 gravidních nebo kojících žen.

Velká část práce schopných vězňů pokračovala v započaté práci na dostavbě dvou úseků silnice z Plzně do Moravské Ostravy. Navázali tak na stavební činnost zahájenou internovanými z předchozích etap tábora. Romové určení pro stavbu silnice byli rozděleni do několika pracovních oddílů, z nichž každý byl určen pro jiný typ práce. Vězni v kamenolomu byli využíváni na dobývání a lámání kamene, další oddíl pracoval v lese při těžbě dřeva, jiný oddíl prováděl výkopové a šterkovací práce. Mužů bylo zpravidla využíváno pro těžší práce jako například výkopy zeminy, ženy a mladiství byli určeni k méně fyzicky náročné práci, často pro odvoz vykopané zeminy ve vozících nebo v kolečkách na násypy nebo při šterkování povrchu.

Od prvních měsíců roku 1943 byly vlivem nepříznivého počasí a také zhoršujících se zdravotních problémů vězňů práce na silnici přerušeny. Pracovní činnost se zastavila 18. února 1943 a obnovena byla až 16. června 1943, ovšem nikoli už v plném rozsahu. Již od roku 1941 byla totiž zřejmá tendence postupného utlumování činnosti pro nedostatek pracovního materiálu nejen na stavbě této silnice. Vládním nařízením z května 1941 bylo

rozhodnuto o zákazu zahájit plánované stavby a soustředit se pouze na dokončení vybraných rozestavěných objektů.²¹³ V přípisu ministerstva veřejných prací k témuž vládnímu nařízení pak byly vyjmenovány strategické a vojenské stavby, v jejichž budování mělo být pokračováno. Silnice Plzeň – Moravská Ostrava do tohoto výčtu staveb sice nepatřila, přesto její stavba dostala výjimku. Pouze se zřetelem na zvláštní posláni tábora Hodonín nemusely být zastaveny práce ani po 30. dubnu 1942, kdy byl vydán zákaz používat na všech civilních stavbách pro nedostatek materiálu cement, což znamenalo faktický konec výstavby všech silnic a dálnic na území protektorátu²¹⁴. Definitivně byla stavba silnice zastavena na konci roku 1943. S obnovou prací se započalo až po skončení války, na přelomu let 1949/1950 se do budování silnice ještě jednou zapojili chovanci hodonínského tábora, tentokrát političtí vězni z tábora nucených prací²¹⁵.

Pro část zejména méněschopných Romů byla vyhrazena práce uvnitř tábora, na kterou byli během zimních měsíců nasazováni také Romové ze stavby silnice. Uvnitř areálu se nacházely dílny pro muže, ostatní muži byli zaměstnáni stavbou nových obytných baráků, budováním vodovodu nebo kopáním sklepa pro uskladnění potravin. Ženy se uplatnily při domácích pracích, praní prádla, úklidu tábora nebo péči o nemocné či děti. Několik málo Romů pracovalo také na pronajatých pozemcích, dvou polích a louce, které patřily k táboru a nacházely se za jejím areálem. Někteří z vězňů vykonávali práce dokonce i několik kilometrů od tábora. V takovém případě mohla být takováto pracovní skupina ubytována i mimo tábor v blízkosti pracoviště²¹⁶.

Pracovní doba činila denně 10 hodin a byla přerušena pouze polední přestávkou na oběd, který se vydával v táboře a pro vězně na vzdálenějších pracovištích se dovážel. Pracovní povinnost se týkala všech osob starších 14 let, ovšem i děti ve věku od 10 do 14 let se podílely na drobných úkonech a pomáhaly pracovním skupinám v táboře, a dozorkyně

²¹³V §3, odst. 2 se ale zároveň píše: „*Veřejné stavby, které byly zahájeny před účinností tohoto nařízení, smějí býti dále prováděny jen, schválí-li ministerstvo sociální a zdravotní správy v dohodě s příslušným úřadem opatření pracovních sil nutných k jejich dalšímu provádění.*“ Vládní nařízení č. 166/1941 Sb. ze dne 7. května 1941. [cit. 2019-08-16]. Dostupné online z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=9441&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

²¹⁴Jednalo se zejména o přerušení prací na budování první dálnice Praha – Jihlava – Brno – Zlín – Slovensko a německé průběžné dálnice Vídeň – Brno – Vratislav. LÍDL, Václav a JANDA, Tomáš. *Stavby, kterým doba nepřála: výstavba dálnic v letech 1938-1950 na území Čech a Moravy*. Praha, 2006, s. 43.

²¹⁵VYMĚTALÍK, J. Dálková silnice Plzeň – Moravská Ostrava v průběhu západní Moravou. In: *Západní Morava, vlastivědný sborník*, ročník: XX, 2016, s. 45-75.

²¹⁶NEČAS, C. *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740-1945)*. Brno, 2005, s. 273-274.

dokonce mohli přiměřeně zaúkolovat i děti mladší 10 let. Všechny děti ve věku školní docházky se pak měly jednu hodinu denně věnovat čtení, psaní a počítání.

Za vykonanou práci nedostávali vězni žádnou finanční odměnu, a to i přesto, že jim podle platných předpisů měla mzda náležet. Veškeré finanční prostředky za vykonanou práci převáděla firma Protektorátní stavby silnic na provozovatele tábora, tedy na účet velitelství neuniformované protektorátní policie. Z těchto peněz měla být financována činnost tábora a jeho provoz²¹⁷.

Vězni cikánského tábora museli snášet těžké pracovní podmínky, za porušení pravidel jim pak byly vyměřovány tresty, v případě špatně nebo pomalu odvedené práce dokonce tresty fyzické. Pro výkon tělesných trestů byla využívána dlouhá dřevěná lavice, na kterou byl vězněný přivázán a poté surově bit. Vězni byli ale vystavováni nejen permanentnímu bití, ponižování, nadávkám, ale také nedostatečnému příjmu potravin. Vedle snášení těžké práce, trestů a podvýživy trpěli také nedostatečnou hygienou a katastrofálními ubytovacími podmínkami.

Hodonínský cikánský tábor se stal místem rasové perzekuce a násilného soustředění všech vrstev romského etnika. Romové byli v táboře vychováváni k práci, pořádku a kázni, i když bylo zřejmě, že jde pouze o dočasné řešení a zastření skutečného a plánovaného záměru - úplného fyzického zlikvidování tohoto etnika

²¹⁷ NEČAS, C. Strasti a útrapy v protektorátních cikánských táborech. In. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university. Studia minora Facultatis philosophicae universitatis brunensis*, 1996, roč. 45, č. c 43, s. 159.

3. Tábor Hodonín 1945-1946

Objekt hodonínské areálu našel brzy po likvidaci cikánského tábora nové uplatnění. Krátce po deportacích Romů do vyhlazovacích táborů v srpnu 1943 a odchodu posledních Romů, kteří připravovali areál od srpna do prosince 1943 na nové využití, sem byli v roce 1944 umístěni na několik měsíců chovanci z pracovního výchovného tábora. Od té doby až do konce roku 1945 pak tábor často měnil vlastníky, funkce i názvy. Od zimy roku 1944 byl areál využíván jako německý výcvikový tábor, ve kterém se cvičili příslušníci wehrmachtu, před skončením války to byli němečtí vojáci z tzv. Grenzschutzu²¹⁸ a Panzergrenadieru²¹⁹. Po osvobození Československa pak sloužil areál od května do června 1945 pro ubytování příslušníků rumunské armády a poté jeden měsíc do konce července 1945 jako lazaret pro léčení a rekonvalescenci příslušníků Rudé armády nakažených pohlavními chorobami. V prosinci 1945 zde zřizuje Zemský národní výbor Brno tábor pro Němce neschopné odsunu a provozuje ho až do 1. října následujícího roku. Právě o tomto využití tábora bude pojednávat následující kapitola.

3.1. Postavení německého etnika určeného k odsunu z poválečného Československa

Občané německé národnosti se v Československu po květnu 1945 dostali do postavení zatracované a pronásledované skupiny. Jejich pozice byla tím oslabenější, čím sebevědomější se stávalo vystupování a projevy českého etnika. Jako řešení několikaleté komplikované národnostní situace bylo zvoleno vystěhování Němců z Československa.

Odsun, vysídlení či vyhnání Němců z Československa²²⁰ byl mnohými Čechy vnímán jako nástroj zadostiučinění a zároveň také prostředek odplaty za válečná utrpení. Z právního hlediska vycházela myšlenka odsunu Němců z uplatnění principu kolektivní viny, podle které se měli všichni českoslovenští Němci zpovídat za nacistické zločiny a hrůzy války, a nemalou roli hrála také snaha zabránit mezi Čechy a Němci případným dalším národnostním

²¹⁸ Pohraniční stráž Wehrmachtu.

²¹⁹ Motorizovaná nebo mechanizovaná pěchota Wehrmachtu.

²²⁰ České kolektivní paměti je bližší pojem odsun či vysídlení, zatímco té německé pojem vyhnání (die Vertreibung). Jak upozorňuje Petr Šimíček, smyslem užití slova „odsun“ namísto „vyhnání“ bylo „zastřít emocionální a etické souvislosti spojené s pomstou.“ Pro některé je pak užití neutrálního slova „odsun“ příkladem nedostatečného vyrovnání se s českou minulostí a obavy nazývat věci pravými jmény, pro jiné naopak zcela oprávněným termínem označujícím transfer Němců v souladu s mezinárodním právem a souhlasem spojenců. ŠIMÍČEK, Petr. Vysídlení Němců z Československa. *Moderní dějiny*. [cit. 2019-05-05]. Dostupné online z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/vysidleni-nemcu-z-ceskoslovenska-prezentace/>.

konfliktům, kterými byla provázena téměř celá existence první republiky. Zejména nacionalisticky orientovanými jedinci je odsun Němců z poválečného Československa interpretován také jako konečné vítězství slovanského prvku nad germánským. Tato teorie tzv. syndromu malého národa, který musel o svoji existenci neustále bojovat, předpokládá odvěký zápas Slovanů a Germánů na současném území Čech, kdy Češi museli obhajovat svůj jazyk, kulturu a po vzniku kategorie národnosti i tuto hodnotu vůči německému prostředí²²¹.

Otázka odsunu německého obyvatelstva se začala rodit již krátce po vytvoření protektorátu v březnu 1939 a dále byla intenzivněji diskutována československou exilovou vládou v Londýně. Edvard Beneš vycházel v exilu při koncipování poválečné politiky nejprve z tzv. pátého plánu, který vypracoval v polovině září 1938 jako poslední zoufalou odpověď na Henleinovské výzvy v duchu hesla „*heim ins Reich*“. Benešova představa, že by se obnovené Československo mohlo vzdát až třetiny území ve prospěch Německa, třetinu sudetských Němců vystěhovat a zbývající část asi 900 tisíc Němců si ponechat, byla postupně redukována v reakci na kritiku politiků z vlastních řad. Významné podpory se dostalo myšlence poválečného transferu německé menšiny z Československa po souhlasném stanovisku britského válečného kabinetu v červenci 1942, který současně zneplatnil i mnichovskou dohodu. Definitivně bylo rozhodnuto o vystěhování československých Němců z republiky na konferenci v Postupimi, kdy už ale tři měsíce docházelo k jejich násilnému a nekoordinovanému vyhánění²²². Česká i německá historiografie dnes téměř shodně rozděluje proces odsunu Němců na divoký a organizovaný.

Divoký odsun německého obyvatelstva z Československa, někdy označovaný také jako neorganizovaný, nebyl upraven v žádné mezinárodní smlouvě, nebyl prozatím potvrzen vítěznými mocnostmi, vycházel pouze z domácích právních norem přijatých ve formě Benešových dekretů a vyhlášek a nařízení vojenských velitelství. Jeho trvání je vymezeno koncem války jako jeho počátkem a konáním postupimské konference jako jeho koncem. Zejména počáteční fáze odsunu probíhala emocionálně, často byla pojmána jako akt odplaty za válečná utrpení, mísila se v ní libovůle vítězných Čechů doprovázená větší či menší mírou násilí. Brutálněji bylo zacházeno s Němci v oblastech, kde byly ustanoveny revoluční gardy,

²²¹ Již František Palacký popsal české dějiny jako boj dvou principů a na jeho teorii pak navázal i T. G. Masaryk. BROŽ, Miroslav, HOUŽVIČKA, Václav a NOVOTNÝ, Lukáš, ed. *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí: sebedefinice a vzájemné vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství*, Praha, 2007, s. 62.

²²² DOUGLAS, Ray, M. *Ordnungsgemäße Überführung: Die Vertreibung der Deutschen nach dem Zweiten Weltkrieg*, München, 2012, s. 42.

dobrovolnické oddíly složené často z radikálních Čechů, kteří podléhali orgánům ministerstva vnitra, nebo částečně také armádě, s nepříliš jasně vymezenými kompetencemi.

V administrativní podobě prováděli divoký odsun příslušníci československé armády ve spolupráci s okresními národními výbory, ve fyzické pak armáda za asistence obecní stráže a členů národní bezpečnosti, popřípadě revoluční gardy. Celá záležitost měla jakési centrální pozadí, a nešlo tedy o samostatnou iniciativu místních orgánů²²³. O vysídlení rozhodovala armáda, která pak pověřovala místní národní výbory jako znalé prostředí a podmínek vytvořením seznamů Němců vhodných k odsunu tak, aby bylo respektováno zachování plynulosti hospodářství v daném místě. Nezřídka se ovšem stávalo, že armáda místní správní orgány informovala o vysídlení Němců těsně před samotným aktem. Výsledkem pak v mnoha obcích byla nepřipravenost a nekoordinovanost celé akce. Mnohdy se do rozhodování národních výborů, koho na seznamy umístit či ne, promítla i čistě pragmatická motivace po zisku z německého majetku, a proto zejména mezi prvními vysídlenci byli často bohatí sedláci a živnostníci.

O skutečně organizovaném odsunu, který probíhal pod záštitou vítězných mocností a vycházel z vládou schváleného dokumentu, můžeme hovořit až od roku 1946. Základní ústřední směrnice, která celou akci formálně zajišťovala, Směrnice k provádění soustavného transferu Němců z Československa, vstoupila v účinnost na konci roku 1945. Tento strategický dokument stanovoval podmínky, za kterých bude odsun probíhat, a mimo jiné také stanovoval zásadu vysídlovat vždy celé rodiny²²⁴, což se samozřejmě mnohdy nedělo, stejně tak jako nebylo respektováno pravidlo nevysídlovat sirotky a přestárlé osoby, antifašisty a osoby ze smíšených manželství, které zažádaly o zachování československého občanství. Pro účely provádění a organizace transferu Němců byly ustanoveny osídlovací úřady v Praze a Bratislavě, které navíc zřizovaly své oblastní úřadovny. Jejich činnost spočívala ve vypracování plánů odsunu.

Němci mohli být vysídleni za hranice ihned, to se dělo zejména v pohraničních oblastech v první fázi odsunu, častěji byli ale internováni na území svého domovského politického okresu v různých typech táborů, internačních, pracovních a sběrných, a teprve

²²³ Celý proces vysídlení byl ve své první fázi koordinován směrnicemi Hlavního štábu ministerstva národní obrany a vyhláškami a pokyny vojenských velitelství, kterými se řídily některé vojenské jednotky. Chyběla ovšem ústřední vládní směrnice, jejíž vydání bylo vázáno na schválení vysídlovacích akcí vítěznými mocnostmi.

²²⁴ Pokud by nastala situace, kdy např. jeden z členů rodiny byl trestně stíhán ve vazbě, pak se mohl odsunu účastnit se svou rodinou, jestliže by horní výše jeho případného trestu nepřesahovala hranici odnětí svobody 10 let.

následně byli dopraveni za hranice v hromadných transportech. Němci určení k odsunu z Československa také podléhali výkonu nucené práce, která mohla být realizována jak ve výše uvedených táborech, tak také na jakémkoliv pracovišti, kam byli Němci přikázáni, pokud nebyli umístěni v táborech. Mohlo jít o Němce zaměstnané a ubytované přímo v průmyslových nebo sezónně v zemědělských podnicích. Známé jsou i případy, kdy byli Němci těsně před svým vystěhováním do Německa posláni z pracovních nebo sběrných táborů pracovat do československého vnitrozemí, kde měli pokrýt nedostatečnou pracovní nabídku zaměstnanců a uspokojit poptávku po nich²²⁵. Dělo se tak z ekonomických důvodů, kdy bylo Němců využíváno jako levné pracovní síly, ale zároveň proti oficiální vládní politice, která si přála co nejrychlejší vysídlení Němců z republiky. Existovala také skupina Němců, která mohla do odsunu zůstat ve svých domovech, i přestože se na ni vztahovala povinnost nucené práce. V tomto případě pak tyto Němci pracovali nejčastěji pod národními správci na svých bývalých pozemcích nebo v jiných hospodářských či průmyslových podnicích v blízkosti bydliště. Nezřídka se také stávalo, že tyto Němci žili v jednom stavení s prvními českými osídlenci, kteří měli o objekty po Němcích zájem. Pro tyto Němce čekající na odsun zároveň platila zvláštní pravidla a nařízení, nesměli například navštěvovat hostince, zábavní podniky, volně se pohybovat mimo svou obec, vycházet v noci či v některých obcích se účastnit bohoslužeb.

Práci přidělovaly Němcům místní národní výbory a jejich rozhodnutí bylo nutno uposlechnout jako příkaz. Při porušení pracovní povinnosti se vystavoval provinilec postihům a kázeňským trestům, v horní sazbě rozhodnutím okresních národních výborů i ve výši jednoho roku odnětí svobody. Za účelem efektivního zařazení občanů na nucenou práci vznikly také okresní úřady ochrany práce²²⁶. Těm měly být hlášeny všechny práci podléhající osoby a v případě, že o dané pracovníky již nebyl zájem, zajišťovaly další pracovní umístění, popřípadě zařazení do sběrného tábora²²⁷.

Němcům vykonávajícím nucenou práci, ať již v pracovních či sběrných táborech nebo mimo ně, měla být vyplácena mzda podle obvyklých sazeb v oboru a místa výkonu. Z této mzdy bylo odváděno jako srážka daně 20 %, které byly poskytovány na účet zemských

²²⁵ DVOŘÁK, Tomáš. *Vnitřní odsun 1947-1953. Závěrečná fáze „očisty pohraničí“ v politických a společenských souvislostech poválečného Československa*. Brno, 2012, s. 68.

²²⁶ Vládní nařízení č. 13/1945 Sb., o zatímní výstavbě úřadů ochrany práce ze dne 27. června 1945. [cit. 2019-05-03]. Dostupné online z: <https://zakonyprolidi.cz/cs/1945-13>.

²²⁷ Vládní nařízení č. 15/1945 Sb., ze dne 27. června 1945 o hlášení pracovního poměru a jeho zrušení. [cit. Dostupné online z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-15>

národních výborů, které z nich financovaly fond pro úhradu výloh spojených s odsunem Němců. Dále byl ze mzdy strháván příspěvek na sociální pojištění a příspěvek na stravu a ubytování v tábore, který byl poukazován na táborový účet. Samotnému svěřenci mělo příslušet po všech odpočtech a srážkách 2 koruny za odpracovaný den²²⁸. Větší částku pak obdržel ten Němec, který byl zaměstnán nebo i ubytován přímo u zaměstnavatele nebo ve své domácnosti a nevracel se večer do tábora²²⁹.

Většinu německého obyvatelstva se podařilo vysídlit z Československa do konce roku 1946, kdy končí tzv. organizovaná fáze odsunu. V této době na území republiky zůstává zhruba 225 000 Němců, jejichž počet ještě v následujících měsících vlivem individuálního a dobrovolného odchodu ze země klesl na 170 000. Mezi březnem 1950 a dubnem 1951 pak proběhla poslední velká operace s názvem Link, při níž bylo na základě požadavků západoněmecké vlády, mezinárodního Červeného kříže a Vysoké spojenecké komise vystěhováno 17 000 osob většinou v rámci programu slučování rozloučených rodin²³⁰. Sčítání lidu v roce 1950 pak v ČSR zaznamenalo už jen 165 117 osob německé národnosti²³¹. Většina nevysídlených Němců byla specialisty v průmyslu nebo hornictví se svými rodinnými příslušníky, dále osoby ze smíšených manželství, antifašisté, osoby se zachovalým nebo vráceným československým občanstvím, v menší míře pak osoby vyjmuté z odsunů cestou milosti, tedy většinou osoby nemocné nebo přestárlé. Němci, kteří se rozhodli, že na území Československa zůstanou, se zároveň rozhodli pro „dobrovolnou“ asimilaci²³².

²²⁸ Vyhláška ministerstva vnitra 500/1945 U. I. ze dne 2. prosince. 1945 o směrnicích k provedení dekretu presidenta republiky o pracovní povinnosti osob, které pozbyly československé státní občanství. [cit. 2019-05-02]. Dostupné online z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=12490&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

²²⁹ Vládní nařízení č. 32/1945 Sb., ze 9. srpna 1945o mimořádných opatřeních k zabezpečení nutných zemědělských prací v roce 1945. [cit. 2019-05-03]. Dostupné online z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-32>

²³⁰ STANĚK, T. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, Praha, 1991, str. 253.

²³¹ Při sčítání lidu v roce 2011 se pak k německé národnosti přihlásilo pouhých 18 658 osob, což bylo méně než u národností vietnamské a ukrajinské. Obyvatelstvo podle věku, národnosti a pohlaví. *Český statistický úřad*. [cit. 2019-07-30]. Dostupné online z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt_vyhledavani&vyhltext=n%C3%A1rodnost&bkvt=bsOhcm9k9zda..&katalog=30715&pvo=OBCR614A

²³² Všem občanům německé národnosti, kteří měli na území Československa k 24. 4. 1953 trvalé bydliště, bylo zákonem č. 34/1953 Sb. uděleno československé občanství, a to bez ohledu na jejich přání. O dosavadní možnost získat československé občanství nebyl mezi Němci příliš velký zájem, neboť jeho získání bylo podmínováno prokázáním loajality vůči lidově demokratickému režimu. K postupnému splnutí Němců s Čechy v poválečném období měl přispět také větší podíl Němců na účasti ve veřejném životě, který byl bezprostředně po válce velmi omezený, mnozí Němci přesídlení do vnitrozemí se mohli vrátit zpět do pohraničí a dostali zpátky i rodinné domy. Zákon č. 34/1953 Sb., ze dne 7. května 1953, jímž některé osoby nabývají československého státního občanství. [cit. 2019-10-14]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=34&r=1953>.

3.2. Tábor v Hodoníně pro Němce neschopné odsunu

Jako tábor pro Němce sloužil hodonínský objekt od 10. prosince 1945 do 1. října 1946. V souvislosti s jeho existencí pak vyvstávají dva problematické momenty, a to jeho pojmenování a fragmentárnost uchovaných archiválií.

Tradičně je hodonínský areál označován jako internační tábor pro Němce neschopné odsunu, a i když podle směrnice ministerstva vnitra z října 1945 o reorganizaci internačních táborů mělo jít spíše o tábor sběrný²³³, po většinu své existence se řídil směrnicemi pro tábor internační. V materiálech zemského národního výboru Brno se potom také hovoří o starobinci pro Němce²³⁴. Pro účely této práce budeme zařízení nazývat pouze jako tábor pro Němce neschopné odsunu.

Komplikované je také dohledat o tomto zařízení informace ze sekundárních zdrojů. V archivech samostatný fond hodonínského tábora chybí. Existuje pouze jako součást fondu Národního výboru města Brna 1945-1990 v Archivu města Brna, ve kterém jsou zpracována jednotlivá pracovní střediska pro Němce. Ve fondu Internační střediska okresu Blansko 1945-1946 SOkA Blansko se objevují pouze strohé informace nepodávající nám ani přibližný údaj o počtu internovaných, podobně je tomu i v ostatních fondech Archivu bezpečnostních složek.

3.2.1. Správa a organizace tábora

Ústřední správu a dohled nad hodonínským táborem vykonávalo ministerstvo vnitra, ovšem zřizovatelem tábora byl zemský národní výbor v Brně jako pověřenec ministerstva. K převodu objektu z ministerstva vnitra na zemský národní výbor došlo už půl roku před zřízením tábora, 26. července 1945²³⁵. Zemský národní výbor pak pro organizaci svých táborů zřizuje Ústředí pracovních táborů později přejmenované na Ústředí pracovních středisek²³⁶. Tento nově vzniklý útvar, který byl založen k 20. listopadu 1945, zodpovídal za všechny pracovní tábory pro Němce v Brně a později i za internační tábor v Hodoníně. Za tímto účelem zaměstnával 7 pracovníků, dva architekty a pět úředníků. Vedoucím Ústředí

²³³ Výnos ministerstva vnitra z 29. října 1945, č. II-1622-17/10-45-33-V/4

²³⁴ Archiv města Brna, fond Národní výbor města Brna 1945 – 1990, Ústředí pracovních středisek (B1/42)

²³⁵ MZA Brno, fond Zemský národní výbor Brno 1945-1947 (B 280), kart. 581, f. 441n., Zápis o odevzdání bývalého tábora v Hodoníně u Kunštátu ze strany ministerstva vnitra a jeho převzetí ze strany zemského národního výboru v Brně ze dne 25. a 26. 7. 1945. MZA Brno, fond Zemský národní výbor Brno 1945-1947 (B 280), kart. 787, f. 78n, Zpráva o převzetí kárných pracovních táborů do správy zemského národního výboru v Brně leden 1946.

²³⁶ Archiv města Brna, Fond Národní výbor města Brna - Ústředí pracovních středisek (B1/42)

pracovních táborů byl ustanoven Josef Moutelík²³⁷. Ústředí pracovních táborů zajišťovalo pro hodonínský tábor zásobování topivem, potravinami, zdravotními potřebami, dále zajišťovalo dostatek oděvů, obuvi, ložního prádla, přikrývek a slavníků. Všichni pracovníci hodonínského tábora byli smluvními zaměstnanci Ústředí pracovních táborů, které jim také vyplácelo mzdu a určovalo pracovní podmínky²³⁸.

Velitel tábora řídil a koordinoval činnost správy tábora a také výkon strážní služby. Byl zodpovědný nejen za pracovníky tábora, ale také za internované osoby, jejich kázeň a zdravotní stav. Současně zodpovídal za celkový pořádek, především za řádné vedení knih, listin a provádění příkazů, a také za celkovou bezpečnost v objektu tábora. V případě ohrožení bezpečnosti mohl kdykoli požádat o pomoc nejbližší pracoviště národní bezpečnosti. Podle služebního řádu musel velitel tábora každý den do 12 hodin hlásit na Ústředí pracovních táborů rozdělení pracovních sil z předchozího dne, jejich nasazení a seznam nemocných osob. Večer pak bylo nutné vypracovat celkový denní raport²³⁹.

Strážní službu vykonávalo 20 až 30 osob sboru národní bezpečnosti v závislosti na počtu internovaných. Příslušníci strážního oddílu byli většinou v táboře i ubytováni. Jejich pracovní doba činila 24 hodin denně tři nebo čtyři dny v týdnu, minimálně vždy s jedním dnem volna mezi směnami²⁴⁰. Dozorci tábora měli podle předpisů zachovávat vůči svěřencům v táboře vážnost a rozhodnost. Měli se zdržovat rozhovorů s nimi, ale také se na nich nedopouštět křivd nebo nadřívání²⁴¹. Zakázány byly tělesné tresty proti příslušníkům tábora a přijímání darů od příslušníků tábora nebo členů jejich rodiny. Porušení pravidel ze strany strážní služby mělo být stíháno orgány ministerstva vnitra²⁴².

Součástí personálu tábora byli také administrativní zaměstnanci z řad civilního obyvatelstva, hospodář, účetní, pokladník a skladník, a dále úředně dosazený lékař, který tábor navštěvoval pouze ve stanovené dny, nebyl tedy přítomen neustále, ale v případě náhlého těžkého onemocnění mohl být okamžitě přivolán. Lékař podával pravidelně Ústřední

²³⁷ Archiv města Brna, Fond Národní výbor města Brna, presidiální spisovna I. (B1/3), i. č. 386, kart. 1, f. 162.

²³⁸ Archiv města Brna, Fond Národní výbor města Brna, presidiální spisovna I.(B1/3), i. č. 843, kart.166, f. 246.

²³⁹ Archiv města Brna, Fond Národní výbor města Brna, presidiální spisovna I.(B1/3), i. č. 843, kart.166, f. 246.

²⁴⁰ SOkA Blansko, Fond Internační střediska okresu Boskovice, kart. 4, zřízení internačního střediska.

²⁴¹ Archiv města Brna, Fond Národní výbor města Brna, presidiální spisovna I. (B1/3), i. č. 386, kart. 1, f. 162, Služební řád v pracovních táborech.

²⁴² Archiv města Brna, Fond Národní výbor města Brna, presidiální spisovna I. (B1/3), i. č. 843, kart.166, f. 246.

pracovních táborů v Brně zprávy o celkovém zdravotním stavu příslušníků tábora a také o hygienických opatřeních v táboře, popřípadě také vlastní návrhy na zlepšení situace²⁴³.

Datem svého založení se hodonínský tábor organizačně odlišuje od ostatních táborů pro Němce v boskovickém okrese. Většina táborů shromažďujících státně nespolehlivé obyvatelstvo německé národnosti na Boskovicku byla zřizována už v průběhu května 1945 místními národními výbory v různých veřejných budovách, tělocvičnách, sokolovnách, školách, kulturních domech. V těchto prvních poválečných táborech byli koncentrováni především místní Němci. Rozsahem šlo o malé tábory s kapacitou jednotek nebo desítek osob. K těmto objektům patřil tábor Makkabi v Boskovicích²⁴⁴, který byl v provozu od května 1945, tábor v Mladkově, Blansku²⁴⁵, Letovicích²⁴⁶, Rájci nad Svitavou a od 14. června 1945 také tábor v Černé Hoře²⁴⁷. Polovina těchto táborů během léta a podzimu 1945 zanikla (Letovice, Rájec nad Svitavou, Černá Hora), jiné zůstaly s menší obměnou zachovány (Boskovice, Blansko) nebo v případě tábora Mladkov, který od srpna 1945 plnil funkci střediska pro opuštěné německé děti²⁴⁸, přecházely podle instrukcí ministerstva vnitra do správy zemského národního výboru v Brně.

3.2.2. Internované osoby a jejich život v táboře

V době svého založení v prosinci 1945 bylo hodonínské zařízení jedním ze 168 československých táborů, ve kterých mělo být internováno 152 tisíc osob německé národnosti²⁴⁹. Internovanými skupinami Němců však šlo o zařízení jedinečné. Jak již bylo na předchozích místech v textu zmíněno, v hodonínském táboře byli před svým transportem za hranice internováni občané německé národnosti z různých částí Moravy, nejčastěji šlo o

²⁴³ Archiv města Brna, Fond Národní výbor města Brna, presidiální spisovna I.(B1/3), i. č. 843, kart.166, f. 246.

²⁴⁴ SOkA Blansko, fond Internační střediska okresu Boskovice, kart. 1, f. 16.

²⁴⁵ SOkA Blansko, fond Internační střediska okresu Boskovice, kart. 1, f. 22.

²⁴⁶SOkA Blansko, fond Internační střediska okresu Boskovice, kart. 1, f. 12.

²⁴⁷ SOkA Blansko, fond Internační střediska okresu Boskovice, kart.1, f. 14

²⁴⁸ Mladkovský tábor pod správou zemského národního výboru v Brně plnil nejprve funkci pracovního tábora, poté od druhé poloviny září okresního internačního tábora (střediska) pro osoby vyšetřované ze spáchání trestného činu podle platných právních norem a od srpna 1946 se stal střediskem opuštěných německých dětí. SOkA Blansko, fond Internační střediska okresu Blansku, kart. 3, f. 633.

²⁴⁹ Ještě ze září 1945 jsou k dispozici údaje o 339 objektech, z nichž 308 sloužilo jako tábory a 31 jako věznice a trestné ústavy. Ne všechny tábory ale vykazují k tomuto měsíci údaje o počtech zadržovaných. Z 339 objektů jsou dohledatelné informace k 331 zařízením, v nichž bylo soustředěno 105 364 osob. Z porovnaných údajů tedy vyplývá, že i když se mezi zářím a prosincem 1945 snížil počet internačních zařízení o téměř polovinu, počet osob v těchto objektech se zvýšil. STANĚK, T. *Tábory v českých zemích 1945-1948*, Opava, 1996, str. 52-57 a 105.

Němce přestárlé, nemocné a odsunu neschopné. Vedle těchto osob byli v tábore také umístěni brněnští Němci po zrušení internačního tábora v městské části Černovice 11. února 1946. Z politického okresu Boskovice, na jehož území se hodonínský areál nacházel, mnoho Němců nepocházelo, neboť se jednalo o téměř čistě český okres bez národnostních menšin anebo se většinu místních Němců podařilo internovat ve zbývajících táborech okresu, popřípadě vysídlit ještě před založením tábora v Hodoníně.

Na Boskovicku žilo podle hlášení bezpečnostního referenta k 31. srpnu 1945, kdy se s podobnými hlášeními započalo, celkem 850 Němců²⁵⁰, od podzimu 1945 se v souvislosti se zvětšováním internačního tábora v Mladkově počet Němců v okrese Boskovice zvyšuje, až dosáhne 31. ledna 1946 svého vrcholu, 1805 Němců²⁵¹. První nepůvodní německé obyvatelstvo bylo do okresu Boskovice dopraveno po válce 23. srpna 1945 v počtu 30 žen z Jesenicka v rámci pracovního nasazení, poté následovaly transporty postupně až 802 osob²⁵².

Do hodonínského tábora přijeli první Němci v prosinci 1945. Největší transport Němců je zaznamenán na začátku února 1946, kdy do tábora přijelo 212 Němců z brněnské městské části Černovice²⁵³. Dopátrat se přesného počtu internovaných v Hodoníně je kvůli absenci dokumentů problematické. Na základě hlášení bezpečnostního referenta o počtu německého obyvatelstva v okrese, seznamu výše uvedených brněnských Němců a s přihlédnutím ke kapacitním možnostem objektu během jeho válečného využití, můžeme odhadovat, že počet svěřenců v hodonínském tábore se pohyboval v rozmezí 300 - 600 osob. Údaje o kapacitě 600 osob, která se jeví jako maximální a pravděpodobně nebyla nikdy naplněna, se objevují v předávacím protokolu z července 1945, kdy tábor přebíral zemský

²⁵⁰ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 294, Hlášení bezpečnostního referenta 31. 8. 1945. Zcela jistě ale nešlo pouze o místní starousedlíky, neboť podle údajů ze sčítání lidu v roce 1930 se v okrese Boskovice k německé národnosti přihlásilo 509 obyvatel z celkového počtu 89 915 osob. Údaj 850 Němců na území okresu z konce srpna 1945 tedy již jistě zahrnuje i Němce na Boskovicko zavlečené. Mohlo jít o říšské Němce, kteří byli vysláni na Boskovicko po vzniku protektorátu jako úředníci, vojenské zajatce nebo první pracovně nasazené Němce, kteří byli do této oblasti přesídleni. Statistický lexikon obcí v republice československé II, vydán Ministerstvem vnitra a státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 1. prosince 1930, Praha, 1935.

²⁵¹ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 294, Hlášení bezpečnostního referenta 31. 1. 1946.

²⁵² SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 299, f. 1-50 a 451-459.

²⁵³ Archiv města Brna, fond Místní národní výbor Brno – Černovice 1945-1946 (B5), i. č. 47, krab. 2, Soupis Němců z 1. 2. 1946 určených k odsunu do internačního tábora v Hodoníně u Kunštátu.

národní výbor v Brně²⁵⁴. Pozdější zpráva brněnského zemského národního výboru z prosince 1945 dokonce uvádí, že do hodonínského tábora může být umístěno až 1000 praceneschopných Němců²⁵⁵. Tyto osoby ale nebyly na jednom místě internovány souběžně.

V areálu tábora zůstalo zachováno z předchozích válečných let původní vybavení a základní ubytovací struktury. Internovaným Němcům tak sloužilo sedm obytných baráků, kuchyň s jídelnou, ošetrovny, hospodářské budovy, tři letní domky pro dozorce, ubikace pro členy strážního oddílu. Po příjezdu do tábora následoval proces přijetí, který se skládal z prohlídky osob a v případě potřeby koupele a očisty. Nejpozději do 24 hodin od příjezdu musela být každá osoba podrobena lékařské prohlídce. Všechny osoby musely odevzdat své osobní předměty a hotovost, ponechat si směly pouze hygienické potřeby, jako byl zubní kartáček, pasta, mýdlo a hřeben, občanskou legitimaci a vlastní oděv. Každé osobě bylo přiděleno ložní prádlo, které se měnilo jednou za měsíc, a ručník, který se měnil jednou za týden²⁵⁶.

Stravování v táboře podléhalo přidělovému systému, podle kterého byly odstupňovány jednotlivé dávky potravy, tzv. státně nespolehliví Němci měli přiděly potravin snížené, naopak těžce pracující měli nárok na dodatkové lístky²⁵⁷. V případě hodonínského tábora ovšem žádná ostrá hranice mezi internovanými neexistovala. Strava byla vydávána třikrát denně a sestávala se z opakujících se kombinací surovin v následujících maximálních gramážích na osobu za den. Chléb 250 g, brambory 350-400 g, dále zelenina, luštěniny a černá káva. V jídelníčku zpočátku chybělo maso, to se stalo součástí stravy až od jara 1946 v maximálně denní dávce 100 g na osobu. Mléko a mléčné výrobky byly do táborového jídelníčku zařazeny ještě později. Z těchto surovin pak byly vařeny řídké polévky, omáčky nebo připravovány zvířecí vnitřnosti. Snídaně a večere nejčastěji obsahovaly chléb s máslem, sádlem nebo umělým tukem, marmeládu nebo umělý med²⁵⁸. Pouze na Štědrý večer roku 1945 měli být podle ministerstva vnitra ze dne 17. prosince 1945 a z rozkazu velitelství

²⁵⁴ MZA Brno, fond Zemský národní výbor Brno 1945-1947 (B 280), kart. 581, f. 441n., Zápis o odevzdání bývalého tábora v Hodoníně u Kunštátu ze strany ministerstva vnitra a jeho převzetí ze strany zemského národního výboru v Brně ze dne 25. a 26. 7. 1945.

²⁵⁵ Archiv města Brna, fond Presidiální spisovna I. (B1/3), i, č. 386, kart. 51, fasc. 162.

²⁵⁶ SOkA Blansko, fond Internační střediska v okrese Boskovice, kart. 1, domácí řád pro internační tábory.

²⁵⁷ Vládní nařízení č. 6/1945 Sb. ze dne 17. května 1945o některých opatřeních v zásobování obyvatelstva potravinami. [cit. 2019-10-31]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=6&r=1945>

²⁵⁸ SOkA Blansko, fond Internační střediska v okrese Boskovice, kart. 4, f. 1 – 148, stravovací lístky.

národní bezpečnosti ze dne 21. prosince 1945 připraveny bohatší večeře, a na Boží hod dokonce pozastaveny pracovní činnosti s výjimkou nezbytně nutných prací²⁵⁹.

Mezi povinnosti internovaných osob patřila každodenní osobní hygiena, která zahrnovala mytí obličeje, rukou, nohou a zubů, úpravu vlasů a vousů. Každodenní povinností byla také úprava a čištění oděvů a obuvi. Dvakrát do měsíce měly internované osoby nárok na koupel celého těla v teplé vodě. Jednou za týden se pak směli muži oholit a jednou za dva měsíce i ostříhat. Příslušníci tábora museli také provádět úklid táborového objektu, obytných místností, kuchyně, umývárny a toalet. Ložní prádlo a oděvy pravidelně čistili správou tábora dosazení pracovníci²⁶⁰.

Styk s vnějším světem se omezoval na nejnnutnější případy, a navíc byl podmíněn ukázněným chováním. Příslušníci tábora směli jednou měsíčně odeslat korespondenční lístek v maximální délce dvaceti řádků. Vždy k 15. dni příslušného měsíce vybral vedoucí baráku napsané lístky a předložil je veliteli tábora, který prováděl před odesláním jejich cenzuru. Jednou měsíčně směli příslušníci tábora také přijmout zásilky. Návštěvy osob mimo tábor byly zakázané, povolit je mohl pouze velitel tábora. V případě potřeby mohli internované osoby podat žádost nebo stížnost, a to vždy ráno při nástupu²⁶¹.

Od dubna 1946 začíná opačný transfer internovaných Němců, a to z Hodonína přes sběrné středisko v Brně-Maloměřicích za hranice republiky. Odsun z brněnských Maloměřic pak probíhal podle organizačního nařízení vydaného Ústředím pracovních středisek. Každý Němec si do transportu ze země směl vzít 500 říšských marek a zavazadla o celkové váze 70 kg. Ostatní peníze nebo cennosti kromě snubních prstenů byly zabaveny. Každé odsunované osobě byla vedle toho vyplacena určená částka v říšských markách. Němci byli soustředěni ve skupinkách po 30 osobách, z nichž byl jeden zvolen velitelem. Této skupině byl pak vyhrazen jeden vagón. Pro každou osobu a zavazadlo byl vytvořen orientační lístek v češtině, němčině a angličtině a dále také přepravní lístek ve stejných jazykových mutacích. Kontrolu zavazadel prováděly orgány finanční stráže, které pak vydávaly potvrzení o provedení celního odbavení, zároveň se Němci podrobovali také tělesné a lékařské prohlídce. Před transportem byly Němcům znehodnoceny osobní doklady velkým křížkem a razítkem s nápisem „trvale evakuován z republiky československé“. Všichni Němci měli mít zajištěny potraviny na 3

²⁵⁹ Archiv ministerstva vnitra, fond Bezpečnostní spisy po roce 1945 (1919-1951), Výnos ministerstva vnitra č. II-1620-3,11-45-19/V/4 ze dne 17. 12. 1945.

²⁶⁰ SOkA Blansko, fond Internační střediska v okrese Boskovice, kart. 1, domácí řád pro internační tábory.

²⁶¹ Tamtéž.

dny. Vlaky byly vybaveny svítilnou, lékárníčkou, nádobami na pitnou vodu, nádobami na výkaly a chlorovaným vápnem. Poté byl transport předán vojenským úřadům²⁶².

Když byl tábor v Hodoníně zrušen, nacházelo se v boskovickém okrese ještě 417 občanů německé národnosti²⁶³. V roce 1948 můžeme podle údajů o uděleném prozatímním potvrzení totožnosti, které bylo udělováno cizím státním příslušníkům a osobám bez státní příslušnosti, předpokládat už pouze 249 Němců²⁶⁴. Většina z těchto osob, vinných pouze svým původem, prokázala svoji nevinu a československé státní občanství jim bylo vráceno²⁶⁵. V roce 1950 pak bylo dodatečně odsunuto ještě 50 osob.

3.2.3. Pracovní úkoly

Vzhledem k charakteru tábora určeného především pro praceneschopné, staré nebo nemocné Němce se pracovní povinnost a z ní vyplývající pracovní úkony vztahovaly pouze na omezenou skupinu lidí. Většina internovaných Němců nebyla kvůli svým fyzickým dispozicím k práci určena vůbec, nebo pouze k pracím lehčím a nenáročným. Ostatní Němci ovšem vykonávali práce širokého zaměření přímo v táboře nebo i mimo areál.

Činnosti uvnitř tábora byly určeny převážně ženám a fyzicky méně zdatným mužům a zahrnovaly jak práci v kuchyni a prádelně, tak také v různých dílnách, obuvnické nebo krejčovské, a také úklid areálu. Činnosti mimo tábor v jarních a letních měsících obnášely práci na poli u místních zemědělců nebo v podnicích místních firem. Zájmem správy tábora bylo umístit co nejvíce Němců na práce mimo tábor, aby se ze srážek jejich mezd mohl financovat provoz tábora. Internované osoby se také mohly podílet na chodu tábora jako dozorčí personál, nejčastěji šlo o vedoucí světnic, baráků, pracovních skupin. Tyto osoby měly na starost udržování pořádku, kázně a čistoty a byly osvobozeny od náročnějších fyzických prací.

Pracovní režim v táboře se řídil centrální normou, a to domácím řádem pro internační tábory²⁶⁶. Podle tohoto centrálního dokumentu činila denní pracovní doba v internačních táborech nejméně osm hodin a velitelem tábora mohla být prodloužena i o dvě hodiny.

²⁶² Archiv města Brna, fond Presidiální spisovna I. (B1/3), i. č. 386, kart. 1, fasc. 162. Zpráva o činnosti Ústředí pracovních středisek za dobu od 1. 12. 1945 do 10. 11. 1946 ze dne 12. 11. 1946.

²⁶³ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 294, Hlášení bezpečnostního referenta 30. 9. 1946.

²⁶⁴ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor, kart. 317, f. 1-29.

²⁶⁵ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor, kart. 296, f. 350.

²⁶⁶ SOkA Blansko, fond Internační střediska v okrese Boskovice, kart. 1, domácí řád pro internační tábory.

Zpravidla se pracovalo od pondělí do soboty, ale vyloučena nebyla ani práce v neděli a o svátcích. Polední přestávka trvala zpravidla hodinu a do pracovní doby se nezapočítávala. Internovaní vykonávající pracovní povinnost mimo tábor se po skončení pracovní doby buď vraceli do tábora, nebo mohli být ubytováni u svého zaměstnavatele, k čemuž ovšem téměř nedocházelo.

Denní režim v táboře začínal v letních měsících v 5 hodin ráno, v zimních měsících o hodinu později, pracovat se začínalo v 6 hodin, respektive v 7 po osobní hygieně, obléknutí, ustlání lůžka a snídani. Hodinová polední přestávka na oběd probíhala mezi 12. a 13. hodinou. V 17.30 byl čas na večeři. Mezi 20. a 21. hodinou měly internované osoby uklízet na ubikacích a po této době nastával noční klid.

Podle domácího řádu musely internované osoby prokazovat vůči představeným tábora úctu a poslušnost a řádně je oslovovat. Vůči ostatním příslušníkům tábora se musely chovat slušně, nevyvolávat rozepře, vyvarovat se násilností, ale také vzájemných návštěv. Internované osoby si nesměly mezi sebou vyměňovat vlastní předměty nebo je prodávat. Zakázáno bylo také požívání alkoholických nápojů, kouření nebo držení zápalek. Příslušníci tábora byli zodpovědní za svěřené věci a v případě jejich záměrného nebo svévolného zničení nebo poškození museli vzniklou škodu nahradit.

Domácí řád také obsahoval ujednání o odměnách a trestech. Pracovníkovi náležela odměna za každý odpracovaný den ve výši 2 Kčs bez ohledu na charakter vykonané práce. Částka byla vyplácena v hotovosti zpravidla při opuštění tábora. Mezi další odměny, které mohl velitel tábora internovaným osobám udělit, patřilo nefinanční ohodnocení v podobě veřejné pochvaly za mimořádnou píli, horlivost nebo příkladné chování a dále různé typy výhod od častější korespondence, po četnější možnosti návštěv. Jisté výhody skýtalo také ustanovení osoby vedoucím baráku. Jako formu trestu pak mohl velitel tábora využít udělení důtky, odejmutí udělených výhod, odnětí teplé stravy, slamníku nebo příkázání provinilé osoby na 14 dní do káznice po splnění její denní pracovní povinnosti. Uložení trestu následovalo po nesplnění povinnosti nebo nerespektování ustanovení domovního řádu tábora.

Počty práceneschopných osob se musely třikrát měsíčně odesílat na brněnské Velitelství internačních, sběrných a kárných táborů při Zemském národním výboru a dále Sboru národní bezpečnosti do Boskovic²⁶⁷. Z těchto zpráv a také hlášení stavu internovaných můžeme určit nemoci zdejších Němců, mezi kterými se nejčastěji objevují revmatismus,

²⁶⁷ SOkA Blansko, fond Internační střediska v okrese Boskovice, kart. 4, periodická hlášení.

srdeční nemoci, tříselná a břišní kýla, kornatění žláz, bronchitida, a jiné příčiny jejich pracovní indispozice²⁶⁸.

Směrnice centrálních a místních orgánů nařizovaly řádnou péči o zdravotní stav internovaných, kterou prováděl úředně ustanovený lékař. Ten sice v táboře nesídlil a na lékařské návštěvy sem pouze dojížděl, ale v případě těžkého náhlého onemocnění musel přijet v kteroukoliv denní dobu. Internovaní se na jeho příkaz museli kdykoliv podrobit prohlídce. V případě nakažlivé nemoci byly infikované osoby drženy v karanténě, v případě vážnějšího onemocnění mohly být na doporučení lékaře umístěny také v nemocnici. Zajištění lékařské péče v táboře bylo dostatečné, ovšem celkové praktické provádění a naplňování směrnice o zdravotním stavu internovaných se zdálo spíše problematické, a to s ohledem na nedostatečnou a nevyváženou stravu, nevhodné hygienické podmínky, ale také psychický stav Němců, odloučených od svých rodin a původního prostředí.

O zemřelých Němcích z hodonínského tábora mezi lety 1945-1946 nemáme přesné a ověřené informace. Odhaduje se, že roční existenci tábora v Hodoníně nepřežilo 80 osob. Souhrnné statistiky uvádějí, že v daném období zemřelo v Československu 88 873 Němců a z toho 6-7 % má připadat na oběti v táborech²⁶⁹.

Hodonínský tábor ukončil svoji činnost po necelém roce existence k 1. říjnu 1946. V rychlém sledu následovalo i rušení tábora v Blansku v polovině října 1946 a tábora pro opuštěné německé děti v Mladkově v listopadu 1946²⁷⁰. Z táborů v boskovickém okrese nejdéle sloužil ten v okresním městě, který byl zrušen až v březnu 1947.

²⁶⁸ SOkA Blansko, fond Internační střediska v okrese Boskovice, kart. 4, hlášení stavu internovaných.

²⁶⁹ STANĚK, T. *Tábory v českých zemích*, Opava, 1996, s. 167.

²⁷⁰ Tyto přesuny a rušení pracovních táborů plně odpovídaly výnosu ministerstva vnitra z 8. listopadu 1946 o zrušení pracovních středisek do konce měsíce. V provozu zůstávaly od prosince 1946 pouze internační tábory a sběrné tábory. Celkový stav těchto zařízení činil v prosinci 1946 celkem 55 táborů s 13 603 příslušníky. STANĚK, T. *Tábory v českých zemích*, Opava, 1996, s. 161 – 165.

4. Tábor Hodonín 1949-1950

Po zrušení tábora pro Němce neschopné odsunu na podzim 1946 byl až do letních měsíců roku 1947 hodonínský areál prázdný a bez využití. Nové uplatnění našel objekt dočasně na dvě letní sezony 1947 a 1948 jako tábor pro mládež a vojenské výcvikové středisko pro brněnské vysokoškoláky²⁷¹. Po únorovém převratu 1948 se pak objevily plány vrátit areálu původní represivní funkci zřízením tábora nucené práce jako místa internace režimu nepohodlných osob a jejich převýchovy v lidově a socialisticky smýšlející občany. Tomuto účelu sloužil hodonínský areál od února 1949 do listopadu 1950.

4.1. Postavení politických vězňů v Československu po roce 1948

Souhrnné označení političtí vězni používáme pro skupinu domnělých i potencionálních nepřátel nově vytvořeného režimu, který za účelem ochrany diktatury jedné strany a dosažení cíle diktatury proletariátu, přechodové fáze mezi kapitalismem a komunismem, využíval proti této skupině lidí prostředky represe a teroru. Současná legislativa vymezuje politické vězně jako osoby vězněné pro svou politickou činnost, politické nebo náboženské přesvědčení, pokud je tato činnost státem pronásledovaná. Za politické vězně komunistického režimu jsou považováni občané vězněni mezi 25. únorem 1948 a 1. lednem 1990, u kterých bylo jejich věznění zcela nebo částečně zrušeno zákonem č. 119/1990 Sb.²⁷² nebo zákonem č. 198/1993 Sb.²⁷³.

K nejvýznamnějším právním normám, které byly namířeny proti nepřátelům režimu v Československu po roce 1948, patřily ústava z 9. května 1948, která zaváděla do českého právního řádu právo na práci a zároveň povinnost pracovat²⁷⁴, dále zákon č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky, který obsahoval skutkové podstaty nově definovaných trestných činů jako např. rozvracení lidově demokratického zřízení²⁷⁵, a zákon

²⁷¹ VYMĚTALÍK, Jiří. Dálková silnice Plzeň – Moravská Ostrava v průběhu západní Moravou. In: Západní Morava, vlastivědný sborník, ročník: XX, 2016, s. 45-75.

²⁷² Zákon č. 119/1990 Sb. ze dne 23. dubna 1990 o soudní rehabilitaci. [cit. 2019-07-03]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=119&r=1990>

²⁷³ Zákon č. 198/1993 Sb. ze dne 9. července 1993 o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu. [cit. 2019-07-03]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=198&r=1993>

²⁷⁴ Zákon č. 150/1948 Sb. ze dne 9. května 1948, Ústava Československé republiky. [cit. 2019-07-03]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=150&r=1948>

²⁷⁵ Zákon na ochranu lidově demokratické republiky umožňoval nový výklad trestných činů namířených proti státu a jeho vnitřní bezpečnosti jako byla velezrada, sdružování proti státu, vyzvědačství, ohrožení obrany republiky, válečné škůdcovství, neoprávněné opuštění republiky apod. Tento zákon se stal významným

č. 232/1948 Sb. o státním soudu²⁷⁶. Protože se právní úprava zákona na ochranu lidově demokratické republiky ukázala jako nedostatečná a málo účinná, byly o dva roky později vydány zákon č. 86/1950 Sb. (trestní zákon), který obsahoval nové trestné činy proti státu a jeho vnitřní a vnější bezpečnosti a zároveň zpříšňoval některé dosavadní trestné činy²⁷⁷, a zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), který upravoval stádia trestního řízení²⁷⁸. Jednou z posledních zásadních norem potírajících režim nepohodlné osoby se stal zákon č. 247/1948 Sb. o táborech nucené práce, podle kterého mohl režim internovat kohokoliv bez soudního řízení²⁷⁹. Tyto právní normy vedly k vlně perzekucí proti odpůrcům lidově demokratického režimu.

Možnosti internace politických vězňů byly po roce 1948 široké. Vedle běžného systému tzv. pevných věznic pokračuje, a navíc se i rozšiřuje vězeňství táborové. Političtí vězni tak mohli být umístěni jak v pracovních útvarech při věznicích, tak zejména v trestaneckých pracovních táborech a v táborech nucené práce. Pokud se pak tato táborová zařízení nacházela při uranových dolech, pracovali zde vězni v obzvláště nebezpečných a nepřívětivých podmínkách, navíc vystaveni radioaktivitě²⁸⁰.

Po roce 1948 představovali političtí vězni jednu z pronásledovaných a internovaných skupin lidí vedle vězňů retribučních a kriminálních. Ze všech těchto skupin vězňů měli ti političtí zřejmě nejhorší podmínky. Byl jim upírán kontakt s vnějším světem, velmi tíživé bylo zejména omezování rodinných návštěv, vězni měli zakázáno číst knihy a tiskoviny.

nástrojem proti veškerým projevům nesouhlasu s novým režimem. Zákon č. 231/1948 Sb. ze dne 6. října 1948 na ochranu lidově demokratické republiky. [cit. 2019-05-19]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=231&r=1948>

²⁷⁶ Tento soud vynesl rozsudky v řadě vykonstruovaných politických procesů, např. v procesu se skupinou Milady Horákové a procesu s Rudolfem Slánským. Státní soud sídlil na pražské Pankráci v justičním paláci, kde má dnes sídlo Vrchní soud v Praze, ale měl i samostatné pobočky v Brně a Bratislavě. Zákon č. 232/1948 Sb. ze dne 6. října 1948 o státním soudu. [cit. 2019-05-19]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=232&r=1948>

²⁷⁷ Vydání tohoto zákona vycházelo z předpokladu o zostřujícím se třídním boji. Zákon nově stanovoval také účel trestu, kterým se vedle zabránění další trestné činnosti stává také převýchova a výchovné působení na společnost. Zákon prošel v roce 1956 novelizací, kdy byly odstraněny některé kruté tresty, a v roce 1961 byl nahrazen novým trestním zákoníkem, který platil až do 1. ledna 2010. Zákon č. 86/1950 Sb. ze dne 12. července 1950, trestní zákon. [cit. 2019-05-19]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=86&r=1950>

²⁷⁸ Zákon č. 87/1950 Sb. ze dne 12. července 1950, o trestním řízení soudním. [cit. 2019-05-19]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=87&r=1950>

²⁷⁹ Zákon č. 247/1948 Sb. ze dne 25. října 1948, o táborech nucené práce. [cit. 2019-05-19]. Dostupné online z: <http://www.psp.cz/sqw/text/sbirka.sqw?cz=247&r=1948>

²⁸⁰ Vyprávění vězňů z uranových táborů s faktografickými údaji shrnuje ve své knize ŠEDIVÝ, Zdeněk, F. *Uranový gulag: Jáchymovské peklo*, Brno, 2005.

Současně byl vyvíjen nátlak i na jejich rodiny, zvláště manželky byly nuceny k podání žádosti o rozvod pod výhrůzkami jako nucené vystěhování z domu, ztráta zaměstnání apod.²⁸¹ Zřejmě i tyto okolnosti přispěly k vytvoření velmi výrazné pospolitosti mezi politickými vězni, která se projevovala v respektování vlastním morálních zákonů²⁸². Za účelem rozbití a narušení této soudružnosti byly v některých táborech účelově namíchány všechny skupiny vězňů, a v některých zařízeních byli dokonce kriminální a retribuční vězni nabádáni ke štvání proti vězňům politickým²⁸³. Na straně druhé se ovšem velitelé obávali, aby političtí vězni „nenakazili“ svými názory ostatní skupiny vězňů²⁸⁴.

Zatímco počty vězňů retribučních se zmenšovaly, naopak počty vězňů kriminálních a politických zvětšovaly²⁸⁵. Podle údajů z listopadu 1949 bylo na území českých zemí evidováno 23 309 vězňů, z čehož 10 722 tvořili vězni retribuční, 5 799 vězni kriminální a 6 788 vězni političtí²⁸⁶. V roce 1950 už dosahoval celkový počet všech vězňů 32 600, z něhož 9 600 připadalo na vězně retribuční, 12 000 na vězně kriminální a 11 000 na politické, a v roce 1953 stoupl celkový počet všech vězňů dokonce na 46 000, z něhož pouze 3 tisíce připadaly na vězně retribuční, zatímco 22 000 tvořili vězni kriminální a 21 000 vězni političtí, z nichž bylo téměř 15 000 umístěno v nápravně pracovních táborech při uranových dolech²⁸⁷. Již v květnu 1953 proběhla amnestie prezidenta republiky a počet vězňů se snížil, propuštěno bylo téměř 15 tisíc vězňů²⁸⁸. K dalším amnestiím došlo v roce 1955 a především v roce 1960.

²⁸¹ Více informací o politických věznicích a jejich životních příbězích viz webové stránky projektů Političtí vězni a Paměť národa. Dostupné online z: <http://www.politictivezni.cz/> a <https://www.pametnaroda.cz/cs>. Dále také viz BURSÍK, Tomáš. *Přišli jsme na svět proto, aby nás pronásledovali: trestanecké pracovní tábory při uranových dolech v letech 1949-1961*. Praha, 2009. Metodou oral history jsou zachyceny příběhy několika politických vězňů i v publikaci BOUŠKA, Tomáš, LOUČ, Michal a PINEROVÁ, Klára. *Českoslovenští političtí vězni: životní příběhy*. Praha, 2009.

²⁸² LUKEŠ, Jan a PECKA, Karel. *Hry doopravdy: rozhovor se spisovatelem Karlem Peckou*. Praha, 1998, s. 87-88.

²⁸³ HEJL, Vilém. *Zpráva o organizovaném násilí*. Praha, 1990, s. 276.

²⁸⁴ PETRAŠOVÁ, Ludmila. *Vězeňské tábory v jáchymovských uranových dolech 1949 – 1961*. *Sborník archivních prací*, 1994, roč. 44, č. 2., s. 336.

²⁸⁵ STANĚK, Tomáš. *Retribuční vězni v Českých zemích 1945 – 1955*. Opava, 2002, s. 111, 169. BOUŠKA, T., ed., LOUČ, M., ed. a PINEROVÁ, K., ed. *Českoslovenští političtí vězni: životní příběhy*. Praha, 2009, s. 30.

²⁸⁶ STANĚK, T. *Retribuční vězni v Českých zemích 1945 – 1955*. Opava, 2002, s. 100.

²⁸⁷ DVOŘÁKOVÁ, J.. *Státní bezpečnost v letech 1945-1953*, Praha, 2007, s. 231.

²⁸⁸ Nový prezident Antonín Zápotocký měl s vězeňským prostředím své zkušenosti. Od roku 1921 byl vězněm devět měsíců po kladenské rebelii, na počátku protektorátu byl vězněm gestapem a od roku 1940 až do konce války pobýval v německých koncentračních táborech. Zřejmě významnější roli pro udělení takto hromadné amnestie sehrála změna poměru v Československu a SSSR po Gottwaldově a Stalinově smrti z počátku téhož roku. ROKOSKÝ, Jaroslav. *Amnestie 1960*. *Paměť a dějiny*, 2011, roč. 5., č. 1., s. 37.

4.2. Tábor nucené práce Hodonín

Hodonínský areál bývalých táborů byl za tábor nucené práce prohlášen v únoru 1949. Zpočátku byl úředně vykazován jako záložní, teprve v říjnu 1949, kdy do tábora přišli první chovanci, začal plně sloužit svému účelu. Téměř devítiměsíční lhůta mezi únorem a říjnem 1949 tak byla využita na adaptaci areálu v TNP²⁸⁹.

Pro tábor nucené práce Hodonín existuje v Archivu bezpečnostních složek samostatný fond, doplňující informace jsou k dispozici ve fondu zmocněnce správy TNP Brno ministerstva vnitra v témže archivu a dále ve fondu Okresní národní výbor Boskovice Státního okresního archivu v Blansku. Doplňující informace o fungování táborů nucených prací v bývalé Moravskoslezské zemi lze nalézt také ve fondu Bezpečnostní referent táborů nucených prací 1948-1952 v Archivu města Brna.

4.2.1. Správa a organizace tábora

Hodonínský tábor doplnil v Brněnském kraji²⁹⁰ systém středisek nucené práce, který byl tvořen několika tábory nucené práce a dvěma sběrnými tábory, mužským sběrným táborem nucené práce v Brně a ženským sběrným táborem nucené práce ve Valticích. Oba sběrné tábory byly místy, odkud se rozdělovali chovanci z většiny území Moravy a Slezska do jednotlivých TNP²⁹¹.

Centrálním orgánem pro TNP Hodonín bylo ministerstvo vnitra a jeho oddělení BP/10, které tábor zřídilo a určovalo také jeho chod a režim vydáváním táborového řádu. Po říjnu 1949 přešly tyto řídicí pravomoci na nově zřízené oddělení Správa táborů nucených prací, skupina 1, které bylo podřízené StB a spadalo pod totéž ministerstvo. V roce 1950 pak po velké reorganizaci přešlo řízení tábora pod agendu nově založeného ministerstva národní bezpečnosti. Na úrovni krajů podléhal hodonínský tábor zmocněnci ministerstva vnitra při krajském velitelství národní bezpečnosti v Brně p. mjr. Grycemu a poté bezpečnostnímu referentovi při brněnské krajské správě táborů nucených prací.

²⁸⁹ ABS, fond Ministerstvo vnitra – zmocněnec správy TNP Brno (E-2), i. j. 6, zřízení a zrušení TNP na území Čech a Slovenska 1948-1951.

²⁹⁰ Správní rozdělení Československa na kraje platilo od 1. ledna 1949, kdy nahradilo zemské zřízení.

²⁹¹ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 321, sběrné pracovní tábory – zřízení, zpráva ministerstva vnitra BP- 171.

Do čela tábora byl jako velitel jmenován ministrem vnitra nadporučík Válek²⁹², zodpovědný za řízení chodu všech služeb tábora, správu tábora a výkon strážní služby. Dále velitel tábora odpovídal za bezpečnost, kázeň a pořádek v táboře, řádné využití pracovních sil příslušníků tábora, řádné vedení předepsaných knih, záznamů, evidence i úřední korespondence tábora²⁹³. Hospodářsko-správní službu v táboře vykonával hospodář, lékařskou službu pak lékař, kterým byl ustanoven MUDr. Jan Dosoudil z Boskovic²⁹⁴. Mezi další zaměstnance tábora patřil personál zajišťující provoz areálu. Mezi řadovými členy tábora zpočátku ovšem chyběl instruktor osvěty, který měl mít na starosti převýchovu chovanců a v případě nepřítomnosti velitele tábora jej měl zastupovat. Na táborové samosprávě tvořené z vězňů se pak podíleli velitelé světnic a jejich zástupci, velitelé baráků, táborová rada a táborový sněm.

Strážní službu v táboře vykonávali členové sboru národní bezpečnosti, který byl tvořen převážně členy KSČ, a byl to tedy orgán politický²⁹⁵. Vedoucím strážního oddílu byl v hodonínském táboře pověřen štábní kapitán Turnovec. Výkon strážní služby sestával z dozoru nad internovanými a obchůzek po areálu tábora. Nepřetržitý a stálý dozor nebyl s výjimkou střežení vstupu do tábora podle prozatímního řádu TNP nutný. Svou roli v přijetí tohoto předpisu hrály také nedostatečné početní stavy personálu, kterému by se jistě nepřetržitě střežení tábora zajistit nepodařilo. Ostrahu hodonínského tábora tvořilo pouze osm příslušníků SNB. Kvůli nedostatku zaměstnanců platilo většinou pro práci u sboru národní bezpečnosti při TNP časté střídání a přemísťování jejich příslušníků a výkon pouze přechodné služby v daném táboře na několik měsíců. Členové strážní služby nesměli používat ani zbraně, teprve po převzetí táborů nucené práce StB na podzim 1949 bylo legalizováno použití zbraně při pokusu vězňů o útěk alespoň v táborech I. stupně ostražitosti, do kterého spadal i hodonínský tábor. Zbraně nicméně neměli příslušníci strážního oddílu při sobě, ty byly zamčeny ve skříních strážní místnosti. Na rozdíl od jiných TNP byl ale ten hodonínský

²⁹² ABS, fond Ministerstvo vnitra, Správa táborů nucených prací Praha (E-1), i. j. 6, zřízení a zrušení TNP na území Čech a Moravy 1948 – 1951.

²⁹³ SOka Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 321, směrnice pro TNP, Prozatímní ústavní, kázeňský a výchovný řád pro tábory nucené práce, § 4.

²⁹⁴ ABS, fond Ministerstva vnitra, Správa táborů nucených prací Praha (E-1), i. j. 58.

²⁹⁵Na rozdíl od ostrahy vězeňských zařízení, kterou vykonávali členové sboru uniformované vězeňské stráže, ve které se i přes čistky a propouštění po únoru 1948 nepodařilo ještě ani v lednu následujícího roku dosáhnout mezi příslušníky této organizace více než 30% členství v KSČ, a zůstala tedy převážně organizací apolitickou. BAJCURA, Lubomír. Nástin periodizace dějin vězeňství v českých zemích v letech 1945 – 1969. *České vězeňství*, 1999, roč. 6, č. 2 – 3, s. 14. [cit. 2019-12-27]. Dostupné online z: https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/03/CV02_03_1999zm.pdf.

střežen služebními psy, ačkoli jinde se od tohoto způsobu ostrahy nejen z ekonomických důvodů ustupovalo²⁹⁶. Z výše uvedených důvodu nedosahoval výkon strážní služby v TNP vysoké prestiže, nebyl prováděn příliš důsledně a strážní oddíly při něm neprokazovaly takovou oddanost, jakou by si vedoucí činitelé představovali²⁹⁷. Popsány a doloženy jsou i případy popíjení mezi dozorci a vězni²⁹⁸.

4.2.2. Internované osoby a jejich život v táboře

Hodonínský tábor se měl stát stejně jako ostatní TNP především místem převýchovy člověka v duchu nového lidově-demokratického zřízení. Vedle indoktrinace novým režimem, mravní a osvětové výchovy byly chovancům ovšem uloženy také pracovní povinnosti²⁹⁹.

Do hodonínského tábora byli umísťováni muži se sníženou pracovní schopností. Zpočátku byl ovšem tábor zamýšlen jako arzenál lidských zdrojů pro výstavbu nedaleké vírské přehrady, budované v desetiletí mezi lety 1947 až 1957, a národní podnik Československé stavební závody hodlal využít místní chovance také pro dokončení úseků silnice z Plzně do Ostravy, jejíž výstavba byla během válečných let zastavena³⁰⁰. Záměry tvůrců byly ale naplněny jen částečně.

Do TNP v Hodoníně mohly být přikázány osoby bez soudních rozhodnutí, buď na základě rozhodnutí tříčlenných komisí ustanovených při národních nebo krajských výborech³⁰¹, nebo vydáním trestního nálezu ONV. Tuto mimosoudní perzekuci měli ve svých rukou zástupci dělnických a komunistických kádřů, kteří tvořili jádro tříčlenných rozhodovacích komisí a měli své zastoupení i v ONV. Komisím navrhovali vhodné osoby ke

²⁹⁶ Jako bezdůvodné bylo toto opatření vyhodnocováno také s ohledem na zatímní výchovný charakter TNP, ve kterých není třeba internované střežit jako kriminály. STEJSKALOVÁ, Barbora. *Tábory nucené práce na jižní Moravě v letech 1948-1954*. Diplomová práce. Brno: MU, Filozofická fakulta, 2007, s. s. 43

²⁹⁷ ŽDÁRSKÝ, Josef. *Tábory nucené práce*. Diplomová práce. Praha: UK, Právnická fakulta, 2010, s. 35-37.

²⁹⁸ Např. v táboře nucených prací v Oslavanech u Brna. STEJSKALOVÁ, B. *Tábory nucené práce na jižní Moravě v letech 1948-1954*. Diplomová práce. Brno: MU, Filozofická fakulta, 2007, s. 49-50.

²⁹⁹ § 8 zákona č. 247/1948 Sb. ze dne 25. října 1948, o táborech nucených prací. [cit. 2019-05-19]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=247&r=1948>

³⁰⁰ ABS, fond Ministerstvo vnitra – zmocněnec správy TNP Brno (E-2), i. j. 1, zápis z porady u bezpečnostního referátu Zemského národního výboru v Brně.

³⁰¹ Vyhláškou ministerstva vnitra ze 17. listopadu 1948 bylo ustanoveno 19 komisí, jejichž počet byl později redukován na 16. Systém těchto komisí neodpovídal novému územně-správnímu členění Československa platnému od roku 1949. V Čechách se komise nacházely v těchto městech: Praha (2 komise), Kladno, Mladá Boleslav, České Budějovice, Plzeň, Karlovy Vary, Ústí nad Labem, Liberec, Hradec Králové a Pardubice, na Moravě a ve Slezsku v Jihlavě, Brně, Olomouci, Gottwaldově a Ostravě. SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 321 – směrnice pro TNP, prozatímní pokyny ministerstva vnitra k zákonu o TNP.

stíhání bezpečností referenti okresních a krajských národních výborů nebo přímo bezpečnostní orgány, a to na základě podnětů závodních rad, akčních výborů Národní fronty nebo také na základě udání³⁰². Tříčlenné komise směly do TNP zařadit osoby, které ohrožovaly výstavbu lidově demokratického zřízení nebo hospodářský život, dále osoby, které se vyhýbaly práci, a trestním nálezem ONV mohly být do TNP zařazeny také osoby, které se dopustily správního přestupku, pokud trest za něj na svobodě byl delší tři měsíců³⁰³. Jako vedlejší postih mohla komise nařídít vyklizení bytu internované osoby, rozhodnout o odnětí živnostenského oprávnění nebo zavedení národní správy do podniků s majetkovou účastí internovaného, dále mohla zakázat osobě propuštěné z TNP pobyt v určitém územním okrsku nebo místě, nebo jí místo pobytu určit³⁰⁴. Podle vyjádření předsedy krajské komise č. 13 v Brně pro zařazování osob do TNP J. Horáka *„je důležitým, aby navrhovány byly ty osoby, které svým způsobem života vzbuzují veřejné pohoršení a jejichž zařazení do T. N. P. obyvatelstvo s radostí a povděkem bude kvitovati. Všechny zapojené instituce musí tímto zařazováním získati sympatií obyvatelstva a tím jeho spolupráci“*³⁰⁵.

V ostatních případech rozhodovaly o umístění osob do TNP soudy svým pravomocným rozsudkem. Jednalo se o trestné činy uvedené v zákoně na ochranu lidově demokratické republiky, dále trestné činy v zákoně o stíhání černého obchodu, zákoně o provádění dvouletého hospodářského plánu a zákoně o trestní ochraně národních nebo znárodněných podniků a podniků pod národní správou³⁰⁶.

Nežádka se objevovaly i situace, kdy komise rozhodovala o zařazení osoby do TNP na základě kombinace skutkových podstat spadajících do jejích kompetencí i kompetencí soudu. Například hostinský Rostislav Lachman byl komisí č. 15 v Brně odsouzen ke dvěma

³⁰² Bezpečnostní referenti byli často kritizováni, že komisím navrhuji nevhodné kandidáty do TNP. Zjištěny byly případy, kdy úřad ochrany práce navrhl do tábora osoby, které ovšem stačilo bezpečnostním referentem nebo závodní radou napomenout. Někdy byl navržen dokonce dělník pouze z osobní nevráživosti. Podle pokynů z 11. 3. 1949 museli bezpečnostní referenti *„dát každý návrh důkladně vyšetřiti, ne heslovitě, a osobu protokolárně vyslechnouti a celé šetření předložiti krajské komisi k posouzení.“* SOKA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 321 směrnice pro TNP, zpráva bezpečnostním referentům ONV z 11. 3. 1949, č. j. 464/49.

³⁰³ *„U správních přestupků, u nichž při uložení trestu na svobodě podle dosavadních zákonů mohlo býti vysloveno, že trest na svobodě delší tři měsíců má býti odpykán v donucovací pracovně, bude tento trest vykonán v táboře [nucených prací]“.* § 2, odst. 2. zákona č. 247/1948 Sb. ze dne 25. října 1948 o táborech nucených prací. [cit. 2019-05-19]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=247&r=1948>

³⁰⁴ Tamtéž, § 4.

³⁰⁵ SOKA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 321 směrnice pro TNP, zpráva bezpečnostním referentům ONV z 11. 3. 1949, č. j. 464/49

³⁰⁶ Zákon č. 247/1948 Sb. ze dne 25. října 1948 o táborech nucených prací. [cit. 2019-05-19]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=247&r=1948>

letům v TNP v Hodoníně podle následujícího rozsudku: „*jste osobou práce se štítící, o svoji živnost se nestaráte, rovněž o rodinu se nestaráte a je podezření, že si vyděláváte peníze jiným způsobem než-li svoji živností, zneužil jste moci úřední jako místopředseda MNV machinacemi s úředním razítkem a ohrozil jste tak zásobování a výživu obyvatelstva*“³⁰⁷.

Do TNP směly být umístěny pouze osoby mezi 18. a 60. rokem věku, které byly tělesně a duševně způsobilé. V hodonínském táboře se nacházely výhradně muži převážně s omezenými schopnostmi pro výkon práce. Délka pobytu v táboře byla stanovena minimálně na tři měsíce a maximálně na dva roky³⁰⁸. Každý příkaz k dodání do tábora vyžadoval posudek úředního lékaře o způsobilosti zařazeného k dopravě a k pobytu v táboře a dále podpis bezpečnostního referenta ONV³⁰⁹. Podle štábního kapitána Turnovce, vedoucího strážního oddílu v hodonínském táboře, byl okresní bezpečnostní referent v Boskovicích příliš měkký pro výkon své funkce. Touto charakteristikou Turnovec upozorňuje na několik iniciativ boskovického referenta, které měly za cíl přezkoumat oprávněnost umístění některých osob v hodonínském táboře³¹⁰.

Podle pokynů ministerstva vnitra z 13. prosince 1948 měly být osoby zařazené do TNP odesílány do táborů ve větších skupinách vlakem do železničních stanic nejbližší příslušnému táboru. Odtud pak jejich přepravu zajišťovaly přímo podniky, v jejichž zájmu vězni přicházeli. O rok později pak byla organizace přičleňování osob do táborů zpřesněna novým výnosem ministerstva vnitra, podle kterého všechny osoby zařazené do TNP musely nejprve projít tzv. sběrným táborem, kde byly rozděleny podle kategorií věku, provinění a schopností³¹¹. Opis rozhodnutí komise o zařazení osoby do TNP se zasílal příslušnému bezpečnostnímu referentovi ONV, který měl za úkol zároveň zařídit, aby osoba zařazená do

³⁰⁷ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 321 Směrnice pro TNP, Výměr č. 284/49 ze dne 22. 2. 1949.

³⁰⁸ Zákon č. 247/1948 Sb. ze dne 25. října 1948 o táborech nucených prací. [cit. 2019-05-19]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=247&r=1948>

³⁰⁹ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 321 – směrnice pro TNP, příkaz k dodání do tábora.

³¹⁰ STEJSKALOVÁ, B. *Tábory nucené práce na jižní Moravě v letech 1948-1954*. Diplomová práce. Brno: MU, Filozofická fakulta, 2007, s. 43.

³¹¹ Pro ženy z Moravy byl místně příslušný sběrný tábor ve Valticích, pro ženy z Čech v Dlažkovicích v bývalém okresu Lovosice. Muže dodávaly příkazovací komise z Pardubic, Hradce Králové, Jihlavy a Mladé Boleslavi do sběrného tábora v Pardubicích, bývalé zemské donucovací pracovny, muže z Ústí nad Labem, Liberce a Karlových Varů do sběrného tábora ve Všebořicích, muže z Prahy, Českých Budějovic a Plzně do sběrného tábora Svatý Jan pod Skalou, muže z Brna, Gottwaldova a Olomouce do sběrného tábora v Brně na Lidické ulici 63 a muže z Ostravy do sběrného tábora Ostrava – Kunčice. BORÁK, M. a JANÁK, D. *Tábory nucené práce v ČSR 1948 – 1954*, Šenov u Ostravy, 1996, s. 23.

tábora byla do příslušného tábora dodána eskortou prostřednictvím Sboru národní bezpečnosti, a to buď jednotlivě, nebo hromadným transportem³¹². Jízdné za dopravu zařazených osob a členů eskorty do TNP, jakož i za zpětnou dopravu eskorty bylo hrazeno úvěrovou stvrzenkou, která měla podobu tiskopisu a kterou podepisoval bezpečností referent ONV³¹³.

Osoby zařazené do TNP v Hodoníně byly okamžitě po zaevidování rozděleny do tří táborových tříd. Do třetí třídy spadaly osoby přikázané do tábora k odpykání jim přisouzeného správního trestu, do druhé třídy pak spadaly osoby přikázané do tábora po odpykání soudního trestu, pokud se u nich ještě našel důvod pro další internaci. Šlo většinou o politické vězně. Ostatní osoby, pokud nebylo jejich chování v rozporu s řádem TNP, náležely do první skupiny. *„Příslušníka I. nebo II. třídy může velitel tábora kázeňským trestem pro vzpurnost, neposlušnost apod. přeřadit do třídy nejbližší nižší. Nový postup do vyšší třídy je možný jen po napravení teprve po dvou měsících. U nepolepšitelných příslušníků III. třídy, kteří byli přikázáni na dobu kratší 2 roků, může velitel tábora navrhnouti příslušné komisi, aby jim doba pobytu byla v táboře prodloužena až o jednu třetinu; celková doba pobytu v táboře, včetně tohoto navrženého prodloužení, nesmí však překročit dva roky.“*³¹⁴ Necelé dvě třetiny osob v táboře patřily do druhé třídy (62 %), třetina osob byla zařazena do první třídy (32 %), zbytek potom do třídy třetí³¹⁵.

Kapacita hodonínského tábora činila 250 vězňů. Tohoto stavu dosáhl tábor již v únoru 1950, kdy se zde mělo nacházet 240 přikázaných osob, a o měsíc později již bylo dokonce dodávání osob do Hodonína kvůli plné kapacitě zastaveno. Případná uvolněná místa měla být obsazena pouze muži z TNP v Brně. V předchozích obdobích vykazoval tábor nižších hodnot internovaných osob. Například ještě do konce prosince 1949 se mělo v táboře nacházet pouze 55 osob, a to i přesto, že od října téhož roku probíhala tzv. Akce T-43, jejímž cílem mělo být vyhledat a zařadit do TNP politicky nežádoucí osoby z velkých měst. Po deseti dnech trvání

³¹² SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 321 – směrnice pro TNP, Prozatímní ústavní, kázeňský a výchovný řád pro tábory nucené práce §3, příloha 1, 2.

³¹³ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 321 – směrnice pro TNP, úvěrové jízdenky do pracovních táborů.

³¹⁴ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 321 směrnice pro TNP, Prozatímní ústavní, kázeňský a výchovný řád pro tábory nucené práce §12 - §13.

³¹⁵ STEJSKALOVÁ, B. *Tábory nucené práce na jižní Moravě v letech 1948-1954*. Diplomová práce. Brno: MU, Filozofická fakulta, 2007, s. 44.

akce bylo mimosoudně zařazeno do TNP 778 osob, zřejmě ale žádná do Hodonína. Teprve po 30. prosinci 1949 se osazenstvo tábora rozšířilo o 100 nových vězňů z TNP v Pardubicích³¹⁶.

Tábor v Hodoníně se i přes mnohem menší počty internovaných oproti předchozím etapám využití objektu potýkal s nedostatkem základních potravin a také špatným zdravotním stavem chovanců. Nedostávalo se především pečiva, neboť kunštátský pekař nestačil pokrývat poptávku po chlebu, a problémy byly i s přísunem pitné vody, neboť ani táborová studna nestačila potřebám internovaných osob. Směrnice ministerstva výživy sice stanovovaly přiděly potravin, ty se ale s ohledem na reálný stav hospodářství a situaci v regionu nedodržovaly. Denní dávky přidělu potravin nesměly překročit částku 15 Kčs na jednoho internovaného. V přidělovém období jednoho měsíce měl chovanec tábora nárok na 7,5 kg chleba, 10 kg brambor, 3,6 kg mouky, 1,3 kg masa, 420 g umělých tuků, 200 g másla, 120 g cukru, 100 g tvarohu, 3,75 l mléka a 3 vejce. Rozpor mezi stanovenou normou potravin a skutečným přidělem se stal předmětem kritiky ze strany vězňů i dotčených orgánů. Vedle nedostatku jídla upozorňovali chovanci i pověřené instituce také na špatný zdravotní stav. Jako nevyhovující hodnotila zdravotní stav internovaných kontrola z prosince 1949, kontrola z května 1950 pak označila dokonce zdravotní stav vězňů za katastrofální. Podle výsledků provedené lékařské hospitace z 19. května 1950 se v táboře nacházelo 15 osob s tuberkulózou, epilepsií, cukrovkou, angínou pectoris nebo trpících duševní poruchou. Ty osoby byly okamžitě z tábora propuštěny. Dalších 67 vězňů mělo dočasně pobyt v táboře přerušit. Pouze 19 z vyšetřených osob bylo uznáno vhodných pro pobyt v táboře³¹⁷.

Hodonínský tábor se potýkal také s řadou provozních nedostatků, které omezovaly funkčnost jeho poslání. Nedostatečné, stejně jako nekvalitní a nespolehlivé se ukazovalo telefonní spojení do a z tábora a i nemožnost vlastnit nebo alespoň disponovat automobilem např. pro transport zraněných do lékařských zařízení nepřispívala k plnému zajištění služeb tábora.

Životní podmínky v hodonínském táboře původně podléhaly prozatímnímu řádu, vydanému v listopadu 1948³¹⁸, který byl v roce 1950 nahrazen jednotným táborovým řádem³¹⁹. Oba řády určovaly denní režim tábora a regulovaly v něm celkový život, například stanovovaly možnosti návštěv příbuzných, pravidla pro přijímání balíčků a korespondence,

³¹⁶ Tamtéž, s. 43 – 44.

³¹⁷ Tamtéž, 43 – 44.

³¹⁸ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 321 směrnice pro TNP, Prozatímní ústavní, kázeňský a výchovný řád pro tábory nucené práce.

³¹⁹ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 321 směrnice pro TNP, Jednotný táborový řád.

ale také systém trestů. Pravidla vycházející z řádů k táborem nucených prací se příliš nelišila od pravidel platících ve věznicích³²⁰.

Denní režim v táboře začínal v jarních a letních měsících v 5 hodin, během zimy a podzimu v 6 hodin. Po probuzení následovala ranní hygiena, ustláni lože, snídaně a od 6, resp. 7 hodin začínala desetihodinová nebo devítihodinová pracovní doba. Mezi 12. a 13. hodinou měli internovaní polední přestávku. Odpolední směna pak končila v 17 hodin. V sobotu se pracovalo pouze do 11 hodin, v neděli měli internovaní volno. Po pracovní době následovala večeře, úprava a čištění oděvů a také výchova chovanců. Na 21. hodinu byla stanovena večerka, jejíž čas byl v letních měsících posunut o hodinu později. Podle prozatímního táborového řádu bylo vytápění baráků umožněno pouze mezi 15. říjnem a 15. dubnem na 18°C, a to výhradně po dobu přítomnosti vězňů v ubikacích a nejdéle do večerky. Topilo se dřevem v jedné kamnech vždy pro celý barák. Situace se nezměnila ani po vydání jednotného táborového řádu v průběhu roku 1950. Nedílnou součástí života v táboře byla mravní a osvětová výchova, jíž se museli internovaní povinně účastnit každou neděli. Cílem osvětových referentů bylo chovance politicky převychovat, popřípadě změnit jejich postoj k práci. Za tímto účelem byly promítány filmy, rozšiřovány knihovní svazky, konány kulturní akce a organizována politická školení³²¹.

V hodonínském táboře byl internován také slavný moravský malíř Viktor Viklický (1914 – 1994³²²), právě jeho případ může blíže osvětlit praktiky tehdejší doby, orgánů a celého fungování TNP. Viklický byl předvolán před komisi na základě udání, ve kterém byl označen za příživníka. Viklický byl sice od roku 1946 řádným členem Sboru výtvarných umělců země Moravskoslezské v Brně a směl tedy jako profesní povolání používat označení malíř, ale v roce 1948 byly všechny soukromé spolky nahrazeny komunisty vedenou organizací Svazem československých výtvarných umělců a řada dřívějších členům byla odejita nebo opustila organizaci sama a dobrovolně. Viklický se členem Svazu československých výtvarných umělců nestal a to se stalo také zřejmě důvodem jeho zadržení a internování, neboť nebyl členem organizace sdružující malíře a výtvarníky a přesto se jako

³²⁰ ŽDÁRSKÝ, J.. *Tábory nucené práce*. Diplomová práce. Praha: UK, Právnická fakulta, 2010, s. 31.

³²¹ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 321 směrnice pro TNP, Prozatímní ústavní, kázeňský a výchovný řád pro tábory nucené práce.

³²² Viktor Viklický se narodil 19. 7. 1914 ve Starém Městě u Uherského Hradiště. Již v mládí se díky svému otci znal s rodinným přítelem Maxem Švabinským. V Olomouci pak působil jako soukromý asistent Jana Zrzavého. Viklický proslul především jako krajinář moravského a zvláště hanáckého venkova. Zemřel 30. 7. 1994 v Olomouci.

akademický malíř živil. Zatčen byl 7. února 1950 a již ten samý den mu komise olomouckého krajského národního výboru vyměřila roční pobyt v TNP. Na celé věci je pozoruhodná jedna věc, která jasně demonstruje politické pozadí procesů s občany zařazovanými do TNP, a to nesoulad mezi skutečným vynesemím usnesení a již dřívějším formulováním rozsudku. Výměr komise, na základě které byl Viktor Viklický zařazen do TNP, byl vydán už 19. ledna 1950, ale zatčen a zároveň odsouzen byl 7. února 1950 na základě lednového rozhodnutí. Bez jakéhokoliv rozloučení byl okamžitě převezen do sběrného tábora v Brně a poté do hodonínského TNP. Zde působil jako malíř, maloval manželky dozorců a zdobil prostory tábora. Už 21. května 1950 obdržel Viktor Viklický velmi dobrý posudek od vedoucího tábora, ve kterém se dokonce uvádí možnost přezkoumání oprávněnosti pobytu tohoto člověka v TNP. I díky tomuto kladnému hodnocení a úsilí svého bratra mohl být po roce Viktor Viklický propuštěn. V září 1969 byl rehabilitován okresním soudem v Olomouci, který zneplatnil rozhodnutí komise krajského národního výboru z roku 1950³²³.

Osoby, které opustily tábor, se vracely do svých domovů, kde se ocitaly pod zostřeným dohledem místních orgánů, které o propuštěném podávaly zprávy referentovi ONV. Součástí hlášení byly informace o zaměstnání propuštěných osob, jejich pracovní morálce nebo postoj k lidově demokratickému zřízení³²⁴.

4.2.3. Pracovní úkoly

Určení pracovních úkolů v hodonínském TNP odpovídalo fyzickému stavu internovaných osob. Do tábora byli umísťováni muži převážně se sníženými pracovními schopnostmi, většinou ve špatném zdravotním stavu, nemocní a fyzicky zesláblí. Pro velkou část těchto osob se nenašlo vhodné pracovní uplatnění, a proto byly využívány pouze pro práci uvnitř tábora. Tu představovalo provádění nezbytných stavebních prací k udržení životnosti tábora a dále práce zajišťující chod tábora, například práce v lese a nošení dříví na otop, výpomoc v kuchyni, nebo práce v sedlářské dílně, která byla součástí tábora.

Menší část internovaných se podílela také na dostavbě dílčích úseků původně dálkové silnice z Plzně do Ostravy v úseku mezi Štěpánovem nad Svratkou a Rozsečí nad Kunštátem. Výkon těchto stavebních úkonů se ovšem omezil pouze na letní a podzimní měsíce roku 1950.

³²³ MALIVA, Josef, Malíř vězněm tábora nucené práce za éry komunismu. *Střední Morava*, 2012, roč. 18, č. 33, str. 85-95.

³²⁴ SOka Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 321 směrnice pro TNP, zpráva referenta ONV z 24. 10. 1951, III – 256-19/10-1951/Tj.

Ještě v únoru 1950 byla většina z internovaných bez stálých pracovních příležitostí³²⁵, a to i přes to, že již od počátku března 1949 jsou doloženy požadavky stavebních závodů národních podniků realizujících v okolí Hodonína výstavbu vírské přehrady nebo výše zmíněné silnice na 50, respektive 20 pracovníků ze vznikajícího tábora³²⁶. Převýchova prací tak byla v hodonínském táboře realizována převážně drobnými pracemi.

Státní silnice č. 18, jak zněl nový název budované silniční stavby, byla po válce přetrasována. Výchozími místy již nebyla Plzeň a Ostrava, nýbrž Rokycany a Žilina. Stopa silnice přes Vysočinu zůstala ovšem zachována³²⁷. Již v roce 1947 byly na Vysočině dokončeny stavební práce na úseku z Rovného do Bystřice nad Pernštejnem a zahájeny byly také dokončovací práce v navazujícím úseku z Lesoňovic do Štěpánova nad Svratkou a také výše zmíněný úsek ze Štěpánova do Rozseče, který vedl kolem areálu hodonínského tábora. Dokončení úseku silnice ze Štěpánova do Rozseče bylo svěřeno stavební firmě Bohumila Šmídy z Poličky, která vedla práce i za války. Po převratu v roce 1948 uvalil na firmu okresní národní výbor v Poličce národní správu a do jejího čela dosadil národního správce Václava Koženého. Dosavadní majitel firmy B. Šmída byl potom internován v hodonínském táboře a svěřený úkol stavby silnice, který zahájil jako podnikatel, dokončil jako vězeň. Stavební firma B. Šmídy, která byla později inkorporována do národního podniku Československé stavební závody, se zpočátku potýkala s nedostatkem strojního zařízení a také vyškoleného technického dozoru, postupně se přidával také problém s nedostatkem dělníků. Národní správce V. Kožený v průběhu roku 1948 několikrát upozorňuje zemský národní výbor v Brně na potenciál hodonínského areálu, ve kterém by mohli být ubytováni a

³²⁵ Hlášení z prohlídky tábora konané ve dnech 15. a 16. února 1950. STEJSKALOVÁ, B. *Tábory nucené práce na jižní Moravě v letech 1948-1954*. Diplomová práce. Brno: MU, Filozofická fakulta, 2007, s. 43.

³²⁶ ABS, Fond Ministerstva vnitra, Zmocněnec správy TNP Brno (E-2), i. j. 1 – Zápis z porady u bezpečnostního referátu ZNV v Brně.

³²⁷ Silnice měnila svůj průběh ještě několikrát. V 70. letech 20. století došlo k přeložení úseků z Rokycan do Příbrami kvůli budovanému vojenskému újezdu Brdy a zároveň byla protažena z Žiliny až do východoslovenských Michalovců. Odstoupení od původního válečného záměru trasování silnice vedlo k situaci, že stopa dálkové komunikace vedla úseky, které neodpovídaly kategoriím silnic první třídy. Mnohdy splňovala silnice požadované parametry pouze v úsecích zamýšlené původní trasy, v ostatních případech byly na silnici první třídy povýšeny úseky původních silnic nižších tříd. Tato situace trvala až do roku 1997, kdy po reformě kategorizace silničních komunikací byly nevyhovující úseky degradovány opět na silnice tříd nižších, např. v úseku Votice – Ledec nad Sázavou – Havlíčkův Brod na silnici druhé třídy č. 150 a pod stejným číslem i úsek z Boskovic přes Prostějov, Přerov do Valašského Meziříčí. Úseky původní silnice č. 18 z Havlíčkova Brodu přes Žďár nad Sázavou, Bystřici nad Pernštejnem, Štěpánov nad Svratkou, Hodonín, Rozseč nad Kunštátem a Boskovice jsou dnes přečíslovány na silnici první třídy č. 19. Současná silnice první třídy č. 18 dnes začíná v Rožmitále pod Třemšínem a končí ve Voticích na rozhraní Středočeského a Jihočeského kraje.

stravování dělníci, zejména po skončení letní sezóny tábora. Okresní úřad ochrany práce v Boskovicích ale návrhy stavební firmy zamítá s odůvodněním, že nejprve je potřeba využít všech místních sil v okolí stavby, které budou uvolněny po skončení žní. Ani přestavba hodonínského areálu v tábor nucené práce o rok později nakonec potřebný nedostatek pracovníků nevyřešila. Fyzický stav internovaných vězňů neumožňoval využívat je ve větší míře při namáhavé stavební práci nutné k dokončení rozestavěného úseku dálnkové silnice³²⁸.

Osoby zařazené do tábora měly obdržet plat podle svého pracovního výkonu. Z tohoto platu pak byly hrazeny náklady pobytu internovaného a výživa příslušníků rodiny, kteří byli na internovaného materiálně odkázáni. Zbývající část se měla internovanému vyplatit po odchodu z tábora³²⁹.

Tábor nucené práce Hodonín byl zrušen k 1. prosinci 1950 výnosem ministerstva národní obrany z 18. listopadu téhož roku, pod jehož správu tábor v průběhu roku 1950 přešel. Ovšem ještě v průběhu prosince zde před definitivním opuštěním tábora prováděly tři desítky vězňů dokončovací práce.

³²⁸ VYMĚTALÍK, J. Dálnková silnice Plzeň – Moravská Ostrava v průběhu západní Moravy. *Západní Morava, vlastivědný sborník*, 2016, roč. 20, s. 45-75.

³²⁹ § 7 zákona č. 247/1948 Sb. ze dne 25. října 1948 o táborech nucené práce. [cit. 2019-05-19]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=247&r=1948>

REKREAČNÍ A EDUKAČNÍ FUNKCE TÁBORA HODONÍN 1950-2020

Od 50. let 20. století nastává nová éra tábora, který je využíván nejprve jako rekreační zařízení pro socialistickou mládež a rodiny a po roce 1989 jako soukromé ubytovací zařízení. Zároveň se také konají první piety za oběti válečného využití tábora a později se objevují i úvahy o zbudování památníku těmto obětem. Z širokých skupin vězňů z hodonínského tábora byla z řad veřejnosti upírána pozornost zejména na Romy, ostatní skupiny internovaných byly upozadřovány, a to nejen před rokem 1989. Na jednu stranu je tento současný proromský pohled logický vzhledem k počtu jejich obětí v táboře, na stranu druhou může vyvolávat jisté nepokoje z upřednostňování zájmů jedné skupiny.

Za komunistického režimu ovšem ani romská otázka a její reflexe nebyla samozřejmá a téma romského holokaustu patřilo spíše k těm nechtěným. První připomínku romských vězňů v hodonínském táboře zorganizoval až v roce 1973 svaz Cikánů-Romů. Do té doby připomínal romské oběti na místě jejich hromadného hrobu pouze obyčejný dřevěný kříž a kámen s nápisem „Žalov obětí nacismu“. Od roku 1995 pečuje soustavně o hromadný hrob romských vězňů v Hodoníně brněnské Muzeum romské kultury, které pořádá každoročně v srpnu pietní akt na připomínku největšího transportu do Osvětimi a které také nechalo v roce 1997 vztyčit na místě hrobu památník v podobě kříže od romského sochaře Eudarda Oláha. Iniciativy připomínající romské oběti byly završeny dokončením Památníku holokaustu Romů a Sintů na Moravě, který je od srpna 2019 přístupný veřejnosti³³⁰. Následující kapitoly budou věnovány hodonínskému táboru v éře socialistické a kapitalistické rekreace a jeho následné proměně v místo kolektivní paměti.

³³⁰ Bulletin Památníku Hodonín, Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, 2016.

5. Tábor Hodonín jako rekreační zařízení 1950-2009

V prosinci roku 1950 byl v Hodoníně zrušen TNP a po dvouleté odmlce našel areál v roce 1952 nové využití, kdy začal sloužit rekreačním účelům, především jako zařízení pro pořádání letních dětských táborů a konání rodinné rekreace. Poprvé ovšem sloužil objekt k rekreaci už v letní sezóně 1947 pod vojenskou správou jako tábor pro mládež a výcvikové středisko pro brněnské vysokoškoláky a poté i v letní sezóně 1948 pod správou ONV Blansko jako středisko pro rekreaci školní mládeže z blanenského a boskovického okresu.

5.1. Letní dětské tábory v systému cestovního ruchu

Letní dětské tábory tvoří neodmyslitelnou součást naší kultury, Jan Burda dokonce tvrdí, že nemají nikde ve světě takovou tradici a úroveň jako u nás³³¹. V současné době patří pořádání dětských táborů do systému cestovního ruchu jako typický produkt kolektivní a organizované rekreace. Letní dětské tábory představují široký soubor služeb od ubytování, stravování a dopravy po programové aktivity, pedagogický dohled a zdravotní služby, a podílejí se tak na generování zisku národního hospodářství.

S dětskými tábory jako místy, která kombinují rekreaci a rozvoj tělesných a duševních schopností mladých účastníků v přírodě pod vedením dospělých se setkáváme poprvé od poloviny 19. století nejprve v angloamerickém prostředí. Na začátku 20. století pak Robert Baden Powel vytvořil pravidla pro organizovaný pobyt v přírodě, která se stala základem mezinárodní organizace skaut. Účastí na táborech v přírodě měla být v mladých lidech díky kombinaci zábavy, sportovních her a výchovy prožitkem pěstována odvaha, smysl pro čestné jednání, pravdomluvnost, ale také podporováno vlastenectví, služba pro společnost, vztah k přírodě a také k Bohu. Děti se také měly učit samostatnosti a vzájemné spolupráci. Tábory sledovaly vedle cílů vlasteneckých a morálních, také cíle hygienické, neboť měly mimo jiné zlepšovat zdraví dětí, a staly se tak účinným nástrojem sociální politiky. Tyto myšlenky přenesl do českých zemí Antonín Benjamín Svojsík, který zde uspořádal první tábor v roce 1912. Český skaut později přijal název Junák. Totalitní režimy 20. století nicméně těmto aktivitám nakloněny nebyly, a proto byl Junák během protektorátu zakázán a po krátké obnově byl v roce 1950 začleněn do Československého svazu mládeže, po roce 1970 do

³³¹ BURDA, Jan a kol. *Tábory a další zotavovací akce*, Praha, 2008, s. 5.

Socialistického svazu mládeže a jeho pionýrské organizace³³². S některými z členů Junáka byly dokonce vedeny i soudní spory³³³. Pořádání dětských táborů se stalo do budoucna významným ideologickým nástrojem v rukou státu.

Pořádání dětských letních táborů se stalo také východiskem pro některé pedagogické směry, například zážitkovou pedagogiku a také školy v přírodě, jejichž koncept k nám přišel z německého prostředí na počátku 20. století. Školu v přírodě dnes chápeme jako zotavovací pobyt ve zdravotně příznivém prostředí bez přerušování vzdělání, který plní účel vzdělávací, výchovný, zdravotní a rekreační v kombinaci s vytvářením pozitivního vztahu k přírodě. Spojit pobyt v přírodě se vzdělávacími cíli se mezi prvními u nás podařilo Eduardu Štorchovi, který na pražském Libeňském ostrově už v meziválečném období tento model realizoval. Tradičně je ale prvenství připisováno škole v přírodě, která byla zorganizována v Domštátě u Olomouce v roce 1923. Po roce 1948 se stal tento model součástí našeho vzdělávacího systému převážně pro děti z velkých průmyslových měst³³⁴.

V socialistickém Československu bylo pořádání dětských táborů svěřeno do péče téměř výhradně ROH³³⁵ a pionýrské organizaci Československého svazu mládeže, resp. Socialistického svazu mládeže a bylo zpočátku velmi ideologicky zatíženo. Konkrétní náklady na provoz tábora nesly továrny a podniky skrze své odborové organizace, které byly součástí ROH. Rodiče dětí, pro které byly tábory určeny, se potom jako zaměstnanci konkrétního státního podniku podíleli na financování táborů pouze symbolicky. Odborové organizace potom také vybíraly pro tábory vhodné vedoucí a pedagogické pracovníky. V menší míře se tábory konaly také pod záštitou domů pionýrů a mládeže nebo je organizovaly základní školy. Odkazy původního skauta a junáka bylo možné nalézt pouze v ilegálních oddílech těchto organizací nebo částečně také ve specializovaných kroužcích jako

³³² Junák byl dočasně obnoven pouze během období pražského jara mezi lety 1968 a 1969, ale během takto krátké doby nemohl konkurovat masivnější a protěžované pionýrské organizaci. HUBÁČEK, Milan. Historie skautingu. [cit. 2020-03-30]. Dostupné online z: <https://nakolisku.net/historie-skautingu>

³³³ Více o tématu viz ZACHARIÁŠ, Jiří. *Soudní proces s tzv. ilegálním ústředím Junáka, aneb, Karel Průcha a spol. (1952)*, Praha, 2005.

³³⁴ KRÁLÍČEK, Juraj a KOVÁČIK, Ján. *Škola v prírode: Metodická príručka pre učiteľov a vychovateľov*. Bratislava, 1964, s. 9.

³³⁵ ROH, Revoluční odborové hnutí bylo v letech 1946 - 1990 monopolní odborovou organizací v Československu. Založeno bylo zákonem 144/1946 Sb. Zákon č. 144/1946. ze dne 16. května 1946 o jednotné odborové organizaci. [cit. 2020-03-19]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=144&r=1946>

byly například vodácké nebo radioamatérské patřících pod systém Svazarmu³³⁶, jejichž vedoucí pro své členy organizovaly tábory s vyšší úrovní. Z letních táborů se stala masová záležitost. Jestliže před rokem 1948 odjížděly na tábory pouze děti, které celý rok vzájemně spolupracovaly a tábor připravovaly, po roce 1948 mohl jet na tábor kdokoliv³³⁷. Vedle pionýrských táborů se konaly samozřejmě také školy v přírodě, které byly organizovány přímo školou a jejími zaměstnanci.

Od 50. let se pionýrské tábory ROH v souvislosti se vznikem masové rekreace často potýkaly s nedostatkem vhodných objektů. Zpočátku byla situace řešena využíváním školních budov a internátů, které byly během letních měsíců nevyužívané, ale postupně muselo být přistoupeno k budování nových táborových objektů, z nichž některé byly opravdu rozsáhlé. Letních táborů se nejčastěji účastnily děti od 7 do 15 let, větší tábory pak mohly účastníky dělit podle věku nebo pohlaví na více oddílů. Potom bylo ovšem také nutné zajistit více oddílových vedoucích, kterými se často stávali studenti středních nebo vysokých škol. V pozdějších letech začaly do letních táborů vedle primárního účelu opatrovat a zajistit děti pro pracující rodiče pronikat také jiné cíle jako zážitky z pobytu v přírodě, zábava a program už neměl pouze poučit, ale také zaujmout. Nejčastěji se děti věnovaly sportu, hrály společenské hry a účastnily se soutěží a vycházek do okolí³³⁸.

Po roce 1989 se počet objektů pro letní dětské tábory snížil, některé základny táborů byly zrušeny, jiné předány restituentům nebo byly privatizovány. K pořádání dětských táborů se mohli vrátit skauti, ale také jiné organizace jako sokolové, YMCA, Lesní liga moudrosti a také fyzické osoby, bohužel někdy i pochybné pověsti. Z důvodu velké konkurence mezi pořadateli táborů dnes platí, že rodiče při výběru tábora pro své děti musí být velmi pečliví. Pořádání dětských táborů jako vhodný způsob pro prázdninovou aktivitu dětí každopádně přetrvalo.

³³⁶ Svaz pro spolupráci s armádou byla československá sportovně branná organizace existující v letech 1951 – 1990. Zákon č. 92/1951 Sb. ze dne 2. listopadu 1951 o branné výchově, § 5. [cit. 2020-03-31]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=92&r=1951>

³³⁷ Více o tématu viz ČMOLÍK, Otto. *Kapitoly z historie Pionýrské organizace v Československu: (Stručný nástin vývoje v letech 1945-1978)*. Praha, 1979.

³³⁸ KRTIČKA, Karel, BĚLOHLÁVEK, Martin. *Fakta o vývoji pionýrského hnutí v České republice 1949-1990*. [cit. 2020-04-01]. Dostupné online: http://pionyr.cz/tisk/mozaika_brezen_2008.pdf

5.2. Rekreační středisko a dětský tábor Hodonín 1952-2009

Soustavná rekreační činnost byla v objektu hodonínského tábora zahájena v roce 1952 a provozována téměř 50 let až do roku 2009. Za tuto dobu areál vystřídal několik majitelů a správců a také rekreačních funkcí.

Do roku 1955 bylo správcem hodonínského areálu pod názvem Středisko SNB nebo Lesní tábor Ministerstvo vnitra, které zde zajišťovalo rekreaci a výcvik sboru vězeňské stráže a především školení SNB a rekreaci jejich rodinných příslušníků. Areál byl využíván pouze v letních měsících, po zbytek roku neměl uplatnění a bydlel zde pouze správce, kterým byl v letech 1953 – 1955 pan Lehký. Podle zprávy ONV v Boskovicích ze 17. listopadu 1953 bylo Středisko SNB v Hodoníně tvořeno dřevěným barákovým táborem oploceným pletivem, budovy byly zevnitř obloženy heraklitovými deskami. Uvnitř areálu se nacházelo také koupaliště. Zejména pro plánované zrušení objektu a neschopnost ministerstva vnitra využívat středisko celoročně zahajuje ke konci roku 1953 ONV v Boskovicích iniciativu na převedení areálu do vlastních rukou a opětovné využití areálu jako střediska pro zotavovací péči školní mládeže. V tehdejší boskovickém okrese se nacházel nedostatek vhodných objektů pro podobné aktivity. Objekt bývalého tábora v Mladkově nevyhovoval podmínkám a požadavkům. Jako přednosti hodonínského areálu jsou zmiňovány dobré vybavení, blízkost přírody i vhodné podmínky pro provozování nejen letních táborů, ale i celoročních akcí jako jsou školy v přírodě, školní rekreace, lyžařské kurzy³³⁹.

První žádost o převzetí správy nad hodonínským objektem zaslali zástupci ONV Boskovice Samostatnému hospodářskému oddělení pro školy při ministerstvu vnitra v červnu 1954. Této zprávě předcházelo několik telefonických hovorů a jednání mezi zástupci obou institucí. V žádosti o předání (přenechání) střediska v Hodoníně byl artikulován také požadavek, aby nebyly ze střediska odváženy součástky osvětlovacích těles, vybavení kuchyně a další vybavení³⁴⁰.

Dohodou ze dne 13. července 1954 mezi zástupci ONV v Boskovicích a ministerstva vnitra, odborem pro školy zastoupeném kpt. Lejskem, bylo ujednáno převedení areálu k září 1954 do správy ONV Boskovice. Za tímto účelem navštívila na konci července téhož roku čtyřčlenná delegace zástupců ONV Boskovice areál hodonínského tábora, kterým je provedl

³³⁹ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 411 Zotavovna Hodonín, zpráva o středisku v Hodoníně ze dne 17. listopadu 1953.

³⁴⁰ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 411 Zotavovna Hodonín, žádost o přenechání rekreačního střediska v Hodoníně, IV – 451 – 1954 B.

hlídač objektu pan Josef Pučalka. Zpráva z návštěvy obsahuje detailní popis budov, místností a jejich vybavení. V hlavní obytné budově (budova č. II) se nacházelo 11 místností, do nichž bylo možné umístit osm postelí, ve všech místnostech byla k dispozici kamna, dále byly součástí budovy koupelna s vanou a topným tělesem, umývárna se studenou vodou a šesti umyvadlovými mísami, dva záchody bez mís, jeden sklep. Opravu bylo nutné provést zejména u zničených dřevěných podlah a omítky ve sklepech, dále měl být proveden nový nátěr kamen, zřízeny venkovní elektrické pojistky a instalovány dvě nové záchodové mísy. V hlavní hospodářské budově (budova č. I) se nacházely 4 místnosti každá vybavená sporákem a výlevkou, dvě místnosti sloužící jako spíže, vodárna bez čerpadla, splachovací záchod bez mísy a větší předsín³⁴¹.

Ještě v říjnu 1954, tedy měsíc po plánovaném převedení objektu do správy ONV Boskovice, byl nicméně hodonínský areál pod názvem Lesní tábor stále v hospodářské péči Samostatného hospodářského oddělení pro školy při ministerstvu vnitra. To na podzim 1954 informovalo národní výbor v Boskovicích o vůli splnit závazek na převod areálu pod nového správce, vyžadovalo ovšem splnění dalších formalit, např. písemný souhlas okresního národního výboru v Boskovicích s převodem. Po několikaměsíčních průtazích převzal boskovický ONV správu objektu v Hodoníně až v roce 1955³⁴².

Pod správou ONV Boskovice sloužil hodonínský areál jako pionýrský tábor pro děti z boskovického okresu a také pro konání zotavovacích akcí pro mládež. Už od jara roku 1956 však areál využívaly také brněnské školy pro pořádání škol v přírodě. V dobových dokumentech je areál nejčastěji označován jako zotavovna Hodonín. První tábor odjel do Hodonína již během letních měsíců roku 1955. V kronice prvního pionýrského oddílu z Boskovic se nám dokonce zachovala vyprávění samotných dětských účastníků. Jedná se ovšem pouze o prostá a šablonovitá konstatování bez větší vypovídací hodnoty. Děti byly do Hodonína sváženy objednanými autobusy, k dispozici měly zajištěnou celodenní stravu a bohatý program včetně sportovních her. Veškeré aktivity zajišťovali táboroví vedoucí, které si každá škola nebo pionýrská organizace přivážela s sebou³⁴³.

³⁴¹ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 411 Zotavovna Hodonín, Záznam z návštěvy 27. července 1954 za účelem předání střediska Hodonín do správy ONV Boskovice pro účely zotavovací péče školní mládeže.

³⁴² SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 411 Zotavovna Hodonín, Zpráva ministerstva vnitra, č. j. H – 12.637/703 – 1954.

³⁴³ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 4141, Zotavovací akce pro mládež, pionýrský tábor Hodonín 1955, Kronika I. oddílu.

Ihned po převzetí objektu započal ONV Boskovice s nezbytnými opravami a přestavbou areálu pro potřeby konání dětských táborů. Areál nově disponoval jedenácti dřevěnými baráky s 32 místnostmi o celkové výměře 1 060 m² a třemi sruby. Ubytovací kapacita činila 120 lůžek. První barák, ve kterém se nacházela kancelář správce a jeho pokoj, dále pokoj hlavního vedoucího, ošetrovna, izolace a skladiště, sloužil převážně pro administrativní účely. Ve druhém baráku se nacházelo 11 obytných místností se 44 lůžky pro děti. Pro ubytování dětí sloužily další dva baráky, jeden se dvěma ložnicemi pro 15 a 8 dětí a pokojem pro zaměstnance, druhý taky se dvěma ložnicemi pro 30 a 10 dětí a pokojem pro personál. V dalším baráku, největším v celém táboře s výměrou 290 m², se nacházelo hospodářské zázemí tábora s kuchyní, přípravnou, umývárnu, jídelnu s kapacitou 80 míst, dvěma skladovacími místnostmi a dále také knihovna s čítárnou a pokoj pro zaměstnance. Pro hospodářské účely sloužil i další barák s prádelnou, která byla vybavená kotlem na tuhá paliva, místností pro žehlení a jiné přípravné práce a také sprchárnou se čtyřmi sprchami. V jiné budově se nacházely dvě dílny, údržbářská a elektrikářská, dva dřevníky a skladiště na různá nářadí. Pro vzdělávání žáků byly k dispozici dvě budovy, první s učebnou pro 120 osob vybavenou kamny a velkými osvětlovacími tělesy, koupelnou s vanou, sprchou a dvěma záchody, a druhá se společenským sálem o kapacitě 150 osob s promítací kabinou, ovšem bez promítacího přístroje. Jako samostatná budova pak sloužila sprchárna. V poslední budově se nacházel byt velitele s předsíní, kuchyní, dvěma pokoji, spíží, záchodem a koupelnou bez vany. Nově postavené tři sruby disponovaly kapacitou 12 lůžek, uvnitř se nacházela jedna místnost vybavená dvoukřídlovou skříní, umyvadlem a kamny, do interiéru bylo přivedeno osvětlení a vodovod, ale i přesto zde nebyla instalována ani toaleta, ani sprchy. Suché záchody se nacházely v lese 10 metrů od srubů, ostatní hygienická zařízení pak v jednotlivých dřevěných barácích³⁴⁴. Díky provedeným stavebním úpravám, opravám stávajícího stavu a doplnění ubikací vhodným inventářem se nejen zlepšily podmínky pro ubytované, jejich komfort, ale také byl umožněn celoroční provoz střediska tak, aby vyhovoval požadavkům kladeným na ubytování československé mládeže v 50. letech. S provedenými stavebními úpravami souvisí také demolice některých původních objektů z válečného období. I nadále ale bylo zcela běžné, že děti z pionýrského tábora bydlely v původních věžeňských barácích.

Ne všichni táboroví vedoucí však byli s úrovní oprav a zejména tempem zajištění nového vybavení plně spokojeni. Během druhé sezony táborů v roce 1957 například

³⁴⁴ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 411 Zotavovna Hodonín, Inventář majetku a vybavení.

v kuchyni stále chyběl robotický přístroj na hnětení těsta a přípravu pokrmů, v umývárně nebyly instalovány všechny sprchy. Provoz a pořádání táborů odhalil také nedostatky v hygieně, které vedly ke zdravotním komplikacím. Během prvního turnusu v květnu 1957 se objevily u některých žáků případy spály, zarděnek a angíny. Vedoucí dětského tábora upozorňuje na potřebu řádné desinfekce celého areálu³⁴⁵.

ONV v Boskovicích spravoval hodonínský areál prostřednictvím svého školského odboru do roku 1960, kdy došlo k územně správním změnám, a boskovický okres zanikl sloučením s okresem Blansko, který se stal novým správcem až do 90. let. ONV Boskovice, resp. Blansko měl v pravomoci vybírat pro areál hodonínského tábora vhodného uživatele (nájemce). Od 3. dubna 1958 tak byl areál tábora předán do užívání odborovému svazu zaměstnanců v průmyslu textilním a kožařském v Brně, který byl součástí svazu ROH. Výběr nového nájemce byl připravován poměrně dlouho, ale ne všechny subjekty, vůči kterým měl tábor závazky, tuto změnu zaregistrovaly. Ještě tři měsíce po oznámení nového provozovatele stále poskytovatel elektrické energie, Odbytová základna elektřiny a páry z Nového Města na Moravě strhávala paušální částky z účtu ONV Boskovice³⁴⁶.

Zajištění nového nájemce pro hodonínský tábor byla nevyhnutelná záležitost. Rozhodnutím vlády z 2. září 1955 totiž přešla veškerá péče o děti a příprava a průběh letní rekreace na orgány ROH. O hodonínský tábor projevíly zájem tři odborové svazy ROH. Mezi prvními to byl ROH – odborový svaz zaměstnanců v zemědělství, druhý ROH- odborový svaz zaměstnanců v průmyslu textilním a kožařském a třetí ROH – odborový svaz zaměstnanců školství a vědeckých ústavů.

Svaz zaměstnanců v průmyslu textilním a kožařském, třetí největší odborový svaz v Brněnském kraji, se obrátil se svojí žádostí o převedení tábora do užívání na školský referát ONV v Boskovicích na podzim 1957 se zdůvodněním zvyšujícího se počtu dětí, které musel rekreovat. V roce 1957 to bylo 765 dětí, o rok později již 923, v roce 1959 už se jednalo o 1 204 dětí, a v roce 1960 dokonce 1 640 dětí. Odborový svaz disponoval několika rekreačními objekty na jižní Moravě, ty ovšem kapacitně nepostačovaly potřebám svazu. V žádném ze středisek svazu nebylo možné rekreovat v jednom termínu více než 60 dětí. Odborový svaz řešil tuto situaci pronájmem objektů, což podle sdělení předsedy svazu způsobovalo řadu

³⁴⁵ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 412 Provoz v pionýrských táborech Hodoníně a Mladkově 1955-1958, dopis S. Buzka referentce školského odboru rady ONV Boskovice.

³⁴⁶ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 411 Zotavovna Hodonín, Inventář majetku a vybavení, vrácení poplatku za elektrický proud zotavovny v Hodoníně, 893 – 1958/Br.

potíží a existovalo také nebezpečí, že v dalších letech, kdy počet dětí poroste, nebudou ani tyto objekty dostačovat. V rozhodnutí vybrat pro účely odborového svazu právě hodonínský areál sehrály roli ještě dva důvody. V boskovickém okrese byla převážná část textilních a oděvních závodů, a v táboře se tak mohly v budoucnu rekreovat i děti zaměstnanců těchto podniků z okresu. Jako druhý důvod pro výběr právě Hodonína můžeme uvést plně existující gastronomické zázemí. Odborový svaz vlastnil stanový tábor „nejnovějšího typu“ a mohl jej použít pouze v místě, kde je objekt s kuchyní, skladem a jídelnou. V Hodoníně by se pak mohla postavením tohoto tábora zvýšit kapacita pro ubytované. Převod areálu z ONV Boskovice na odborový svaz neproběhl automaticky a bez komplikací, ke změně uživatele musel dát souhlas dosavadní správce, tedy ONV Boskovice³⁴⁷.

Rada ONV Boskovice rozhodovala o novém uživateli areálu tábora v Hodoníně 21. ledna 1958, kdy zamítla návrh školského odboru ONV předat areál odborovému svazu zaměstnanců školství a vědeckých ústavů i návrh na převedení areálu odborovému svazu zaměstnanců v zemědělství a vyhověla žádosti odborového svazu zaměstnanců v průmyslu textilním a kožařském. Usnesením rady ONV Boskovice č. 28 bylo rozhodnuto předat tábor v Hodoníně do trvalého užívání výše uvedenému odborovému svazu k 15. únoru 1958 s podmínkou, že v táboře bude možno umístit školy v přírodě. Na základě rozhodnutí ONV Boskovice měl odborový svaz zaměstnanců v průmyslu textilním a kožařském také převzít do pracovního poměru dosavadního údržbáře tábora Bohuslava Odehnala, který v areálu tábora žil se svými dvěma dětmi³⁴⁸. ROH – Svaz zaměstnanců v průmyslu textilním a kožařském s výše uvedenými podmínkami vyjádřil souhlas v dopise dne 1. února 1958³⁴⁹. Ke konečné změně užívání však došlo, jak je uvedeno výše, až o dva měsíce později, v dubnu 1958.

Na průtahy se zvolením nového nájemce mělo vliv odvolání neúspěšného žadatele, odborového svazu zaměstnanců v zemědělství, který proti rozhodnutí rady ONV Boskovice podal stížnost prostřednictvím svého krajského výbor v Brně. Podle stěžovatelů je zemědělství rozhodující sektor s nezastupitelnou rolí v procesu kolektivizace. Pracovníci státních statků, zemědělských družstev a jiných zemědělských závodů usilovně pracují, aby byla dobudována socializace také na vesnici, a jejich děti by proto měly mít možnost táborové

³⁴⁷ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 411 Zotavovna Hodonín, Žádost o převedení zotavovny Hodonín do užívání z 30. 10. 1957, 10/57/Jo/k.

³⁴⁸ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 411 Zotavovna Hodonín, Předání pionýrského tábora v Hodoníně do trvalého užívání, škol. 2.212 – 1957/Br.

³⁴⁹ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 411 Zotavovna Hodonín, Předání pionýrského tábora v Hodoníně do trvalého užívání, 10/58/Je/k.

rekreace ve vlastním zařízení. Krajský výbor odborového svazu zaměstnanců v zemědělství ve své stížnosti upozorňuje na tíživou bytovou situaci pracovníků v zemědělství a také na situaci jejich dětí, zejména těch ze státních statků, které chodí z odlehlých farem několik hodin pěšky do školy i za nepříznivého počasí, a často jsou odkázány i samy na sebe, protože v místech, kde bydlí, není žádné školské zařízení. Předseda krajského výboru odborového svazu zaměstnanců v zemědělství zmiňuje také souvislost mezi členy ONV Boskovice a funkcionáři textilních závodů v okrese jako důvod pro rozhodnutí o přidělení hodonínského tábora právě odborovému svazu pracovníků v textilním průmyslu. Podle jeho přesvědčení někteří funkcionáři zejména textilního závodu Kras, který měl v Boskovicích svou pobočku, byli zároveň členy rady ONV Boskovice, která o osudu tábora v Hodoníně rozhodovala. Ve stížnosti se také objevuje argument, že v době, kdy odborový svaz pracovníků v zemědělství podal svou žádost na ONV Boskovice, svaz pracovníků v textilním průmyslu se o objekt ještě nezajímal³⁵⁰.

Odborový svaz pracovníků v textilním průmyslu nakonec uspěl s žádostí o pronájem areálu na dva roky. Od letní sezony 1960 byla po téměř celá 60. léta nájemcem hodonínského tábora prostřednictvím své odborové organizace textilní společnost Tylex z Letovic, která zde rekreovala děti svých zaměstnanců. V oficiálních dokumentech se pak hodonínský tábor uváděl jako zotavovna Hodonín. Teprve na konci 60. let rozhodl správce areálu ONV Blansko o novém nájemci ze sektoru zemědělského, nikoli textilního. Prvním nájemcem z nového odvětví se stalo v roce 1968 jednotné zemědělské družstvo Židlochovice, které v hodonínském objektu provozovalo podobně jako předchozí nájemci zotavovnu pro děti svých zaměstnanců. S dalším nájemcem ze zemědělského sektoru se ovšem mění poslání a využití celého areálu. V roce 1969 vyhověl ONV Blansko žádosti státního statku Louka a ustanovil ho provozovatelem areálu. Poprvé po 20. letech začal sloužit areál jiným než rekreačním účelům. Státní statky Louka zde zřídily ubytovací středisko pro své sezónní zaměstnance, kteří vypomáhali při žních, sklizni brambor a jiných zemědělských činnostech, které překračovaly možnosti kmenových zaměstnanců. Do rukou ROH jako nájemců se vrací areál na konci 70. let na jedno desetiletí, kdy opět slouží k rekreaci dětí, tentokrát zaměstnanců cementáren z brněnských Maloměřic³⁵¹.

³⁵⁰ SOkA Blansko, fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 411 Zotavovna Hodonín, nájem PT v Hodoníně, škol. 156 -1958/Br.

³⁵¹ SOkA Blansko, fond Obecní archiv obce Hodonín, kart. 7, Pamětní kniha 1877-1970.

Na začátku 90. let zahájil stát hledání a výběr vhodného zájemce pro koupi objektu a převedení do soukromých rukou. Nakonec se jím stala Alena Vojtová z Hodonína, která objekt v privatizaci koupila a po téměř dvě desítky let zde provozovala rekreační středisko jak pro organizování dětských táborů pro školní kolektivy, tak pro individuální rekreaci místních lidí. Rekreační středisko Žalov, jak se hodonínský areál jmenoval, umožňovalo celoroční ubytování v chatkách, v areálu dále bylo k dispozici koupaliště (bazén) a restaurace. Poslední dětský tábor se v Hodoníně konal v roce 2008, o rok později se pak po několikaměsíčním úsilí stává novým majitelem opět stát prostřednictvím svých organizačních složek, který zde měl v úmyslu zřídit muzeum obětí romského holocaustu.

Téměř půlstoletí trvající rekreační využití tábora téměř vymazalo z lidské paměti původní zaměření a funkci objektu. Absence nebo pouze příležitostné připomínání si válečných událostí a jakékoli potlačení zpráv o tábore nucených prací před rokem 1989 způsobily, že většina rekreujících vůbec netušila, že jejich volnočasové aktivity probíhají na místě tragédií. Ani v 90. letech, kdy areál převedením do soukromých rukou začal sloužit především místním obyvatelům k letnímu odpočinku, se situace v osvětě nezměnila. Došlo také ke značné vizuální proměně místa, nevyhovující budovy byly strženy nebo rekonstruovány, na začátku 80. let byl dokonce vybudován vyhřívaný venkovní bazén. Původní poslání místa tak bylo uvrhnuto do zapomnění. Prizmatem dnešní doby bychom mohli překrytí represivní funkce tábora funkcí rekreační označit cynismem.

6. Druhý život tábora Hodonín

Zatím poslední kapitola využití hodonínského tábora se začala psát v roce 2009, kdy zdejší areál po několikaměsíčním úsilí vykoupil od soukromé osoby stát pro zamýšlený památník romského holokaustu na Moravě. Do té doby odkazovalo na pohnuté osudy vězňených lidí pouze několik málo připomínek v okolí areálu.

Myšlenka připomínat si hodonínský objekt jako místo spojené s určitým historickým obrazem, který bude utvářet naše historické vědomí, se ovšem datuje daleko před samotný odkup areálu od soukromé osoby a jeho opětovné vlastnění státem v roce 2009. Za posledních 10 let pak bylo učiněno mnoho ve prospěch úvodní myšlenky, ovšem teprve v současné době následující po zpřístupnění areálu veřejnosti se ukáže, zda a na kolik toto místo skutečně dokáže své poslání plnit. Vizi, jak reflektovat historické události v moderních dějinách, je mnoho a vybudování památníků patří mezi jednu z možností.

6.1. Památníky jako místa kolektivní paměti

Památníkem rozumíme jednu z forem paměťových institucí, objekt připomínající významnou osobnost nebo událost. Vedle tradičních muzeí, galerií a památníků se rozvíjejí také nové, netradiční formy paměťových institucí, jimiž jsou specializované památníky. *„Jejich úloha jako specifické formy muzeí spočívá v tom, aby v detailním kontextu připomínaly úlohu významných osobností a událostí ve vazbě na konkrétní lokalitu. V tom spočívá nenahraditelný přínos památníků pro rozvíjení a prohlubování povědomí o historické a kulturní identitě“*³⁵². Mezi tyto specializované památníky je řazen také Památník holokaustu Romů a Sintů na Moravě v Hodoníně u Kunštátu.

Paměťové instituce jsou jednou z forem poznávání světa, jejich cílem má být rozvíjet společnost a jako takové mají výrazný vzdělávací potenciál. Jako místa paměti se snaží předávat tradice, zpřístupňovat složité dějiny, dekodovat minulost a stanovovat, co dějiny jsou a co nejsou. Jsou jedním ze zásadních nástrojů interpretace minulosti. Reflexe dějin a artikulace minulosti ale nejsou vždy neutrální, vždy jde trochu o inscenaci. Paměťové instituce bývají poplatné aktuálnímu režimu a národní identitě. Jako součást mocenského

³⁵² Koncepce rozvoje muzejnictví v České republice v letech 2015 až 2020. *Ministerstvo kultury*. Praha, 2015, s. 43-44. [cit. 2020-04-30]. Dostupné online z: <https://www.mkcr.cz/koncepce-rozvoje-muzejnictvi-v-ceske-republice-1594.htm>

výkladu minulosti se řídí politickým imperativem, dobou, ve které vznikly. V tomto smyslu paměťové instituce podléhají manipulaci, stávající se prostředkem propagace a jimi vytvářený obraz minulosti musí být vždy stylizovaný. V zemích s demokratickým režimem může docházet k častému střídání historických obrazů a diskuse o nich je otevřená, zatímco pro země s nedemokratickým režimem je typická neměnnost těchto obrazů³⁵³.

Paměťové instituce se svou činností podílejí na vytváření skupinové identifikace. Možnosti formovat masy lidí pro posílení jednotné identity využívají státy už od svého vzniku ve starověku. Tradičně se tak dělo skrze náboženství, víru v imaginární řád, pro jehož udržení se používaly různé prostředky jako vzdělávací instituce, knihy, obrazy, pravidla společenského chování. Ve starověku byla tato součinnost lidí jediným způsobem, jak zajistit spolupráci velkého společenství, a byla tedy nezbytná pro existenci státu³⁵⁴. Dnes tuto kolektivní identitu nazýváme ve společenských vědách kolektivní nebo historickou pamětí. V historii má nejčastěji podobu národní identity, kdy se jedinec ztotožňuje s ději a fenomény, které daný národ považuje za významné. Jde o proces vytěšňování individuální paměti na úkor uměle vytvořené paměti kolektivní³⁵⁵.

Na našem území začala být kolektivní národní identita budována od 19. století v souvislosti s formováním národního státu. Stavěly se pomníky, zakládala muzea, slavily svátky, uctívaly symboly. Protože kolektivní paměť je vždy vázána na danou politickou autoritu, slouží také zároveň k posílení její ideologie. Od 50. let minulého století byl ale ideologický boj u paměťových institucí tak výrazný, že některé z nich se svou činností ve prospěch režimu tak znevážily, že ještě v posledních letech hledaly cestu a možnosti, jak z této situace vybědnout. I v dnešní době stále řešíme otázku, zda paměťové instituce na našem území vyprávějí spíše dějiny Čechů v Čechách, nebo dějiny českých zemí. První přístup je výrazně nacionální a jednostranně zaměřený, druhý přístup se neomezuje pouze na českou národnost, ale zahrnuje do příběhu českých zemí také například české Němce. Jako příklad instituce vyprávějící příběh českého nacionalismu můžeme uvést Národní muzeum. To vzniklo v 19. století jako muzeum zemské, ale postupně se z něj stala instituce nacionálně

³⁵³ ZOUHAR, Jan. Idea Muzea. In. *Muzealizace v soudobé společnosti a poslání muzeologie: sborník ze symposia s mezinárodní účastí pořádaného při příležitosti životního jubilea tvůrce brněnské muzeologické školy Zbyňka Z. Stránského: sborník příspěvků ze symposia - Technické muzeum v Brně, 8. - 10. listopadu 2006*. Praha, 2008, s. 7-9.

³⁵⁴ HARARI, Yuval Noan. *Sapiens: stručné dějiny lidstva*. Voznice, 2018, s. 122-148.

³⁵⁵ Jaká je vlastně česká kolektivní paměť, co ji utváří? Existuje historické vědomí v konkrétní národní společenství? Na tyto otázky odpovídá publikace ŠUSTROVÁ, Radka, ed. a HÉDLOVÁ, Luba, ed. *Česká paměť: národ, dějiny a místa paměti*, Praha, 2014.

česká. V dnešním národním muzeu už ale nejde pouze o příběh českého nacionalismu a česko-německou dimenzi, paměťové instituce obecně budou v budoucnu zřejmě více vyprávět také příběhy českých Romů, Ukrajinců nebo Vietnamců jako součást našich dějin³⁵⁶.

Jedním z nezastupitelných prostředků, které se v dnešní době podílejí na vytváření kolektivní paměti v paměťových institucích včetně památníků, jsou edukační programy s různými doprovodnými prostředky jako například naučné stezky, webové stránky, kulturní akce³⁵⁷. Vhodně zvolenými prostředky mohou edukační programy budovat v návštěvnicích národní hrdost, stejně tak jako připomínat nedostatky a poklesky daného národa, mohou vyzdvihovat slavné okamžiky našich dějin, ale také upozorňovat na ty tragické, přibližovat mohou jak ty velké národní dějiny, tak ty malé na úrovni každodennosti. Za jedny z prvních takovýchto památníků by mohly být považovány po 2. světové válce budované památníky v Lidicích nebo Terezíně.

Při takto definovaném pojetí památníků vyvstává otázka, jakou formou dějiny v současné době prezentovat. Základem, na kterém paměťové instituce stojí, jsou exponáty, které ale nemusí být pouze fyzickým objektem expozice s popiskem. Vhodným zvolením exponátů se můžeme pokoušet o jejich dekódování, interpretaci skutečnosti, kterou prezentují. Širokou škálu možností nabízí současná muzejní pedagogika³⁵⁸, včetně mnoha aktivizujících metod³⁵⁹. Jedním z pojetí, se kterým současné památníky často pracují, je narativní přístup založený na subjektivním příběhu jednotlivce, pamětníka a jeho osobních věcí. V návštěvnicích se tímto katarzním přístupem daří stimulovat představivost a především emoce³⁶⁰. Ty můžeme vyvolat také různými interaktivními prvky. Může jít o nějakou formu

³⁵⁶ Více o dějinách Národního muzea a jeho svázání s československým státem viz WOITSCHOVÁ, Klára a JŮN, Libor. *Národní muzeum v éře Československa*, Praha, 2019.

³⁵⁷ HLAVAČKA, Milan. Místa paměti a jejich „místo“ v historickém a společenském „provozu“. In. HLAVAČKA, Milan, MARÈS, Antoine a POKORNÁ, Magdaléna. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha, 2011, s. 11 – 22. RAKOVÁ, Svatava. Místa paměti na přelomu tisíciletí: výzvy a proměny jednoho konceptu. In. Tamtéž, s. 22-33.

³⁵⁸ Muzejní pedagogika se zabývá celým procesem tvorby expozic, programu a prezentace dějin v paměťových institucích. Více o tématu viz JAGOŠOVÁ, Lucie, JŮVA, Vladimír a MRÁZOVÁ, Lenka. *Muzejní pedagogika: metodologické a didaktické aspekty muzejní edukace*. Brno, 2010.

³⁵⁹ Více informací viz MRÁZOVÁ, Lenka a SVÁTKOVÁ, Barbora. *Aktivizující metody v muzejní pedagogice. Studijní materiál kurzu Základy muzejní pedagogiky. Metodické centrum muzejní pedagogiky*. [cit. 2020-05-11]. Dostupné online z: http://www.mcmp.cz/fileadmin/user_upload/vzdelavani/kzmp/F_Aktivizujici_metody_MCMP_Mrazova_Svatkova.pdf

³⁶⁰ Různé typy narativů představuje ve své knize Petra Šobánková. ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium. 1. díl. Přístupy k tvorbě expozic a jejich inovace*, Olomouc, 2004.

přímé participace návštěvníka na expozici, která vyžaduje jeho angažovanost a aktivitu ať už v podobě využití smyslů nebo i skutečné fyzické zátěže. Často se v tomto ohledu využívají tvůrčí aktivity a pracovní činnosti nebo didaktické hry.³⁶¹ Někdy je ovšem zcela postačující pouze zachování původního prostředí, kterým můžeme působit na návštěvníkovi emoce intenzivněji než velkým množstvím interaktivních a mediálních prvků v nově vybudovaných nebo zrekonstruovaných památnících. Vždy bychom ale měli respektovat význam památky a konkrétními aktivitami neporušit pietu a důstojnost daného místa.

V dnešní digitální době a současném informačním zahlcení by měly paměťové instituce být navíc schopny poskytnout informace srozumitelně z důvěryhodných zdrojů a ve spolehlivé a autentické formě. Hodnotit hodonínský památník výše uvedenými prizmaty bude možné po jeho otevření veřejnosti.

6.2. Tábor Hodonín jako Památník holokaustu Romů a Sintů na Moravě

První viditelnou připomínkou romské tragédie v hodonínském táboře byla krátce po válce instalace dřevěného kříže a kamene na místě hromadného hrobu obětí romského holokaustu. V roce 1997 byl tento původní kříž nahrazen křížem železným s romskými symboly, kolem kočovného vozu a torzem chomoutu od romského výtvarníka Eduarda Oláha. Efektivnější projekty na připomenutí zdejších událostí například ve formě vzdělávacích nebo mediálních projektů realizovány nebyly. Pouze občasně se od roku 1973 konaly u areálu hodonínského tábora pietní akty, které získaly pravidelný ráz až po roce 1995, kdy nad nimi stejně tak jako nad hromadným hrobem romských obětí převzalo záštitu Muzeum romské kultury v Brně. Tyto akty začaly být pořádány každoročně vždy nejbližší víkend ke dni transportu zdejších Romů do vyhlazovacích táborů 21. srpna. Místu hodonínského tábora se také iniciativou romských organizací začalo přezdívat Žalov

Nové možnosti pro využití areálu se naskytly až s myšlenkou a záměrem státu odkoupit areál rekreačního zařízení od soukromé osoby a vybudovat na jeho místě důstojnou připomínku válečných událostí. Právě tyto představy mělo splňovat zamýšlené mezinárodní vzdělávací a konferenční centrum Žalov, jehož vize byla později přepracována do podoby památníku. Stát na tento záměr vyčlenil 98 milionů korun a pověřil Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy organizací celého projektu. Rekreační areál byl státem vykoupen za 20 milionů v roce 2009, zbývající částka sedmdesáti osmi milionů korun měla být využita na

³⁶¹ WOLF, Jakub. Interaktivita v muzeu. *Muzeum*, 2009, roč. 47, č. 1, s. 32-37. [cit. 2020-05-11]. Dostupné online z: <http://www.emuseum.cz/admin/files/Interaktivita.pdf>

rekonstrukci a úpravu objektu a případnou výstavbu nových budov a infrastruktury³⁶². Významnou roli ve vyjednávání se stávající majitelkou hodonínského areálu Alenou Vojtovou a vůbec v přípravě nové koncepce areálu sehrál ministr pro lidská práva Michael Kocáb do poloviny roku 2009 ve vládě Mirka Topolánka a poté Jana Fišera. Usnesením vlády č. 589 ze 4. května 2009 došlo na návrh ministra pro lidská práva k úpravě pietních míst v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu³⁶³.

V roce 2012 byl areál hodonínského tábora převeden z Ministerstva školství na Národní pedagogické muzeum a knihovnu J. A. Komenského v Praze, které bylo pověřeno usnesením vlády Petra Nečase č. 158 ze dne 2. března 2011 vybudovat na místě bývalého tábora památník jako varovné memento. Ve vládním materiálu už se nehovoří o vzdělávacím a konferenčním centru, ale prosazuje se záměr vybudování památníku v užším zaměření především na romský holokaust³⁶⁴. Tuto ideovou změnou celkové koncepce památníku prosadil ve vládě ministr pro lidská práva Michael Kocáb³⁶⁵.

Stavební práce na chystaném památníku započaly v roce 2011 demolicí nepůvodních budov a rekonstrukcí dvou dochovaných věžeňských baráku o rok později. Cílem těchto úprav měla být prozatím pouze příprava areálu pro budoucí stavební činnosti vyplývající ze záměrů Národního pedagogického muzea, správce objektu. Zamýšleným cílem mělo být uvést areál do co nejvěrnější podoby odpovídající stavu za války. V roce 2013 pak vyhlásilo Národní pedagogické muzeum studentskou soutěž o ideový návrh podoby budoucího památníku, které se zúčastnili studenti architektury českých vysokých škol. Devítičlenná komise zástupců Národního pedagogického muzea, architektů a jiných odborníků z příbuzných oborů pak z třiceti návrhů vybrala práci Richarda Pozdníčka. Vítězný návrh byl následně upraven do podoby, která odpovídala legislativním normám a také požadavkům zadavatelů na provoz budoucího památníku. Následovalo výběrové řízení na generálního

³⁶² DUDKOVÁ, Anna. Na místě bývalého cikánského lágru v Hodoníně u Kunštátu vznikl památník romského holokaustu. *Ohlasy, dění na Boskovicku*. [cit. 2020-04-08]. Dostupné online z: <https://ohlasy.info/clanky/2016/09/tabor-hodonin.html>

³⁶³ Usnesení vlády České republiky ze dne 4. května 2009 č. 589. [cit. 2020-04-15]. Dostupné online z: [https://albatros.odok.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/6DFE372AE0102BC7C12575A8004335A7/\\$FILE/589%20uv090504.0589.pdf](https://albatros.odok.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/6DFE372AE0102BC7C12575A8004335A7/$FILE/589%20uv090504.0589.pdf)

³⁶⁴ Usnesení vlády České republiky ze dne 2. března 2011 č. 158. [cit. 2020-04-15]. Dostupné online z: [https://albatros.odok.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/A7860535686823B9C12578460058F9AB/\\$FILE/158%20uv110302.0158.pdf](https://albatros.odok.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/A7860535686823B9C12578460058F9AB/$FILE/158%20uv110302.0158.pdf)

³⁶⁵ HOLOMEK, Karel. Současný název památníku v Hodoníně u Kunštátu nereflektuje fakt romské genocidy. *Romea.cz*. [cit. 2020-04-13]. Dostupné online z: <http://www.romea.cz/cz/publicistika/komentare/karel-holomek-soucasny-nazev-pamatniku-v-hodonine-u-kunstatu-nereflektuje-fakt-romske-genocidy>

projektanta, příprava územního a stavebního řízení, výběrové řízení na stavení firmu, ale také vyhotovení geologických a radarových studií pro zjištění stavu podloží. Projektovým manažerem budoucího památníku se stal Ing. Pavel Štěpán³⁶⁶.

Stavební činnost na realizaci památníku podle vítězného architektonického projektu trvala tři roky a veškeré stavební práce byly ukončeny v červenci 2016. Výsledkem provedených úprav se stala kompletní rekonstrukce jednoho z dochovaných původních objektů, baráku dozorců, a vytvoření repliky baráku vězňů, dále vyznačení půdorysných základů ostatních budov z válečné doby, srovnání terénu do původního reliéfu a také výstavba nové budovy infocentra s připravovanou hlavní stálou expozicí a vybudování technického zázemí památníku³⁶⁷.

Areál památníku ale zůstal široké veřejnosti z větší části nepřístupný, zbývalo dokončit hlavní stálou expozici celého objektu. Podle materiálů Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského v Praze z roku 2014 měl sice hodonínský areál sloužit veřejnosti od roku 2016, ale s prodlužujícími stavebními pracemi a chybějící expozicí se následně posunul také termín otevření, a to o jeden rok. Ani tento termín nebyl nakonec dodržen. Počítalo se alespoň s částečným zpřístupněním tzv. pietní zóny v bývalé vězeňské části tábora, kde se nacházely dva baráky, zrekonstruovaný vězeňský barák s replikami původního vybavení a replika baráku dozorců, a zóny odpočinkové. Kompletní otevření památníku mělo následovat až po dokončení stálé expozice³⁶⁸.

Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského připravovaly hlavní expozici zaměřenou na celkové dějiny místa a jeho represivní využití, záměrem mělo být neupřednostňovat oběti žádné internované skupiny. Zamýšlená expozice také dostala příznačný název „*Tábor Hodonín u Kunštátu. Průsečík tragických osudů 1940 – 1950. Střední Evropa*“. Na obsahovém a vizuálním konceptu expozice se podílel vedle pracovníků pedagogického muzea také architekt Jaroslav Obst. Paralelně s chystanou stálou výstavou připravovali pracovníci pedagogického muzea také putovní výstavu o hodonínském táboře. Na několika informačních bannerech s fotkami a příběhy se snažili historii tábora dostat

³⁶⁶ DUDKOVÁ, A. Na místě bývalého cikánského lágru v Hodoníně u Kunštátu vznikl památník romského holokaustu. *Ohlasy, dění na Boskovicku*. [cit. 2020-04-08]. Dostupné online z: <https://ohlasy.info/clanky/2016/09/tabor-hodonin.html>

³⁶⁷ Památník Hodonín u Kunštátu – dokončení stavební části. Tisková zpráva. *Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského*. [cit. 2020-04-09]. Dostupné online z: <https://www.npmk.cz/pro-media/tiskove-zpravy/pamatnik-hodonin-u-kunstatu-dokonceni-stavebni-casti>

³⁶⁸ Památník Hodonín u Kunštátu. [cit. 2014-08-11]. Dostupné online z: <http://npmk.cz/node/104>

k širší veřejnosti a také rozšířit nebo změnit povědomí o táborech u dětí a mladé generace z blízkého okolí. Putovní výstava tedy byla představena nejen na veřejných místech, jako byly obecní úřady, kulturní domy nebo sokolovny, ale také na několika školách v regionu³⁶⁹. Za účelem propagace budoucího památníku a dosavadní vykonané práce vytvořilo Národní pedagogické muzeum na konci prosince 2017 také dokumentární film, který se měl v budoucnu stát součástí budoucí expozice³⁷⁰.

Do celkové vize budoucího památníku v Hodoníně připravované Národním pedagogickým muzeem a knihovnou J. A. Komenského začali postupně zasahovat romské organizace a pracovníci Muzea romské kultury v Brně³⁷¹. Muzeum romské kultury sehrálo významnou roli už v samotných počátcích připravovaného památníku v Hodoníně, kdy se zasazovalo o odkup areálu a jeho vlastnění státem, spolupracovalo s Národním pedagogickým muzeem i částečně na podobě budoucí expozice, kdy do budoucího památníku shromažďovalo ze svých sbírek fotografie, audio a video záznamy bývalých vězňů, nově se však angažovalo i ve změnách celkové koncepce památníku³⁷². Organizace vystupovala proti připravované stálé expozici, která byla v rozporu se záměrem vlády, která pověřila Národní pedagogické muzeum zřízením památníku romského holokaustu v českých, resp. československých a evropských historických souvislostech. Národní pedagogické muzeum však pojímalo budoucí památník v širším kontextu, jako místo tragických událostí, z nichž jedna byla i romský holokaust. Jana Horvátová, ředitelka Muzea romské kultury v Brně poukazovala na nesoulad mezi záměrem vyplývajícím z usnesení vlády a koncepcí památníku připravovanou Národním pedagogickým muzeem a knihovnou J. A. Komenského: „*Národní pedagogické muzeum si samo rozšířilo historický záběr, protože logicky dějiny Romů nejsou jejich nosné téma*“³⁷³. Podle Karla Holomka, romského aktivisty a politika, „*současný název*

³⁶⁹ Bulletin Památníku Hodonín, Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, 2016.

³⁷⁰ Vznik areálu a expozice Památníku Hodonín u Kunštátu. Dokumentární film. [cit. 2020-04-15]. Dostupné online z: <https://www.youtube.com/watch?v=uEFtIHXMe-M>

³⁷¹ Muzeum romské kultury v Brně bylo založeno jako sdružení v roce 1991, od roku 2005 spadá pod stát jako státní příspěvková organizace Ministerstva kultury ČR. Od svého založení se muzeum snaží budovat sbírkové fondy dokumentující kulturu a dějiny Romů. *Muzeum romské kultury*. [cit. 2020-04-18]. Dostupné online z: <https://www.rommuz.cz/o-muzeu/o-nas-2/>

³⁷² Památník přiblíží turistům romský holokaust. Už v létě. *Blanenský deník*, 13. 1. 2017. [cit. 2020-04-20]. Dostupné online z: https://blanensky.denik.cz/zpravy_region/pamatnik-priblizi-turistum-romsky-holocaust-uz-v-lete-20170112.html

³⁷³ ŠTUKAVCOVÁ, Karolína. Kritika kvůli převodu. Památník utrpení má nově spravovat Muzeum romské kultury. *Brněnský deník*, 1. 3. 2017. [cit. 2020-04-14]. Dostupné online z: <https://brnensky.denik.cz/z-regionu/kritika-kvuli-prevodu-pamatnik-utrpeni-ma-nove-spravovat-muzeum-romske-kultury-20170301.html>

[Tábor Hodonín u Kunštátu. Průsečík tragických osudů 1940 – 1950. Střední Evropa] stírá pravou podstatu věznění Romů a jejich genocidy, když původní název významově rozměňuje a ponechává pouze jeho část: [...]. Je to svévole, která zastírá pravou podstatu historie genocidy českých a moravských Romů v [p]rotektorátu“. Pojetí místa památníku jako výlučné připomínky romských obětí holokaustu je podle Karla Holomka dáno tím, že „osud těchto Romů se zcela zásadně lišil od osudu ostatních pozdějších vězňů, pro něž byl pobyt na tomto místě pouze přechodnou epizodou, která pro ně neznamovala předem naprogramovanou smrt. A to bez ohledu na to, jestli zrovna v tomto táboře smrt někoho potkala v důsledku stáří nebo nemoci³⁷⁴“. Dosavadní přípravu památníku kritizovala také rada vlády pro záležitosti romské menšiny, které taktéž vadilo, že z názvu památníku vypadlo spojení romský holokaust, rada žádala, aby ústředním tématem zůstala romská historie³⁷⁵. Podle ministerstva školství, ale „rada vlády [pro záležitosti romské menšiny] jednala bez znalosti scénáře, a proto došlo k nepochopení z její strany, neboť expozice je z 90 procent věnovaná romskému tématu a romskému holokaustu“³⁷⁶.

Neschopnost Národního pedagogického muzea a Muzea romské kultury najít konsenzus nakonec vedly k převedení hodonínského areálu pod druhou ze jmenovaných institucí a prosazení představy památníku jako místa romského holokaustu. Na konci února 2017 rada vlády pro záležitosti romské menšiny přijala usnesení o začlenění památníku do struktury Muzea romské kultury v Brně, do května pak ministr pro lidská práva Jan Chvojka ve spolupráci s dalšími ministerstvy předložil vládě Bohuslava Sobotky návrh na převedení památníku na nového správce. Převod památníku na Muzeum romské kultury schválila vláda v září téhož roku. V prosinci 2017 byla podepsána smlouva mezi Národním pedagogickým muzeem a knihovnou J. A. Komenského a Úřadem pro zastupování státu ve věcech majetkových o převodu majetku státu na druhý jmenovaný subjekt. Pod Muzeum romské

³⁷⁴ HOLOMEK, K. Současný název památníku v Hodoníně u Kunštátu nereflektuje fakt romské genocidy. Romea.cz. [cit. 2020-04-13]. Dostupné online z: <http://www.romea.cz/cz/publicistika/komentare/karel-holomek-soucasny-nazev-pamatniku-v-hodonine-u-kunstatu-nereflektuje-fakt-romske-genocidy>.

³⁷⁵ Památník Hodonín u Kunštátu bude spravovat Muzeum romské kultury. Romea.cz. [cit. 2020-04-18]. Dostupné online z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/pamatnik-hodonin-u-kunstatu-bude-spravovat-muzeum-romske-kultury>

³⁷⁶ Památník romského holokaustu v Hodoníně u Kunštátu se zatím neotevře. Pedagogické muzeum pozastavilo práce na expozici. Romea.cz. [cit. 2020-04-20]. Dostupné online z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/pamatnik-romskeho-holokaustu-v-hodonin-u-kunstatu-se-zatim-neotevre-pedagogicke-muzeum-pozastavilo-prace-na-expozici>

kultury byl hodonínský areál převeden na počátku roku 2018, kdy 25. ledna Muzeum romské kultury převzalo areál památníku od Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových³⁷⁷.

Jako politické označila rozhodnutí ředitelka Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského Markéta Pánková, její kolega Pavel Štěpán, projektový manažer památníku, pak kritizoval rozhodnutí jako výsledek snah Muzea romské kultury potlačit památky neromských obětí: „Podle mých zkušeností mělo Muzeum romské kultury a lidé spjatí s romskou menšinou na Moravě snahu nekriticky upřednostňovat romské období tábora na úkor ostatních obětí, které tam zemřely nebo byly vězněny v ostatních historických etapách.“ Doplnil přitom, že nechce zpochybnit, že Romové v táborech trpěli nejvíce³⁷⁸. V návrhu ministerstva pro lidská práva pro převod hodonínského památníku na Muzeum romské kultury je ovšem konstatováno, že „opatření není v rozporu s cílem památníku, kterým je uctít památku všech obětí internovaných v táborech, který přesahuje internaci Romů za druhé světové války“³⁷⁹.

Muzeum romské kultury jako nový správce hodonínského areálu získalo na starosti provoz památníku pro veřejnost včetně vybudování nových expozic. Muzeu se tak podle sdělení její ředitelky Jany Horvátové zvýšil počet pracovních úvazků o šest, tedy téměř o třetinu dosavadních zaměstnanců. Nutné bylo také pozměnit zřizovací listinu muzea, do které byla přidána klauzule o „uchování trvalé vzpomínky na utrpení Romů internovaných v bývalém cikánském táboře v Hodoníně u Kunštátu, včetně péče a úpravy pietního místa“. Muzeum Romů převzalo do své správy od Památníku Lidice také areál letského tábora, ve kterém taktéž připravuje svoji koncepci. Naplnila se tak představa rady vlády pro záležitosti romské menšiny, která dlouhodobě usilovala, aby romská pietní místa spravovaly romské organizace nebo instituce³⁸⁰, ale také představa ministerstva pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu, které skrze svého mluvčího Michala Kačírka prohlásilo: „Ministr

³⁷⁷ Muzeum romské kultury oficiálně převezme areál Památníku v Hodoníně u Kunštátu. *Romea.cz*. [cit. 2020-04-15]. Dostupné online z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/muzeum-romske-kultury-prevezme-oficialne-areal-pamatniku-v-hodonine-u-kunstatu>

³⁷⁸ ŠTUKAVCOVÁ, K. Kritika kvůli převodu. Památník utrpení má nově spravovat Muzeum romské kultury. *Brněnský deník*, 1. 3. 2017. [cit. 2020-04-14]. Dostupné online z: <https://brnensky.denik.cz/z-regionu/kritika-kvuli-prevodu-pamatnik-utrpeni-ma-nove-spravovat-muzeum-romske-kultury-20170301.html>

³⁷⁹ Památník v Hodoníně u Kunštátu by mohlo spravovat Muzeum romské kultury. *Romea.cz*. [cit. 2020-04-20]. Dostupné online z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/pamatnik-v-hodonine-u-kunstatu-by-mohlo-spravovat-muzeum-romske-kultury>

³⁸⁰ Památník Hodonín u Kunštátu bude spravovat Muzeum romské kultury. *Romea.cz*. [cit. 2020-04-18]. Dostupné online z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/pamatnik-hodonin-u-kunstatu-bude-spravovat-muzeum-romske-kultury>

[Jan Chvojka] je přesvědčen, že romská pietní místa by měla být spravována organizacemi, které se zaměřují na romskou historii. Podobný názor má ostatně i ministerstvo kultury, které přislíbilo maximální vstřícnost³⁸¹.

Termín zpřístupnění Památníku holokaustu Romů a Sintů na Moravě veřejnosti se několikrát oddaloval. Původní termín otevřením byl stanoven na rok 2017, tedy rok po dokončení stavební části areálu. Tato doba byla potřeba k vytvoření hlavní expozice. V červenci měl být zahájen zkušební provoz a od srpna se měl památník plně otevřít veřejnosti. Kvůli nejasnostem o provozovateli areálu a hlavní expozici byl termín ovšem prodloužen na rok 2018. Protože ale Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského zastavilo s ohledem na připravovanou změnu vlastníka areálu práce na expozici, oddálil se termín otevření o další rok. Poprvé se tak areál veřejnosti představil až ve středu 21. srpna 2019³⁸². Kompletní zpřístupnění památníku včetně stálé expozice o historii místa, osudech a vzpomínkách těch, kteří byli v táboře věznění, bylo ovšem posunuto až na průběh roku 2020. Původně avizovaný termín 1. dubna 2020 byl z důvodu vládních opatření v boji proti koronaviru odložen a definitivní otevření areálu proběhlo v červnu³⁸³.

V areálu památníku se nachází nově postavená budova infocentra s výstavním sálem. Právě sem je situován základ celé stálé expozice. V multifunkčním sálu, který je také součástí infocentra, se budou promítat dokumenty i hrané filmy o druhé světové válce, holokaustu a totalitních režimech, bude se využívat také na pořádání přednášek, besed nebo různých vzdělávacích akcí. Prostor před infocentrem slouží jako amfiteátr pro pořádání setkání pod širým nebem. V areálu památníku je dále rekonstruovaný barák dozorců, který má na ploše sedmi místností návštěvníkům přiblížit působení dozorců v táboře v období existence tábora v letech 1940 – 1950 a jejich život zde. Ve vězeňském baráku, který je nově postavenou replikou budovy z války, je instalován dobový mobiliář, který měli vězni k dispozici, postele, umývárna a kamna. Podle tvůrců výstavy půjde o nejvíce emotivní zážitek památníku pro

³⁸¹ Ministr Chvojka hodlá prosadit, aby památník Lety spravovalo romské muzeum. Čeněk Růžička nesouhlasí. *Romea.cz*. [cit. 2020-04-20]. Dostupné online z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/ministr-chvojka-hodla-prosadit-aby-pamatnik-lety-spravovalo-romske-muzeum-cenek-ruzicka-nesouhlasí>

³⁸² Památník romského holokaustu v Hodoníně u Kunštátu se zatím neotevře. Pedagogické muzeum pozastavilo práce na expozici. *Romea.cz*. [cit. 2020-04-20]. Dostupné online z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/pamatnik-romskeho-holokaustu-v-hodonine-u-kunstatu-se-zatim-neotevře-pedagogicke-muzeum-pozastavilo-prace-na-expozici>

³⁸³ Památník holokaustu Romů a Sintů na Moravě. [cit. 2020-04-21]. Dostupné online z: <https://hodoninpamatnik.cz/pamatnik/>

návštěvníky³⁸⁴. Originální vyjádření a uctění památky obětí budou potom představovat do země zasazené železné tyče symbolizující každého člověka, který v bývalém táboře zahynul.

V současné době lze v Památníku holokaustu Romů a Sintů na Moravě navštívit tři přechodné výstavy. První z nich s názvem Genocida Romů a Sintů v době 2. světové války se věnuje nacistickému pronásledování a vyvražďování Romů především na území dnešní České republiky. Výstavu doprovází videozáznam se vzpomínkami pamětníků. Druhá z výstav s názvem Vybrané nálezy z archeologického výzkumu v místech bývalého tzv. cikánského tábora v Letech u Písku, na které spolupracovali také členové katedry archeologie Západočeské univerzity v Plzni, prezentuje soubor vybraných předmětů z osobní výbavy vězňů a pozůstatků vězeňských baráků a ohrazení tábora, které byly získány při archeologickém průzkumu místa v roce 2017. Třetí výstava s názvem Výsledky soutěže Emílie Machálkové a Karla Holomka věnované připomínce romského holokaustu představuje soutěžní modely návrhů památníků a soch s danou tematikou³⁸⁵.

Budování památníku na místě bývalého hodonínského tábora s sebou přineslo také zvýšený mediální zájem a roli ústavních činitelů, jejich komentářů a výstupů se ze záležitosti stalo téma politické. Ze všech etap využití tábora nejvíce ve společnosti i mezi politiky rezonuje období romského holokaustu. Do značné míry to souvisí s předsudky české společnosti vůči minoritám a neochotou některých z nás přiznat si, že Romové byli a jsou plnohodnotnými občany této země. Někteří z politiků si dokonce na tématu romského holokaustu budují svoji kampaň nebo přinejmenším vytvářejí ideologickou image. Na jedné straně jsou to pravicoví extremisté z antisystémových stran, kteří zpochybňují utrpení Romů v koncentračních táborech za války³⁸⁶, na straně druhé systémové strany, které vytvářejí ideu

³⁸⁴ CHARVÁT, Jan. Památník přiblíží turistům romský holokaust. Už v létě. *Blanenský deník*, 13. 1. 2017. [cit. 2020-04-21]. Dostupné online z: https://blanensky.denik.cz/zpravy_region/pamatnik-priblizi-turistum-romsky-holocaust-uz-v-lete-20170112.html

³⁸⁵ Památník holokaustu Romů a Sintů na Moravě.[cit. 2020-04-21]. Dostupné online z: <https://hodoninpamatnik.cz/pamatnik/>

³⁸⁶ V tomto ohledu jsou známější výroky vztahující se k letskému táboru, který poslanec SPD Miroslav Rosner označil na sjezdu strany v prosinci 2017 za pseudokoncentrák. *168 hodin*, Česká televize, 4. 3. 2018. [cit. 2020-04-23]. Dostupné online z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10117034229-168-hodin/218452801100304/>. Předseda strany SPD Tomio Okamura pak v reakci na slova svého stranického kolegy v 2018 mimo jiné uvedl, že tábor nebyl hlídán a lidé se v něm mohli volně pohybovat. In. Česko-romské sdružení žaluje Okamuru kvůli výroky o táborech v Letech. *Lidovky.cz*, 3. 2. 2018. [cit. 2020-04-23]. Dostupné online z: https://www.lidovky.cz/domov/cesko-romske-sdruzeni-zaluje-okamuru-kvuli-vyrokum-o-taborech-v-letech.A180203_141050_in_domov_dv. Bývalá předsedkyně nacionalistické Národní strany Petra Edelmannová již dříve dokonce pokřtila u památníku v Letech v roce 2009 kontroverzní publikaci Konečné řešení otázky

demokracie, ale k tématu romského holokaustu se vyjadřují pouze v blízkosti televizních kamer a fotoaparátů.

V posledním desetiletí se mezi nejvyššími představiteli státu stala populární jejich účast na srpnových pietních shromážděních k uctění obětí romského holokaustu v areálu bývalého hodonínského tábora. Vzpomínkových akcí se již pravidelně účastnili představitelé významných kulturních a vzdělávacích institucí, ale nově také ministři a politici. Prvním ministrem, který se piety zúčastnil a vystoupil se svým projevem, byl 21. srpna 2011 ministr školství, mládeže a tělovýchovy Josef Dobeš³⁸⁷, o rok později to byl nový ministr v resortu Petr Fiala³⁸⁸, v roce 2013 Dalibor Štys³⁸⁹, v roce 2014 se události žádný ministr ani významný ústavní činitel nezúčastnil³⁹⁰, zatímco v roce 2015 přijel ministr pro lidská práva, rovné příležitosti a legislativu Jiří Dientsbier, ministr kultury Daniel Hermanem a zástupce veřejné ochránčyně práv Stanislav Křeček³⁹¹. V roce 2018 uctil památku obětí v Hodoníně dokonce i premiér Bohuslav Sobotka, který ve svém projevu mimo jiné uvedl, že osud moravských a českých Romů právě v Hodoníně u Kunštátu byl nejhorším zločinem, který se na tomto místě odehrál, protože smrt těchto Romů byla součástí plánu, pokusu o jejich řízené vyvraždění.

cikánské od Jiřího Gaudina. In. FILIPOVÁ, Monika. Národní strana si pro křest knihy vybrala romský památník Lety. *Písecký deník*, 6. 4. 2009. [cit. 2020-04-23]. Dostupné online z: https://pisecky.denik.cz/zpravy_region/pi_20090406_lety.html

³⁸⁷ Ministr školství uctí památku obětí romského holokaustu. *Tisková zpráva MŠMT*, 18. srpna 2011. [cit. 2020-04-22]. Dostupné online z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/ministr-skolstvi-ucti-pamatku-obeti-romskeho-holocaustu?highlightWords=UCT%C4%9A%3%8D+PAM%C3%81TKY+OB%C4%9A%3%8D+ROMSK%C3%89HO+HOLOCAUSTU>

³⁸⁸ Ministr školství slavnostně otevřel objekt budoucího památníku romského holokaustu. *Tisková zpráva, MŠMT*, 19. srpna 2012. [cit. 2020-04-22]. Dostupné online z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/ministr-skolstvi-slavnostne-otevrel-objekt-budouciho?highlightWords=UCT%C4%9A%3%8D+PAM%C3%81TKY+OB%C4%9A%3%8D+ROMSK%C3%89HO+HOLOCAUSTU>

³⁸⁹ Uctění památky obětí romského holokaustu. *Tisková zpráva, MŠMT*, 18. srpna 2013. [cit. 2020-04-22]. Dostupné online z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/ucteni-pamatky-obeti-romskeho-holocaustu>

³⁹⁰ Uctění památky romského holokaustu v Hodoníně u Kunštátu. *Tisková zpráva, MŠMT*, 2014. [cit. 2020-04-22]. Dostupné online z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/pietni-shromazdeni-k-ucteni-obeti-hodonin-u-kunstatu-24-8?highlightWords=UCT%C4%9A%3%8D+PAM%C3%81TKY+OB%C4%9A%3%8D+ROMSK%C3%89HO+HOLOCAUSTU>

³⁹¹ V Hodoníně u Kunštátu si lidé připomněli 72 let od transportu Romů do vyhlazovacího tábora v Osvětimi. *Romea.cz*. [cit. 2020-04-22]. Dostupné online z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/v-hodonine-u-kunstatu-si-lide-pripomneli-72-let-od-transportu-romu-do-vyhlazovaciho-tabora-v-osvetimi>

Sobotka zmínil také utrpení stovek jiných lidí vězněných ve zdejších táborech v pozdějším období, primárně ale připomíná oběti a utrpení Romů³⁹².

Současné pojetí památníku v Hodoníně, jak naznačují i výroky některých politiků či jejich účast výhradně spojená s pietním aktem transportu zdejších Romů do Osvětimi, je vnímáno širokou veřejností jako místo připomínající převážně romský holokaust. Současné vedení památníku se zatím nedokázalo příliš vypořádat s úzkým zaměřením tábora, a byť jde o zaměření klíčové, mělo by se s existencí tábora vypořádat v širších souvislostech. Holokaust Romů bude vždy nejsilnějším tématem tohoto místa, ale neměl by být tématem jediným.

³⁹² Projev Bohuslava Sobotky při pietním aktu v Hodoníně u Kunštátu 21. 8. 2018. *Romea.cz*. [cit. 2020-04-15]. Dostupné online z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/videozaznam-projev-bohuslava-sobotky-pri-pietnim-aktu-v-hodonine-u-kunstatu>

Závěr

Těžko bychom hledali místo, které vystřídalo tolik podob a rozličných využití jako areál hodonínského tábora. Zdejší prostor představuje jedinečné místo odrážející dějiny našeho státu od konce 30. let 20. století do současnosti, od perzekuce nepohodlných skupin lidí přes rekreační etapu tábora, která podtrhuje absurditu tehdejší doby, až po vytvoření důstojného pietního místa a vzdělávacího centra. Hodonínský objekt sloužil nejprve jako kárný pracovní tábor mezi srpnem 1940 a prosincem 1941 a poté mezi prosincem 1941 až srpnem 1942 jako sběrný tábor k internaci osob označovaných tehdejší terminologií za práce se štítící, mezi srpnem 1942 a prosincem 1943 nastává nejtemnější kapitola dějin tábora označovaného jako cikánský, ve kterém jsou v nevyhovujících hygienických podmínkách a při nedostatečných kapacitních možnostech internováni moravští Romové. Od prosince 1945 do října 1946 byli v areálu internováni Němci neschopní odsunu a v letech 1949 až 1950, kdy byl areál nazýván jako tábor nucené práce, odpůrci komunistického režimu. Všechny tyto etapy tábora včetně osob, které perzekuci v něm nepřežily, bude připomínat, i když to z názvu úplně nevyplývá, Památník holocaustu Romů a Sintů na Moravě dokončovaný v místě bývalého internačního zařízení. Touto připomínkou bude završena historie jednoho místa a stovek příběhů zde vězněných lidí.

Cílem diplomové práce bylo v ucelené podobě shromáždit a zpracovat údaje o rozličném využití tábora od konce 30. let 20. století do současnosti, a přispět tak ke komplexnímu zmapování proměn jednoho konkrétního místa. O historii zabývající se represivní funkcí hodonínského tábora za protektorátu existuje dostatek již objevených a zpracovaných materiálů, a to zejména zásluhou Ctibora Nečase, i přesto ale i dnes vznikají dílčí studie z této etapy tábora. Tato část diplomové práce je proto spíše kompilací z již publikovaných zdrojů. Zbývající část represivního využití objektu zahrnující tábor pro Němce neschopné odsunu a tábor nucených prací již takový zájem odborníků nepřitahuje, a tato etapa tábora je tedy téměř neprobádaná. Totéž platí v ještě větší míře o následujícím rekreačním využití tábora, díky jehož nízkému historickému potenciálu se zřejmě i v budoucnosti nebude tato etapa tábora těšit přílišné pozornosti odborníků.

Práce nepřináší nevyčerpatelné množství informací o období existence hodonínského tábora, ale přináší základ, ze kterého je možné vycházet při budoucím hlubším studiu problematiky především poválečného období. Pokračovat by bylo možné ve výzkumu každodenního života v táboře prostřednictvím metody oral history nebo na základě studia

pozůstalosti některých internovaných Němců nebo politických vězňů. Samostatnou prací by pak mohla být reflexe připravovaného památníku a instalované expozice například pohledem muzejní pedagogiky.

Ať už sloužil hodonínský tábor kterémukoliv režimu nebo plnil kteroukoliv funkci, vždy bychom měli mít na mysli, že jakékoli vyčlenění určité skupiny lidí ze společnosti, natožpak jejich věznění pro jinou barvu pleti, jiné náboženské vyznání nebo názory je v civilizované společnosti nepřipustné. Stejně tak by mělo být v takovéto společnosti nemyslitelné, aby místo připomínky takto shromažďovaných lidí, nebo dokonce obětí z jejich řad docházelo k řízenému zapomenutí dané dějinné epochy, jejímu nepřipomínání, vytěsnění a nakonec nahrazení v kolektivní paměti jednotlivců.

Doufejme, že památník budovaný na místě bývalého internačního tábora v Hodoníně se stane důstojným pietním místem a nedílnou součástí naší historie a zodpovědnosti vyjádřit respekt lidem, kteří zde byli věznění nebo zahynuli. Měl by být také neustálou připomínkou stále hrozícího nebezpečí segregace určitých skupin lidí a také naší schopnosti vypořádat se s minulostí.

Seznam použitých zkratk

- ČSD: Československé dráhy
- ČSAD: Československá autobusová doprava
- MNB: Ministerstvo národní bezpečnosti
- MŠMT: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
- ONV: Okresní národní výbor
- ROH: Revoluční odborové hnutí
- Stb: státní bezpečnost
- TNP: tábory nucených prací
- SNB: Sbor národní bezpečnosti
- Svazarm: Svaz pro spolupráci s armádou

Seznam použitých informačních zdrojů

Primární zdroje

Archiv bezpečnostních složek České republiky (ABS), Brno - Kanice

Fond Ministerstvo vnitra, Správa táborů nucených prací Praha (E-1)

Fond Ministerstvo vnitra, Zmocněnec správy táborů nucených prací Brno (E-2)

Fond Tábor nucených prací Hodonín (E 6_6)

Archiv města Brna

Fond Místní národní výbor Brno – Černovice 1945-1946 (B5), i. č. 47

Fond Národní výbor města Brna 1945 – 1990, Ústředí pracovních středisek (B1/42)

Fond Národní výbor města Brna, presidiální spisovna I. (B1/3), kart. 1, kart. 166,

Fond Národní výbor města Brna, Bezpečnostní referent, tábor nucené práce 1948-1952 (B 1/13)

Archiv ministerstva vnitra

Fond Bezpečnostní spisy po roce 1945 (1919-1951)

- Výnos ministerstva vnitra ze dne 17. září 1945, č. 1620-3/9-45-1-V/4.
- Výnos ministerstva vnitra ze dne 17. listopadu 1945, č. 1620-16/11-45-30-V/4.
- Výnos ministerstva vnitra ze dne 29. října 1945, č. II-1622-17/10-45-33-V/4
- Výnos ministerstva vnitra ze dne 17. prosince 1948, č. 1620/22-17/12-1948-BP/100

Moravský zemský archiv (MZA), Brno

Fond Zemské četnické velitelství Brno (B 72), kart. 13 (kn. 169, 175)

Fond Zemský úřad Brno (B 40), kart. 8996; kart. 9008; kart. 9010; kart. 2393; kart. 2398

Fond Zemský národní výbor Brno 1945-1947 (B 280), kart. 581

Národní archiv (NA), Praha

Fond Generální velitel neuniformované protektorátní policie v Praze (F 919), sign. II/1622.

Dostupné online z:

<http://www.badatelna.eu/fond/1994/reprodukce/?zaznamId=386669&reproId=488871>

Fond Okupační vězeňské spisy (F 1077)

Rodinný archiv rodiny Bubeníků

Státní okresní archiv Blansko (SOkA Blansko)

Fond Internační střediska v okrese Boskovice 1945-1946, kart. 1, kart. 3, kart. 4

Fond Okresní národní výbor Boskovice, kart. 294, kart. 296, kart. 299, kart. 317, kart. 321

Fond Okresní úřad Boskovice, kart. 570, kart. 741, kar. 807, kar. 832

Státní okresní archiv Žďár nad Sázavou (SOkA Žďár nad Sázavou)

Fond Okresní úřad Nové Město na Moravě

Legislativní předpisy

- Dekret č. 12/1945 Sb. ze dne 21. června 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. In. Sbírnka zákonů a nařízení státu Československého. 23. června 1945. [cit. 2019-05-02]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=12&r=1945>
- Dekret č. 16/1945 Sb. ze dne 19. června 1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. In. Sbírnka zákonů a nařízení státu Československého. 9. července 1945. [cit. 2019-04-14]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=16&r=1945>
- Dekret č. 33/1945 Sb. ze dne 2. srpna 1945 o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské. In. Sbírnka zákonů a nařízení státu Československého. 10. srpna 1945. [cit. 2019-05-15]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=33&r=1945>
- Dekret č. 71/1945 Sb. ze dne 19. září 1945 o pracovní povinnosti osob, které pozbyly československého státního občanství. In. Sbírnka zákonů a nařízení republiky Československé. 27. září 1945. [cit. 2019-04-14]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=71&r=1945>
- Dekret č. 88/1945 Sb. ze dne 1. října 1945 o všeobecné pracovní povinnosti. In. Sbírnka zákonů a nařízení republiky Československé. 17. října 1945. [cit. 2019-07-03]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=88&r=1945>.
- Dekret č. 126/1945 Sb. ze dne 27. října 1945 o zvláštních nucených pracovních oddílech ze dne 15. 11. 1945. In. Sbírnka zákonů a nařízení republiky Československé. 15. listopadu 1945. [cit. 2019-05-03] Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=126&r=1945>
- Dekret č. 138/1945 Sb. ze dne 27. října 1945 o trestání některých provinění proti národní cti. In. Sbírnka zákonů a nařízení republiky Československé. 26. listopadu 1945. [cit. 2019-05-02]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=138&r=1945>

- Důvodová zpráva k zákonu o potulných cikánech. In. Senát Národního shromáždění R. ČS. R. 1927. [cit. 2019-08-05]. Dostupné online z: https://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/2vo/tisky/T0415_01.htm
- Košický vládní program. [cit. 2019-04-18]. Dostupné online z: http://www.totalita.cz/txt/txt_kv.pdf
- Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 29 o nucené nebo povinné práci (1930). [cit. 2019-08-20]. Dostupné online z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/1171/029.pdf>
- Usnesení vlády České republiky ze dne 4. května 2009 č. 589. [cit 2020-04-15]. Dostupné online z: [https://albatros.odok.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/6DFE372AE0102BC7C12575A8004335A7/\\$FILE/589%20uv090504.0589.pdf](https://albatros.odok.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/6DFE372AE0102BC7C12575A8004335A7/$FILE/589%20uv090504.0589.pdf)
- Usnesení vlády České republiky ze dne 2. března 2011 č. 158. [cit 2020-04-15]. Dostupné online z: [https://albatros.odok.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/A7860535686823B9C12578460058F9AB/\\$FILE/158%20uv110302.0158.pdf](https://albatros.odok.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/A7860535686823B9C12578460058F9AB/$FILE/158%20uv110302.0158.pdf)
- Ústavní dekret prezidenta č. 11/1944 Úř. věs. čl. ze dne 3. srpna 1944 o obnovení právního pořádku [cit. 2019-04-14]. Dostupné online z: https://cs.wikisource.org/wiki/%C3%9Austavn%C3%AD_dekret_prezidenta_republiky_ze_dne_3._srpna_1944,_%C4%8D.11_%C3%9A%C5%99.v%C4%9Bst.%C4%8Dsl.o_obnoven%C3%AD_pr%C3%A1vn%C3%ADho_po%C5%99%C3%A1dku
- Vládní nařízení č. 223/1938 Sb. ze dne 11. října 1938 o pracovních útvarech. In. Sbírka zákonů a nařízení státu československého. 11. 10. 1938. [cit. 2019-03-14]. Dostupné online z: <https://www.noveaspi.cz/products/lawText/1/7281/1/2/vladni-narizeni-c-223-1938-sb-o-pracovnich-utvarech>
- Vládní nařízení č. 72/1939 Sb. ze dne 2. března 1939 o kárných pracovních táborech. In. Sbírka zákonů a nařízení republiky Česko-Slovenské. [cit. 2019-03-14]. Dostupné online z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7708&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>
- Vládní nařízení č. 177/1939 Sb. ze dne 23. června 1939 o přikazování osob k zemědělským pracím. In. Sbírka zákonů a nařízení. 29. 7. 1939. [cit 2019-08-20]. Dostupné online z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7990&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>
- Vládní nařízení č. 188/1939 Sb. ze dne 28. dubna 1939, kterým se mění vládní nařízení ze dne 2. března 1939, č. 72 Sb., o kárných pracovních táborech. [cit. 2019-08-16]. Dostupné online z: <https://www.noveaspi.cz/products/lawText/1/8019/1/2/vladni-narizeni-c-188-1939-sb-kterym-se-meni-vladni-narizeni-ze-dne-2-brezna-1939-c-72-sb-o-karnych-pracovnich-taborech>
- Vládní nařízení č. 190/1939 Sb. ze dne 25. července 1939 o všeobecné pracovní povinnosti. In. Sbírka zákonů a nařízení. 22. 8. 1939. [cit. 2019-08-20]. Dostupné online z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=8023&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

- Vládní nařízení č. 195/1939 Sb. ze dne 24. srpna 1939, jímž se provádí vládní nařízení ze dne 25. července 1939, č. 190 Sb., o všeobecné pracovní povinnosti. In. Sbírka zákonů a nařízení. 28. 8. 1939. [cit. 2019-08-20]. Dostupné online z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=8059&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>
- Vládní nařízení č. 166/1941 Sb. ze dne 7. května 1941 o zákazu nových staveb. In. Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. 10. 5. 1941. [cit. 2019-08-16]. Dostupné online z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=9441&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>
- Vládní nařízení č. 89/1942 Sb. ze dne 9. března 1942 o preventivním potírání zločinnosti. In. Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. 17. 3. 1942. [cit. 2019-04-03]. Dostupné online z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1942/034-1942.pdf>
- Vládní nařízení č. 404/1942 Sb. ze dne 7. prosince 1942 o zajištění stability mezd a platů a pracovní morálky. In. Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. 11. 12. 1942. [cit. 2019-03-21]. Dostupné online z: <https://www.noveaspi.cz/products/lawText/1/10515/1/2>
- Vládní nařízení č. 6/1945 Sb. ze dne 17. května 1945 o některých opatřeních v zásobování obyvatelstva potravinami. In. Sbírka zákonů a nařízení státu Československého. 23. 5. 1945. [cit. 2019-10-31]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=6&r=1945>
- Vládní nařízení č. 13/1945 Sb. ze dne 4. června 1945 o zatímní výstavbě úřadů ochrany práce. In. Sbírka zákonů a nařízení státu Československého. 27. 6. 1945. [cit. 2019-05-03]. Dostupné online z: <https://zakonyprolidi.cz/cs/1945-13>
- Vládní nařízení č. 15/1945 Sb. ze dne 4. června 1945 o hlášení pracovního poměru a jeho zrušení In. Sbírka zákonů a nařízení státu Československého. 27. 6. 1945. [cit. 2019-05-03]. Dostupné online z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-15>
- Vládní nařízení č. 32/1945 Sb. ze dne 3. srpna 1945 o mimořádných opatřeních k zabezpečení nutných zemědělských prací v roce 1945. In. Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé. 9. 8. 1945. [cit. 2019-05-03]. Dostupné online z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-32>
- Vládní nařízení č. 48/1950 Sb. ze dne 23. května 1950, kterým se zřizuje ministerstvo národní bezpečnosti. In. Sbírka zákonů republiky Československé. 23. 5. 1950. [cit. 2019-05-29]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=48&r=1950>
- Vládní nařízení č. 128/1951 Sb. ze dne 27. prosince 1951 o organizaci náboru pracovních sil. In. Sbírka zákonů republiky Československé. 31. 12. 1951. [cit. 2019-07-03]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=128&r=1951>.
- Vládní nařízení č. 77/1953 Sb. ze dne 11. září 1953 o nové organizaci ministerstev a ústředních orgánů státní správy. In. Sbírka zákonů republiky Československé. 14. 9. 1953. [cit. 2019-07-01]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=77&r=1953>

- Vyhláška ministerstva vnitra č. 30/1945 Sb. ze dne 27. července 1945 o platnosti ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 Úr. věst. čsl., o obnovení právního pořádku. In. Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé. 8. 8. 1945. [cit. 2019-04-14]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=30&r=1945>
- Vyhláška ministerstva vnitra č. 500/1945 Sb. ze dne 2. prosince 1945 o směrnicích k provedení dekretu prezidenta republiky o pracovní povinnosti osob, které pozbyly československé státní občanství. [cit. 2019-05-02] Dostupné online z: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=12490&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>
- Zákon č. 121/1920 Sb. ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky. In. Sbíрка zákonů. 6. 3. 1920. [cit. 2019-08-06]. Dostupné online z: https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html
- Zákon č. 117/1927 Sb. ze dne 14. července 1927 o potulných cikánech. In. Sbíрка zákonů a nařízení státu československého. 29. července 1927. [cit. 2019-08-05]. Dostupné online: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1927/052-1927.pdf>
- Zákon č. 102/1929 Sb. ze dne 25. června 1929 o zřízení nucených pracovních kolonií a o změně některých ustanovení trestního práva. In. Sbíрка zákonů a nařízení státu československého. 10. 7. 1929. [cit. 2019-02-13]. Dostupné online z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1929/037-1929.pdf>
- Zákon č. 144/1946 Sb. ze dne 16. května 1946 o jednotné odborové organizaci. In. Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé. 24. 6. 1946. [cit. 2020-03-19]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=144&r=1946>
- Zákon č. 231/1948 Sb. ze dne 6. října 1948 na ochranu lidově demokratické republiky. In. Sbíрка zákonů republiky Československé. 16. 10. 1948. [cit. 2019-05-19]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=231&r=1948>
- Zákon č. 232/1948 Sb. ze dne 6. října 1948 o státním soudu. In. Sbíрка zákonů republiky Československé. 16. 10. 1948. [cit. 2019-05-19]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=232&r=1948>
- Zákon č. 247/1948 Sb. ze dne 25. října 1948 o táborech nucené práce. In. Sbíрка zákonů republiky Československé. 17. 11. 1948. [cit. 2019-05-19]. Dostupné online z: <http://www.psp.cz/sqw/text/sbirka.sqw?cz=247&r=1948>
- Zákon č. 321/1948 Sb. ze dne 22. prosince 1948 o Sboru uniformované vězeňské strážce. In. Sbíрка zákonů republiky Československé. 31. 12. 1948. [cit. 2019-12-27]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=321&r=1948>
- Zákon č. 86/1950 Sb. ze dne 12. července 1948, Trestní zákon. In. Sbíрка zákonů republiky Československé. 18. 7. 1950. [cit. 2019-05-19]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=86&r=1950>
- Zákon č. 87/1950 Sb. ze dne 12. července 1948 o trestním řízení soudním (trestní řád). In. Sbíрка zákonů republiky Československé. 18. 7. 1950. [cit. 2019-05-19]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=87&r=1950>

- Zákon č. 88/1950 Sb. ze dne 12. července 1948, Trestní zákon správní. In. Sbíрка zákonů republiky Československé. 18. 7. 1950. [cit. 2019-06-19]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=88&r=1950>
- Zákon č. 92/1951 Sb. ze dne 2. listopadu 1951 o branné výchově. In. Sbíрка zákonů republiky Československé. 6. 12. 1951. [cit. 2020-03-31]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=92&r=1951>
- Zákon č. 34/1953 Sb. ze dne 24. dubna 1953, jímž některé osoby nabývají československého státního občanství. In. Sbíрка zákonů republiky Československé. 7. 5. 1953. [cit. 2019-10-14]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=34&r=1953>
- Zákon č. 102/1953 Sb. ze dne 22. prosince 1953, kterým se mění a doplňují některá ustanovení trestního práva správního, ze dne 22. prosince 1953. In. Sbíрка zákonů republiky Československé. 31. 12. 1953. [cit. 2019-07-01]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=102&r=1953>
- Zákon č. 70/1958 Sb. ze dne 17. října 1958 o úkolech podniků a národních výborů na úseku péče o pracovní síly. In. Sbíрка zákonů Republiky československé. 10. 11. 1958. [cit. 2019-07-03]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=70&r=1958>
- Zákon č. 59/1965 Sb. ze dne 17. června 1965 o výkonu trestu odnětí svobody. In. Sbíрка zákonů Československé socialistické republiky. 30. 6. 1965. [cit. 2019-06-05]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=59&r=1965>
- Zákon č. 65/1965 Sb. ze dne 16. června 1965, Zákoník práce. In. Sbíрка zákonů Československé socialistické republiky. 30. 6. 1965. [cit. 2019-07-03]. Dostupné online: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=65&r=1965>
- Zákon č. 119/1990 Sb. ze dne 23. dubna 1990 o soudní rehabilitaci. In. Sbíрка zákonů České a Slovenské federativní republiky. 23. 4. 1990. [cit. 2019-07-03]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=119&r=1990>.
- Zákon č. 1/1991 Sb. ze dne 4. prosince 1990 o zaměstnanosti. In. Sbíрка zákonů České a Slovenské federativní republiky. 31. 1. 1991. [cit. 2019-07-03]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=1&r=1991>)
- Zákon č. 3/1991 Sb. ze dne 4. prosince 1990, kterým se mění a doplňuje zákoník práce. In. Sbíрка zákonů České a Slovenské federativní republiky. 31. 1. 1991. [cit. 2019-07-03]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=3&r=1991>)
- Zákon č. 2/1993 Sb. ze dne 16. prosince 1992, Listina základních práv a svobod. In. Sbíрка zákonů České republiky. 1. 1. 1993. [cit. 2019-08-20]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>
- Zákon č. 198/1993 Sb. ze dne 9. července 1993 o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu. In. Sbíрка zákonů České republiky. 30. 7. 1993. [cit. 2019-07-03]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=198&r=1993>

- Zákon č. 169/1999 Sb. ze dne 30. června 1999 o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. In. Sbírka zákonů České republiky. 1. 1. 2000. [cit. 2019-02-13]. Dostupné online z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=169&r=1999>

Sekundární zdroje

- ARBURG, Adrian von, ed. a STANĚK, Tomáš, ed. Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. Díl II., svazek I., duben – srpen/září 1945: Divoký odsun a počátky osídlování. 1. vyd. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011. ISBN 978-80-86057-67-5.
- BAJCURA, Lubomír. Nástin periodizace dějin vězeňství v českých zemích v letech 1945-1969. *České vězeňství*, 1999, roč. 6, č. 2-3, s. 1-127. ISSN 1213-9297.
- BÁRTÍK, František. Tábory nucené práce. Jaroslav Metyš a Jaroslav Vojtěch – dva konkrétní případy cesty do TNP. In: *Odboj a odpor proti komunistickému režimu v Československu a ve Střední Evropě: sborník k mezinárodní konferenci*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2010, s. 273-283. ISBN 978-80-87211-42-7.
- BARTOŠEK, Karel. *Český vězeň: svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2001. ISBN 80-7185-363-1.
- BOBEK, Michal, MOLEK, Pavel a ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 978-80-210-4844-7.
- BORÁK, Mečislav a JANÁK, Dušan. *Tábory nucené práce v ČSR 1948 – 1954*. Šenov u Ostravy, 1996. ISBN 80-902075-4-5.
- BOUŠKA, Tomáš, LOUČ, Michal a PINEROVÁ, Klára. *Českoslovenští političtí vězni: životní příběhy*. Praha: Političtí vězni.cz, 2009. ISBN 978-80-254-5825-9.
- Bulletin Památníku Hodonín, Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, 2016.
- BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945: plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska*. Praha: Prostor, 2002. ISBN 80-7260-070-2.
- BROŽ, Miroslav, HOUŽVIČKA, Václav a NOVOTNÝ, Lukáš, ed. *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí: sebedefinice a vzájemné vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2007. ISBN 978-80-7330-109-5.

- BUBENÍČKOVÁ, Růžena, KUBÁTOVÁ, Ludmila a MALÁ, Irena. *Tábory utrpení a smrti*. Praha: Svoboda, 1969. 489, [3] s.
- BURDA, Jan a kol. *Tábory a další zotavovací akce*. Praha: NIDM, 2008. ISBN 978-80-86784-59-5.
- BURSÍK, Tomáš. *Přišli jsme na svět proto, aby nás pronásledovali. Trestanecké pracovní tábory při uranových dolech v letech 1949-1961*. Praha: ÚSTR, 2009. ISBN 978-80-87211-22-9.
- ČMOLÍK, Otto. *Kapitoly z historie Pionýrské organizace v Československu: (Stručný nástin vývoje v letech 1945-1978)*. Praha: Mladá fronta, 1979.
- DANIEL, Bartoloměj. *Dějiny Romů. Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994. ISBN 80-7067-395-8.
- DAVIDOVÁ, Eva a UHEREK, Zdeněk. *Romové v československé a české společnosti v letech 1945-2012. Národnostní struktura, specifika romské rodiny a migrací*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2014. ISBN 978-80-86729-98-5.
- DOUGLAS, Ray M. *Ordnungsgemäße Überführung: Die Vertreibung der Deutschen nach dem Zweiten Weltkrieg*. München 2012. ISBN: 9781461955382.
- DVOŘÁK, Tomáš. *Vnitřní odsun 1947–1953: Závěrečná fáze „očisty pohraničí“ v politických a společenských souvislostech poválečného Československa*. Brno: Matice moravská, 2012. ISBN 978-80-86488-92-9.
- DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnosti v letech 1945-1953: Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2007. ISBN 978-80-86621-30-2.
- FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Přeložil Č. Pelikán. Praha: Dauphin, 2000. ISBN 80-86019-96-9.
- FRANCEK, Jindřich. *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha: Rybka, 2000. ISBN 80-86182-57-6.
- HARARI, Yuval Noan. *Sapiens: stručné dějiny lidstva*. Voznice: Leda, 2018. ISBN 978-80-7335-569-2.

- HEJL, Vilém. *Zpráva o organizovaném násilí*. Praha: Univerzum, 1990. ISBN 80-85207-01-X.
- HENDRYCH, Igor. *Vybrané kapitoly z penologie*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2010. ISBN 978-80-7248-574-1.
- HORVÁTOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-615-X.
- HORVÁTHOVÁ, Jana. Dílčí příspěvek k zamyšlení nad povahou a působením zákona č. 117/1927 Sb., o potulných cikánech ze zorného úhlu současných znalostí v oblasti romistiky a sociální práce. In. DVOŘÁK, Tomáš, ed., VLČEK, Radomír, ed. a VYKOUPIIL, Libor, ed. *Milý Bore-: profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci*. Brno: Historický ústav AV ČR, 2003, s. 311-321. ISBN 80-86488-12-8.
- HOUŽVIČKA, Václav, ed. *Odsun Němců z Československa 65 let poté*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012. ISBN 978-80-7325-296-0.
- JAKOUBEK, Marek. Romové a Cigáni mezi rasou, kulturou a etnicitou. In: Budil, Ivo, T, ed., Blažek, Vladimír a Sládek, Vladimír, ed. *Dějiny, rasa a kultura. Sborník příspěvků u interdisciplinárního symposia o problematice ras*. Plzeň: Fakulta filozofická, 2005, s. 59–70. ISBN 80-903412-4-1.
- JANÁK, Dušan. *Kapitoly o československém vězeňství 1945-1955: Historické souvislosti, právní základy a politické aspekty*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2002. 253 s. ISBN 80-86224-34-1.
- JANÁK, Dušan a KÝR, Aleš. Nástin vývoje československého vězeňství v letech 1948-1989. *Historická penologie*, 2004, č. 5, s. 1-4. ISSN 2533-803X.
- JANÁK, Dušan, JIRÁSEK, Zdeněk. *Tábory nucené práce a další projevy perzekuce 1948-1954. Sborník konf. Opava 30. října 1991, Slezský ústav ČSAV a filoz. fak. Slezské univ.* Opava: Slezská univerzita, 1991.
- JANČÍK, Drahomír. Vývoz československého uranu do Sovětského svazu v letech 1946-1959. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2007, roč. 15, č. 7, s. 194 – 208. ISSN 0572-3043

- JIRÁSEK, Zdeněk a ŽÁČEK, Rudolf. Příprava masových represí v ČSR roku 1949: Akce T-43. *Dějiny a současnost: Kulturně historická revue*. 1991, roč. 13, č. 4, s. 38-41. ISSN 0418-5129.
- JOHN, Roman. Vězeňská stráž v poválečném Československu. *Paměť a dějiny*, 2013, roč. 7, č. 1, s. 73.
- KALEJA, Martin. *Romové – otázky a odpovědi v českém a slovenském kontextu*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2012. ISBN 978-80-7464-175-6.
- KAPLAN, Karel a PALEČEK, Pavel. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principal, 2001. ISBN 80-85947-75-7.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *K novověkým sociálním dějinám českých zemí*. III, Od války k válce 1914-1939. Praha: Nakladatelství Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-495-0.
- KENRICK, Donald. *Cikáni na cestě z Indie do Evropy*. Překlad Helena Berková. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0589-X.
- KLINOVSKÝ, Petr. Velitelé cikánského tábora v Letech u Písku. *Bulletin Muzea romské kultury*, 2015, č. 24, s. 25-43. ISSN 1212-0707.
- KLINOVSKÝ, Petr. Lety u Písku. Neznámý příběh dozorců. *Paměť a dějiny*, 2006, č. 2, s. 4-16. ISSN 1802-8241.
- KLUČINA, Petr et al. *Vojenské dějiny Československa*. Praha: Naše vojsko, 1985-1989. ISBN 80-206-0056-6.
- KOLUMBER, David. *Druhá československá republika*. Brno, 2012. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta.
- KRÁLÍČEK, Juraj a KOVÁČIK, Ján. *Škola v prírode: Metodická príručka pre učiteľov a vychovateľov*. Bratislava: Slov. pedagog. nakl., 1964.
- KÝR, Aleš. *Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945-1955: přehled základních předpisů*. Opava: Slezské zemské muzeum, 2002. ISBN 80-86224-32-5.
- LHOTKA, Petr. Pojem „Cikána“ v právních normách od začátku 20. století do roku 1945. *Historie - Historica: sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity*, 2009, roč. 16, č. 1, s. 230 – 246. ISSN 1213-8452.

- LÍDL, Václav a JANDA, Tomáš. *Stavby, kterým doba nepřála: výstavba dálnic v letech 1938-1950 na území Čech a Moravy*. Praha: Ředitelství silnic a dálnic ČR, 2006. ISBN 80-254-5314-6.
- MALIVA, Josef, Malíř věznem tábora nucené práce za éry komunismu. *Střední Morava*, 2012, roč. 18, č. 33, str. 85-95. ISSN 1211-7889.
- MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 1997. ISBN 80-7201-045-X.
- MOJŽISOVÁ, Veronika. *Vývoj nucené práce na území České republiky ve 20. století*. Ostrava: KEY Publishing, 2014. ISBN 978-80-7418-224-2.
- NEČAS, Ctibor. Asimilační tendence usedlých moravských a slezských Cikánů v období kapitalismu. *Zpravodaj koordinované sítě vědeckých informací pro folkloristiku*, 1986, 3/2, s. 66–67.
- NEČAS, Ctibor. Cikáni v Hodoníně u Kunštátu v letech 1940-1943 I. *Vlastivědný věstník moravský*, 1973, roč. 25, č. 3, s. 277-283. ISSN 0323-2581.
- NEČAS, Ctibor. Cikáni v Hodoníně u Kunštátu v letech 1940-1943 II. *Vlastivědný věstník moravský*, 1974, roč. 26, č. 1, s. 25 – 33. ISSN 0323-2581.
- NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*. Brno: Masarykova univerzita, 1994.
- NEČAS, Ctibor. Dějinný příběh oslavanských Romů. *Jižní Morava: vlastivědný sborník*, 2002, roč. 38, sv. 41, s. 77-96. ISSN 0449-0436.
- NEČAS, Ctibor. *Holocaust českých Romů*. Praha: Prostor, 1999. ISBN 80-7260-022-2.
- NEČAS, Ctibor. K profesní orientaci moravskoslezských Romů a Sintů: od provozování řemesel a obchodu přes hudební a zábavné produkce až k příležitostné práci a službám, doplňovaným domácí výrobou a nelegálními zdroji obživy. *Český lid*, 2002, roč. 89, č. 4, s. 343–350. ISSN 0009-0794
- NEČAS, Ctibor. Kolik vězňů prošlo internacemi protektorátních cikánských táborů. *Časopis Matice moravské*, 1995, roč. 114, č. 2, s. 352 – 364. ISSN 0323-052X.
- NEČAS, Ctibor. *Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1939-1945*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1981.

- NEČAS, Ctibor. *Nemůžeme zapomenout – Našti bisteras*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994. ISBN 80-7067-354-0.
- NEČAS, Ctibor. Normativní akty o cikánech v proměnách času. Od proticikánských dekretů Marie Terezie do zrušení platnosti zákona o potulných cikánech. In. MALÍŘ, Jiří, ed. a CHOCHOLÁČ, Bronislav, ed. *Poceta Janu Janákovi. Předsedovi Matice moravské, profesoru Masarykovy univerzity věnují k jeho sedmdesátinám jeho přátelé a žáci*. Brno: Matice moravská, 2002, s. 149-157. ISBN 80-86488-07-1.
- Nečas, Ctibor. Personál protektorátních cikánských táborů. *Vlastivědný věstník moravský*, 1997, roč. 49, č. 3, s. 294-298. ISSN 0323-2581.
- NEČAS, Ctibor. *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740-1945)*. Brno: Matice moravská, 2005. ISBN 80-86488-20-9.
- NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999. ISBN 80-7067-952-2.
- NEČAS, Ctibor. Romští vězňové kárného, případně sběrného tábora v Hodoníně na Blanensku. *Vlastivědný sborník moravský*, 2005, roč. 57, č. 2, s. 139-144. ISSN 0323-2581
- NEČAS, Ctibor. Strasti a útrapy v protektorátních cikánských táborech. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university. Studia minora Facultatis philosophicae universitatis brunensis*, 1996, roč. 45, č. c 43, s. 145-165. ISSN 1211-6971.
- Ottův slovník naučný, sedmý díl, Praha, J. Otto, 1893.
- PADEVĚT, Jiří. *Komunistické lágry*. Praha: Academia, 2019. ISBN 978-80-200-2977-5.
- PAVELČÍK, Jiří. „Cikáni“ na jižní a jihovýchodní Moravě. *Slovácko*, 1999, roč. 41, s. 183–197. ISSN 0583-5569.
- PAVELČÍKOVÁ, NINA. *Romové v českých zemích v letech 1945-1948*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004. ISBN 80-86621-07-3.
- PETRÁŠOVÁ, Ludmila: Vězeňské tábory v jáchymovských uranových dolech 1949–1961. *Sborník archivních prací*, 1994, roč. 44, č. 2, s. 335–347. ISSN 0036-5246.
- PINEROVÁ, Klára. *Do konce života. Političtí vězni padesátých let – trauma, adaptace, identita*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2017. ISBN 978-80-7422-590-1.

- POLANSKY, Paul. *Tíživé mlčení: svědectví těch, kteří přežili Lety*. Praha: G plus G, 1998. ISBN 80-86103-13-7.
- RAKOVÁ, Svatava. Místa paměti na přelomu tisíciletí: výzvy a proměny jednoho konceptu. In. HLAVAČKA, Milan, MARÈS, Antoine a POKORNÁ, Magdaléna. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha: Historický ústav, 2011, s. 22-33. ISBN 978-80-7286-186-6.
- RHEINHEIMER, Martin. Chudáci, žebráci a vaganti: Lidé na okraji středověké společnosti 1450-1850. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-579-8.
- ROKOSKÝ, Jaroslav. Amestie 1960. *Paměť a dějiny*, 2011, roč. 5., č. 1., s. 37. ISSN 1802-8241.
- SERINEK, Josef a TESAŘ, Jan. *Česká cikánská rapsodie*. Praha: Triáda, 2016, 3 svazky. ISBN 978-80-87256-86-2.
- SCHELLE, Karel; SALÁK, Pavel; TAUCHEN, Jaromír. *Protektorát Čechy a Morava – jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin: (vybrané problémy)*. Ostrava: Key Publishing, 2010. 139 s. ISBN 978-80-7418-052-1.
- SCHELLEOVÁ, Ilona; SCHELLE, Karel. *Soudnictví (historie, současnost a perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-65-3.
- SCHUSTER, Michal. Proces s Blažejem Dydyem na základě materiálů Mimořádného lidového soudu v Brně roku 1947. *Romano džaniben: časopis romistických studií*, 2013, roč. 20, č. 1, s. 73-101. ISSN 1210-8545.
- STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, Naše vojsko, 1991. ISBN 80-200-0328-2.
- STANĚK, Tomáš. *Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918- 1948)*. Ostrava: Amosium servis, 1992. ISBN 80-85498-04-9.
- STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Opava: Tilia, 1996. ISBN 80-902075-3-7.
- STANĚK, Tomáš. *Retribuční vězni v Českých zemích 1945 – 1955*. Opava: Slezský ústav slezského zemského muzea, 2002. ISBN 80-86224-33-3.

- Statistický lexikon obcí v republice československé II, vydán Ministerstvem vnitra a státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 1. prosince 1930. Praha: Orbis, 1935.
- STEJSKALOVÁ, Barbora. *Tábory nucené práce na jižní Moravě v letech 1948-1954*. Diplomová práce. Brno: MU, Filozofická fakulta, 2007.
- SOUKUP, Ladislav, ed. *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0217-2.
- SOUKUP, Ladislav. Snahy o regulaci tuláckého života cikánů v prvním desetiletí ČSR. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*, 2013, č. 1, s. 125. ISSN 0323-0619
- ŠEDIVÝ, Zdeněk, F. *Uranový gulag: Jáchymovské peklo*. Brno: Moba, 2005. ISBN 80-243-1822-9.
- ŠÍPEK, Zdeněk. Tzv. cikánská otázka od Mnichova do konce roku 1939. *Český lid*, 1992, roč. 79, č. 2, s. 161–169. ISSN 0009-0794.
- ŠÍPEK, Zdeněk. Usazování cikánů na začátku protektorátu. *Český lid*, 1991, roč. 78, č. 2, s. 85–89. ISSN 0009-0794.
- ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní expozice jako edukační médium. 1. Díl. Přístupy k tvorbě expozic a jejich inovace*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2014. ISBN 978-80-244-4302-7.
- ŠUSTROVÁ, Radka, ed. a HÉDLOVÁ, Luba, ed. *Česká paměť: národ, dějiny a místa paměti*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2411-4.
- TAUCHEN, Jaromír. Zavedení pracovní povinnosti a systému nucené práce v Protektorátu Čechy a Morava. In: VOJÁČEK, Ladislav, ed., TAUCHEN, Jaromír, ed. a SCHELLE, Karel, ed. *Proměny soukromého práva: sborník příspěvků z konference ke 200. výročí vydání ABGB*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 413-426. ISBN 978-80-210-5613-8.
- TENORA, Jan. Vlastivěda moravská II., Místopis Moravy. Díl I. místopisu, Brněnský kraj, č. 35, Kunštátský okres. Brno: Muzejní spolek, 1903.
- TOMEK, Prokop. Vývoj československého vězeňství v letech 1948 – 1989. In: VEBER, Václav – BABKA, Lukáš. *Za svobodu a demokracii III. Třetí (protikomunistický) odboj*. Praha: Univerzita Hradec Králové, 2002. ISBN:80-903024-6-7

- TOMEK, Prokop. *Dvě studie o československém vězeňství 1948-1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2000. Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu; č. 3. ISBN 80-902885-0-2.
- TUREK, Svatopluk. *Pravá tvář batismu*. Praha: SNPL, 1959.
- UHLÍK, Jan. *Historie věznění a vězeňství v Čechách: osudy význačných vězněných osobností, prožité ve významných dobách zemí českých, viděné se zřetelem k vývoji českého vězeňství*. Stráž pod Ralskem: Institut vzdělávání Vězeňské služby ČR, 2006. 319 s. ISBN 80-239-9417-4.
- VEVERKA, Přemysl. *Nelehká cesta za snem. Příběh českého četníka Františka Kánského, který byl dozorcem v cikánském táboře v Letech, ale o svém životě měl úplně jiné představy*. Nymburk: Pro památník Lidice vydalo nakl. Vega-L, 2014. ISBN 978-80-87275-75-7.
- *Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945–1955: sborník z mezinárodního semináře konaného dne 25. 10. 2000 v Praze*. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2001. ISBN 80-238-9219-3.
- VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel; KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. 684 s. ISBN 978-80-7380-127-4.
- VOTÝPKA, Jan; KOLÁŘOVÁ, Iva; HORÁK, Petr a kol. *O parazitech a lidech*. Praha, Kroměříž: Triton, 2018. ISBN 978-80-7553-350-0.
- VYMĚTALÍK, Jiří. *Dálková silnice Plzeň – Moravská Ostrava v průběhu západní Moravy. Západní Morava, vlastivědný sborník*, 2016, roč. 20, s. 45-75. ISSN 1211-8931
- VYSKOČIL, Zdeněk. *Vězeňství v ČSR v letech 1945-1956*. Studentská vědecká odborná činnost. Praha: Právnická fakulta UK, 2011.
- WILLEMS, Wim. *Smrtná past etnicity: historie studia Cikánů*. In: Jakoubek, Marek ed., *Cikáni a etnicita*. Praha: Triton, 2008, s. 48-73. ISBN 978-80-7387-105-5.
- WOITSCHOVÁ, Klára a JUN, Libor. *Národní muzeum v éře Československa*, Praha: Národní muzeum, 2019. ISBN 978-80-7036-595-3.
- ZACHARIÁŠ, Jiří. *Soudní proces s tzv. ilegálním ústředím Junáka, aneb, Karel Průcha a spol. (1952)*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005. ISBN 80-86621-12-X.

- ZOUHAR, Jan. Idea Muzea. In. *Muzealizace v soudobé společnosti a poslání muzeologie: sborník ze symposia s mezinárodní účastí pořádaného při příležitosti životního jubilea tvůrce brněnské muzeologické školy Zbyňka Z. Stránského*: sborník příspěvků ze symposia - Technické muzeum v Brně, 8.-10. listopadu 2006. Praha: Asociace muzeí a galerií České republiky, 2008. ISBN 978-80-86611-28-0.
- ŽDÁRSKÝ, Josef. *Tábory nucené práce*. Diplomová práce. Praha: UK, Právnická fakulta, 2010.

Elektronické zdroje

- 168 hodin, Česká televize, 4. 3. 2018. [cit. 2020-04-23]. Dostupné online z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10117034229-168-hodin/218452801100304/>
- BAJCURA, Lubomír. Nástin periodizace dějin vězeňství v českých zemích v letech 1945 – 1969. *České vězeňství*, roč. 6, 1999, č. 2 – 3, s. 14 [cit. 2019-12-27]. Dostupné online z: https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/03/CV02_03_1999zm.pdf
- Česko-romské sdružení žaluje Okamuru kvůli výrokům o táborech v Letech. *Lidovky.cz*, 3. 2. 2018. [cit. 2020-04-23]. Dostupné online z: https://www.lidovky.cz/domov/cesko-romske-sdruzeni-zaluje-okamuru-kvuli-vyrokum-o-tabore-v-letech.A180203_141050_In_domov_dy
- DIGARD, Jean-Pierre. Gypsies of Persia. In. *Encyclopaedia Iranica*. [cit. 2019-07-29]. Dostupné online z: <http://www.iranicaonline.org/articles/gypsy-i>.
- DUDKOVÁ, Anna. Na místě bývalého cikánského lágru v Hodoníně u Kunštátu vznikl památník romského holokaustu. *Ohlasy, dění na Boskovicku*. [cit. 2020-04-08]. Dostupné online z: <https://ohlasy.info/clanky/2016/09/tabor-hodonin.html>
- FILIPOVÁ, Monika. Národní strana si pro křest knihy vybrala romský památník Lety. *Písecký deník*, 6. 4. 2009. [cit. 2020-04-08]. Dostupné online z: https://pisecky.denik.cz/zpravy_region/pi_20090406_lety.html
- HOLOMEK, Karel. *Současný název památníku v Hodoníně u Kunštátu nereflektuje fakt romské genocidy*. [cit. 2020-04-13]. Dostupné online z: <http://www.romea.cz/cz/publicistika/komentare/karel-holomek-soucasny-nazev-pamatniku-v-hodonine-u-kunstatu-nereflektuje-fakt-romske-genocidy>
- HUBÁČEK, Milan. *Historie skautingu*. [cit. 2020-03-30]. Dostupné online z: <https://nakolisku.net/historie-skautingu>
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. Roma – sub Ethnic Groups. In: *Rombase: Didactically edited informatik on Roma*. [cit. 2019-07-29]. Dostupné online z: <http://rombase.uni-graz.at/cgi-bin/artframe.pl?src=data/ethn/topics/names.en.xml>
- CHARVÁT, Jan. Památník přiblíží turistům romský holokaust. Už v létě. *Blanenský deník*, 13. 1. 2017. [cit. 2020-04-21]. Dostupné online z:

https://blanensky.denik.cz/zpravy_region/pamatnik-priblizi-turistum-romsky-holocaust-uz-v-lete-20170112.html

- Koncepce rozvoje muzejnictví v České republice v letech 2015 až 2020. *Ministerstvo kultury*. Praha, 2015 [cit. 2020-04-30]. Dostupné z: <https://www.mkcr.cz/koncepce-rozvoje-muzejnictvi-v-ceske-republice-1594.htm>
- KRTIČKA, Karel, BĚLOHLÁVEK, Martin. 2008. Fakta o vývoji pionýrského hnutí v České republice 1949-1990. [cit. 2020-04-01]. Dostupné online z: http://pionyr.cz/tisk/mozaika_brezen_2008.pdf
- KÝR, Aleš. Historie vězeňství. *Generální ředitelství Vězeňské služby ČR*. [cit. 2019-03-21]. Dostupné online z: <https://www.vscr.cz/informacni-servis/historie/>
- LIŠKA, Otakar a kol. Vykonané tresty smrti. Československo 1918-1989. [cit. 2019-02-07]. Dostupné online z: www.policie.cz/soubor/sesit-02-druhe-vydani-pdf.aspx.
- Ministr Chvojka hodlá prosadit, aby památník Lety spravovalo romské muzeum. Čeněk Růžička nesouhlasí. *Romea.cz*, [cit. 2020-04-20]. Dostupné online z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/ministr-chvojka-hodla-prosadit-aby-pamatnik-lety-spravovalo-romske-muzeum-chenek-ruzicka-nesouhlasil>
- Ministr školství uctví památku obětí romského holokaustu. *Tisková zpráva MŠMT*, 18. srpna 2011. [cit. 2020-04-22]. Dostupné online z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/ministr-skolstvi-ucti-pamatku-obeti-romskeho-holocaustu?highlightWords=UCT%C4%9AN%C3%8D+PAM%C3%81TKY+OB%C4%9AT%C3%8D+ROMSK%C3%89HO+HOLOCAUSTU>
- Ministr školství slavnostně otevřel objekt budoucího památníku romského holokaustu. *Tisková zpráva, MŠMT*, 19. srpna 2012. [cit. 2020-04-22]. Dostupné online z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/ministr-skolstvi-slavnostne-otevrel-objekt-budouciho?highlightWords=UCT%C4%9AN%C3%8D+PAM%C3%81TKY+OB%C4%9AT%C3%8D+ROMSK%C3%89HO+HOLOCAUSTU>
- MRÁZOVÁ, Lenka a SVÁTKOVÁ, Barbora. Aktivizující metody v muzejní pedagogice. Studijní materiál kurzu Základy muzejní pedagogiky. *Metodické centrum muzejní pedagogiky*. [cit. 2020-05-11]. Dostupné online z: http://www.mcmp.cz/fileadmin/user_upload/vzdelavani/kzmp/F_Aktivizujici_metody_MCMP_Mrazova_Svatkova.pdf
- Muzeum romské kultury. O nás. [cit. 2020-04-18]. <https://www.rommuz.cz/o-muzeu/o-nas-2/>
- Muzeum romské kultury oficiálně převezme areál Památníku v Hodoníně u Kunštátu. *Romea.cz*. [cit. 2020-04-15]. Dostupné online z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/muzeum-romske-kultury-prevezme-oficialne-areal-pamatniku-v-hodonine-u-kunstatu>
- NEČAS, Ctibor. Ctibor Nečas pro Romano vodi: Romští partyzáni a hnutí odporu. *Romea.cz*. [cit. 2019-09-19]. Dostupné online z: <http://www.romea.cz/cz/romano-vodi/ctibor-necas-pro-romano-vodi-romsti-partyzani-a-hnuti-odporu>

- Obyvatelstvo podle věku, národnosti a pohlaví k 26. 3. 2011. In: *Český statistický úřad*. [cit. 2019-07-30]. Dostupné online z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt-vyhledavani&vyhltext=n%C3%A1rodnost&bkvt=bsOhcm9kbn9zdA..&katalog=30715&pvo=OBCR614A>
- Paměť národa [cit. 2019-11-09]. Dostupné online z: <https://www.pametnaroda.cz/cs>.
- Památník Hodonín u Kunštátu. [cit. 2014-08-11]. Dostupné online z: <http://npmk.cz/node/104>
- Památník holokaustu Romů a Sintů na Moravě. [cit. 2020-04-21]. Dostupné online z: <https://hodoninpamatnik.cz/pamatnik/>
- Památník v Hodoníně u Kunštátu by mohlo spravovat Muzeum romské kultury. *Romea.cz*. [cit. 2020-04-20]. Dostupné online z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/pamatnik-v-hodonine-u-kunstatu-by-mohlo-spravovat-muzeum-romske-kultury>
- Památník Hodonín u Kunštátu bude spravovat Muzeum romské kultury. *Romea.cz*. [cit. 2020-04-18]. Dostupné online z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/pamatnik-hodonin-u-kunstatu-bude-spravovat-muzeum-romske-kultury>
- Památník Hodonín u Kunštátu – dokončení stavební části. *Tisková zpráva. Národní pedagogické museum a knihovna J. A. Komenského*. [cit. 2020-04-09]. Dostupné online z: <https://www.npmk.cz/pro-media/tiskove-zpravy/pamatnik-hodonin-u-kunstatu-dokonceni-stavebni-casti>
- Památník přiblíží turistům romský holokaust. Už v létě. *Blanenský deník*, 13. 1. 2017. [cit. 2020-04-20]. Dostupné online z: https://blanensky.denik.cz/zpravy_region/pamatnik-priblizi-turistum-romsky-holocaust-uz-v-lete-20170112.html
- Památník romského holokaustu v Hodoníně u Kunštátu se zatím neotevře. Pedagogické muzeum pozastavilo práce na expozici. *Romea.cz*. [cit. 2020-04-20]. Dostupné online z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/pamatnik-romskeho-holokaustu-v-hodonine-u-kunstatu-se-zatim-neotevire-pedagogicke-muzeum-pozastavilo-prace-na-expozici>
- Počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2019. Český statistický úřad [cit. 2020-01-20]. Dostupné online z: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-za0wri436p>
- Političtí vězni [cit. 2019-11-09]. Dostupné online z: <http://www.politictivezni.cz/>.
- Projev Bohuslava Sobotky při pietním aktu v Hodoníně u Kunštátu 21. 8. 2018. *Romea.cz*. [cit. 2020 – 04-15]. Dostupné online z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/videozaznam-projev-bohuslava-sobotky-pri-pietnim-aktu-v-hodonine-u-kunstatu>

- Romas are India's children: Sushma Swaraj. [cit. 2019-07-29]. Dostupné online z: <https://www.india.com/news/india/romas-are-indias-children-sushma-swaraj-943499/7/>
- ŠIMÍČEK, Petr. Vysídlení Němců z Československa. *Moderní dějiny, vzdělávací portál pro učitele, studenty a žáky*. [cit. 2019-05-05]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/vysidleni-nemcu-z-ceskoslovenska-prezentace/>
- ŠTUKAVCOVÁ, Karolína. Kritika kvůli převodu. Památník utrpení má nově spravovat Muzeum romské kultury. *Brněnský deník*, 1. 3. 2017. [cit. 2020-04-14]. Dostupné online z: <https://brnensky.denik.cz/z-regionu/kritika-kvuli-prevodu-pamatnik-utrpeni-ma-nove-spravovat-muzeum-romske-kultury-20170301.html>
- TOMEK, Prokop. Věznice Mírov. *Totalita.cz*. [cit. 2019-07-02]. Dostupné online z: http://www.totalita.cz/vez/vez_vez_mirov.php
- Uctění památky obětí romského holokaustu. *Tisková zpráva, MŠMT*, 18. srpna 2013. [cit. 2020-04-22]. Dostupné online z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/ucteni-pamatky-obeti-romskeho-holocaustu>
- Uctění památky romského holokaustu v Hodoníně u Kunštátu. *Tisková zpráva, MŠMT*, 2014. [cit. 2020-04-22]. Dostupné online z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/pietni-shromazdeni-k-ucteni-obeti-hodonin-u-kunstatu-24-8?highlightWords=UCT%C4%9AN%C3%8D+PAM%C3%81TKY+OB%C4%9AT%C3%8D+ROMSK%C3%89HO+HOLOCAUSTU>
- V Hodoníně u Kunštátu si lidé připomněli 72 let od transportu Romů do vyhlazovacího tábora v Osvětimi. *Romea.cz*. [cit. 2020-04-22]. Dostupné online z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/v-hodonine-u-kunstatu-si-lide-pripomneli-72-let-od-transportu-romu-do-vyhlazovaciho-tabora-v-osvetimi>
- VLČEK, Tomáš. Přehled táborů nucených prací existujících na území Československa v letech 1948-1954. *Totalita.cz*. [cit. 2019-07-01]. Dostupné online z: http://www.totalita.cz/seznamy/seznamy_08.php
- WOLF, Jakub. Interaktivita v muzeu. *Muzeum*, 2009, roč. 47, č. 1, s. 32-37. [cit. 2020-05-11]. Dostupné online z: <http://www.emuzeum.cz/admin/files/Interaktivita.pdf>
- Vznik areálu a expozice Památníku Hodonín u Kunštátu. Dokumentární film. [cit. 2020 – 04-15]. Dostupné online z: <https://www.youtube.com/watch?v=uEFtIHXMe-M>
- Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2017. *Úřad vlády České republiky*. [cit. 2019-07-30]. Dostupné online z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-2017.pdf>

